

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Seminář nejnovějších dějin

Bc. Libor Tomáš

Velká Británie a Britové očima představitelů vybraných profesí
v meziválečném Československu

Great Britain and the British as Viewed by the Representatives
of Selected Professions in the Interwar Czechoslovakia

Diplomová práce

Vedoucí práce

Doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

Praha 2009

Za cenné rady a připomínky děkuji vedoucímu své práce Doc. PhDr. Martinu Kovářovi, Ph.D., a dále za vstřícnost a odborné konzultace Prof. PhDr. Ivanu Jakubcovi, CSc., Prof. PhDr. Petru Bílkovi, CSc., PhDr. Pavlu Škrancovi, Ing. arch. Petru Vorlíkovi, Ph.D. a Ing. arch. Michaele Tomášové.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 17. 8. 2009

Obsah

Úvod.....	5
První kapitola	
Velká Británie očima architektů.....	9
1. 1. Země, jež stojí nade všemi – Británie očima Adolfa Loose.....	10
1. 2. Východiska pohledu československých architektů na Británii.....	14
1. 3. Británie, domovina zahradních měst.....	15
1. 4. Ořechovka a Zlín – největší projekty u nás, inspirované Británií.....	22
1. 5. Británie nejen domovinou zahradních měst.....	24
1. 6. Dva odlišné pohledy na Británii – P. Janák kontra B. Hübschmann.....	28
1. 7. Dlouhé ticho – Británie očima československých architektů ve třicátých letech.....	35
1. 8. Shrnutí – obraz Británie v československém tisku o architektuře.....	38
Druhá kapitola	
Velká Británie z perspektivy novinářů.....	40
2. 1. Británie politická.....	42
2. 1. 1. Perspektivou dvacátých let.....	42
2. 1. 2. Oblast zvýšeného zájmu – pohled na Británii ve třicátých letech.....	46
2. 2. O Británii všeobecně.....	61
2. 2. 1. Angličtina.....	62
2. 2. 2. Škola a sport.....	64
2. 2. 3. Monarchie.....	67
2. 2. 4. Britské impérium – problém dekolonizace.....	70
2. 3. Shrnutí novinářského pohledu na Velkou Británii.....	72
Závěr.....	76
Abstrakt.....	77
Abstract.....	78
Seznam použitých pramenů a literatury.....	79

Úvod

Velká Británie představovala v roce 1918 pro nově vzniklé Československo po Francii druhého nejvýznamnějšího politického spojence, s nímž bylo nutno počítat. Meziválečná geopolitická realita ovšem přisoudila Československo do francouzské zájmové sféry, a proto se Británie po celou dobu trvání první republiky nikdy nestala spojencem prvořadého významu.

Vzájemné kontakty obou států, Československa a Velké Británie, tak byly v letech 1918-1938 limitovány řadou faktorů, a to jak v oblasti diplomatické, tak v oblasti kulturní. Vztah Československa k Británii vždy ležel trochu ve stínu poměru k jiným státům a jeho historiografický výzkum nebyl nikdy příliš intenzivní. Tomu samozřejmě nepomohla ani situace v Československu po roce 1948, kdy podobně směřované práce nebyly komunisty příliš vítány. Ovšem ani po roce 1989 se toto téma nestalo předmětem masivního zájmu historiků. Hlavním důvodem byla zřejmě již zmíněná určitá druhořadost Británie, jak z pohledu zahraničně-politického, tak z pohledu kulturního. V oblasti vzájemných diplomatických vztahů obou zemí byla výraznějším průlomem až práce Jindřicha Dejmka *Nenaplněná naděje – Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918-1938)*.

Pokud by se ovšem chtěl zájemce o meziválečnou dobu dozvědět něco více o československo-britských vztazích v rovině jiné než té oficiálně diplomatické, byl by zklamán. Pro jiné oblasti totiž žádná větší historiografická práce, srovnatelná s Dejmkovou analýzou diplomatických vztahů, de facto neexistuje.

Chtěl jsem se proto v rámci diplomové práce pokusit o nastínění několika málo možných okruhů vztahů Československa a Británie. Hned zpočátku bylo jasné, že vzhledem k neprobádanosti tématu se nemůže jednat o práci, jež by si kladla za ambici zmapovat komplexně danou tematiku, a proto jsem musel nejprve výzkum zúžit. Předně se jedná o pohled z československé strany, což byla s ohledem na rozsahové i časové možnosti nutná volba. Dalším nezbytným krokem bylo vymezit, o čí pohled vlastně půjde. Mým cílem bylo vybrat několik osobností či skupin obyvatelstva z meziválečné doby, a pokusit se zrekonstruovat jejich názory a pohledy na Británii a Brity, tedy nastínit jakýsi obraz Velké Británie, který v rámci vybrané skupiny obyvatel mohl panovat a případně mít vliv na názory širší veřejnosti. Možných skupin se nabízela celá řada – od politiků, novinářů či obchodníků až po umělce nebo literáty. Podnikl jsem u některých skupin pouze

zběžný, u jiných detailnější, předběžný výzkum, zda je vůbec z hlediska pramenné základny možné se o něco podobného pokusit.

V užším výběru se ocitli například politici. U nich se nabízí celá řada různých pramenů, z nichž by bylo možné danou problematiku uchopit (zvláště potom u předních osobností politické scény, T. G. Masaryka či E. Beneše), například memoáry, soukromá korespondence či veřejné projevy. Ani zde nebyl – pokud je mi známo – podniknut větší výzkum z hlediska názorů jednotlivých osobností na Velkou Británii. Nicméně této skupině jsem se chtěl spíše vyhnout a nechával jsem si ji pouze jako zálohu. Nezasťírám, že mě zajímal spíše pohled osobností z oblasti široce kulturní.

Další možností byla literatura a pohled spisovatelů. Když se v souvislosti s československou literaturou řekne „první republika“ a „Velká Británie“, většina lidí si okamžitě vybaví Karla Čapka a jeho díla jako *Anglické listy* nebo *Válka s mlouky*, což přímo vybízí k analýze pohledu československých spisovatelů na Británii. Po konzultaci s odborníky na literární historii jsem ovšem zjistil, že Karel Čapek byl v podstatě jediným naším spisovatelem, který se v meziválečném období Británii ve svém díle ve větší míře věnoval. Zde tedy nebyl prostor k nějakému širšímu výzkumu, navíc s ohledem na fakt, že dílu Karla Čapka z hlediska jeho inspirace anglickou literaturou se již ve druhé polovině 20. století věnoval jeho přítel Otakar Vočadlo.¹

Jako zajímavá možnost se mi jevil pohled lidí z ekonomické sféry na Velkou Británii. Z hlediska písemně vyjádřených názorů na toto téma se nabízel výzkum osobní korespondence či memoárů. V tomto ohledu však mezi československými obchodníky umožňují takovou analýzu pouze dva: bratři Baťové – Tomáš a Jan Antonín.² Považoval bych navíc za nutné alespoň nastínit vývoj hospodářských vztahů mezi Československem a Velkou Británií a ukázat tak pohled, jenž byl pro většinu obchodníků zřejmě podstatnější než psaná forma – totiž pohled čísel. Bylo by tak nutné představit vývoj a podobu vzájemné obchodní výměny obou zemí ve sledovaném období. Rovněž zde by byl nezbytný přímý výzkum, bez opory v sekundární literatuře. Určitou možností by mohla být také analýza dobového

¹ Srv. Vočadlo, O., *Anglické listy Karla Čapka*, Nakladatelství Jan, Praha 1995. Kromě zajímavé korespondence mezi Čapkem a Vočadlem zde nalezneme též Vočadlovu analýzu vlivu anglické literatury na dílo Karla Čapka.

² Z dostupnějších pramenů jmenujme například: Baťa, T., *Úvahy a projevy*, Institut řízení, Praha 1990, 3. vydání, nebo Baťa, J. A., *Za obchodem kolem světa*, Tisk, Zlín 1937.

odborného tisku. V tomto případě jsem prostudoval jeden z nejvýznamnějších dobových časopisů s ekonomickou tematikou *Obzor národohospodářský*, a hledal možný pohled na Británii očima předních československých ekonomů. Celkově by ale adekvátně zpracovaný názor ekonomické sféry vyžadoval větší časové a rozsahové možnosti.

Nakonec jsem tedy zvolil skupiny dvě: architektky a novináře. Architekti v práci zastupují částečně umělecký pohled, jemuž jsem se chtěl již od počátku více věnovat. Více o možnostech výzkumu u této skupiny píše v příslušné, jim věnované části. U novinářů jsem se musel vyrovnat s řadou problémů, o nichž se blíže zmiňuji dále. Tuto skupinu jsem vybral proto, že měla bezesporu velký vliv na veřejnost a její pohled na Velkou Británii tak měl dopad na řadu obyvatel mimo samotnou sledovanou skupinu. Cílem práce není analýza rozdílnosti českého a slovenského pohledu, proto ponechávám stranou otázku, jestli byl daný autor Čech či Slovák a v rámci dobového konceptu čechoslovakismu tedy budu o autorech vždy psát jako o Čechoslovácích.

Jiným problémem byl fakt, že většina autorů nediferenciovala mezi pojmy „britský“ a „anglický“, jež v podstatě splývaly. Rozdíl byl patrný ve srovnání s články britských autorů, u nichž se větší fundovanost v tomto ohledu dala očekávat. Citace ponechávám v jejich původní podobě, ale ve vlastním textu uvádím správný tvar (většinou se jedná o formulaci „britský“, místo původního nepřesného „anglický“). Pokud jsem si nebyl jist, ponechal jsem raději termín bez úpravy. Z kontextu bylo většinou zřejmé, kdy měl jeho autor na mysli užší pojem „anglický“, a kdy naopak „britský“. Populárnější bylo užívání první varianty a termín „anglický“ tak v řadě dobových textů označuje i širší, „britskou“ skutečnost. Analýza této problematiky by jistě stála za bližší prozkoumání, ale bohužel nemohla být součástí této práce.

Časové vymezení doby, již budu sledovat, je pouze orientační a nedržím se ho důsledně. Má pouze vyjádřit fakt, že mi jde o sledování doby první republiky, a to do Mnichovské dohody. Téma Mnichova a pomnichovské doby považuji za příliš odlišné od původního záměru. Bylo by nesporně zajímavé srovnat proměnu pohledu na Velkou Británii před Mnichovem, a po Mnichovu, nicméně na takovou analýzu by bylo s ohledem na takřka nulovou probádanost tohoto tématu třeba delšího výzkumu.

Celkově mi šlo o to, ukázat možný pohled vybraných zástupců dvou skupin obyvatelstva na Velkou Británii. Nezajímalo mě skutečný stav věcí ve Velké Británii, ale jakýsi obraz této země, jaký panoval u československých osobností ze zmíněných skupin. Vzhledem ke stavu výzkumu této problematiky jsem byl nucen se rozhodnout, jak téma pojmout. O tom, že se mi zřejmě nepodaří žádný komplexní pohled, jsem se přesvědčil již v předběžném výzkumu k práci. Zvolil jsem tedy jinou možnost: na vymezeném prostoru se pokusím poukázat na nejzásadnější okruhy pohledu na Velkou Británii a možnost jejich interpretace. Ta bude nutně limitována omezeným množstvím zkoumaných materiálů a pouze obecněji pojatou sekundární literaturou, která se nevyjadřuje k mému tématu jako celku. Práce je tak určitým upozorněním na možné aspekty, které by se daly v případě širšího výzkumu sledovat.

První kapitola

Velká Británie očima architektů

Přímo k tématu pohledu československých architektů na Velkou Británii neexistuje žádná sekundární literatura a i pro odborníky z oboru dějin architektury jde o neprobádanou a tak trochu přehlíženou problematiku. Architektonické vztahy Československa a Velké Británie totiž nepůsobí na první pohled příliš inspirativně a jako dostatečně nosné téma. Přece jen se lépe píše obdobné práce o kontaktech se zeměmi jako je Francie, Sovětský svaz, Německo či USA. V těchto případech vysvítá více možných aspektů k analýze a interpretaci, než je tomu u Velké Británie. Nicméně i tato země a československé kontakty v oblasti architektury s ní, ukrývá řadu zajímavých a v meziválečné době významných námětů.

Možností, jak k této problematice přistoupit, je vícero. Úmyslně se nebudu věnovat architektonickému srovnávání československých staveb s jejími britskými inspiračními vzory, jelikož k takové studii by bylo zapotřebí cíleně odborného vzdělání. Další, badatelsky náročnou možností, může být studium dobové korespondence vybraných architektů. Domnívám se však, že takový výzkum by byl časově hodně náročný a výsledek by přitom nemusel vydat na víc než krátký článek. Zvolil jsem tedy možnost, jež se mi zdá dostatečně nosná a sledoval jsem pohled československé architektury na Británii pouze v rovině textové. Z pramenů jsem potom kladl důraz na ty, jež měly šanci působit na veřejnost a mohly tak ve společnosti spoluvytvářet určitý obraz Británie a Britů. Hlavní složkou mého výzkumu se staly československé odborné časopisy o architektuře, na jejichž stránkách publikovala své články řada známých architektů. V případě Adolfa Loose jsem pracoval se sbírkou vybraných jeho článků s názvem *Řeči do prázdna* (někdy též známé jako *Hovory do prázdna*). Kniha nabízí ucelený přehled hlavních Loosových tezí a názorů a je z ní dobře patrný Loosův pohled na Anglii a Angličany. Pro ukotvení zjištěných skutečností v širším dobovém kontextu jsem potom pracoval především s trojdílnou prací Zdeňka Kárníka *České země v éře první republiky*, s prací Rostislava Šváchy *Od moderny k funkcionalismu: proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století* a také s prací Pavla Nováka *Zlínská architektura 1900-1950*.

Všechna tři díla mi velmi posloužila alespoň v naznačení architektonického srovnání některých československých realizací s jejich britskými vzory (zejména

dvou realizací – Ořechovky a Zlína). Hodnota Kárníkovy práce spočívá v celistvosti pohledu na situaci československé meziválečné architektury, její inspirační zdroje a vývojové tendence. Šváchova kniha je zaměřena úžeji a věnuje se pouze situaci v Praze, jež byla nicméně velmi významná pro celou československou architekturu. Čerpal jsem z této práce především informace o známé kolonii rodinných domků Ořechovka. Podobně úzce vymezená je i třetí práce, *Zlínská architektura*, jež mi, jak název napovídá, posloužila při čerpání informací o Británii značně ovlivněném vývoji města Zlín.

Nicméně jak jsem se již zmínil, tuto možnost pohledu architektury na Británii ponechávám vědomě otevřenou a naznačuji ji pouze stručně.

1. 1. Země, jež stojí nade všemi – Británie očima Adolfa Loose

Mezi několik architektů, v jejichž díle můžeme sledovat vztah k Velké Británii velmi zřetelně, patří bezesporu Adolf Loos. Dalo by se namítnout, že Loos – ač rodák z Brna – nepatří tak úplně do českého prostředí a jeho „češství“ je velmi diskutabilní. Podobně tomu bylo u celé řady německy mluvících architektů, vycházejících z prostředí německých menšin na území nového československého státu.³ Nepovažuji však v rámci tématu této práce za klíčové autoritativně vyřešit otázku Loosova národního smýšlení. Pro můj záměr je důležitější fakt, že Loos měl nezanedbatelný vliv na československé architekty, kteří k němu často hleděli jako ke vzoru a byli tedy alespoň částečně ovlivněni jeho názory, včetně pohledu na Británii a Angličany.⁴ Považuji tedy za přínosné, blíže se na úvod pozastavit u názorů této velké osobnosti meziválečné architektury.

Adolf Loos byl nesmírně kosmopolitní a střídavě působil téměř v celé střední a západní Evropě. Již od mládí hodně cestoval, a to nejen po Evropě, ale i po Spojených státech amerických. Loos sám se považoval za Rakušana, což je dobře pozorovatelné v jeho četných člancích a úvahách.⁵ Po vzniku ČSR ovšem přijal

³ Z takových architektů můžeme zmínit jména jako byli např. J. Zasche. B. Paul, E. Mühlstein nebo E. Rosenberg. Blíže o činnosti německých architektů z českých zemí píše např. Kárník, Z., *České země v éře první republiky 1918-1938*, Díl třetí – *O přežití a o život*, Libri, Praha 2003, str. 408-409

⁴ Pokud Loos píše o Anglii, je zřejmé, že má na mysli Británii jako celek. V případě Angličanů už není tak zřejmé, zda tím míní Brity jako celek nebo výlučně Angličany, a proto ponechávám původní termín „Angličané“. Tato problematika je zajímavá a značně komplikovaná, nicméně v rámci celkového záměru této práce ji nepovažuji za zásadní.

⁵ Když Loos píše o „nás“ v souvislosti s národností, má tím na mysli Rakušany. Příkladem bychom našli mnoho, pro ilustraci uvedu alespoň dva: „*Neboť jinak by se nám mohlo přihodit cosi velmi nepřijemného, zahanbujícího. Jinak by mohli Japonci dostihnout anglosaské kultury dříve než*

československé občanství a začal významněji působit na území tohoto nového státu. Jeho názory byly v československém meziválečném prostředí výrazně přítomny a měly svoji váhu a respekt u řady československých architektů. Pravděpodobně nejvíce u pozdějšího vydavatele Loosových úvah a článků, Bohumila Markalouse. Loos se v našem prostředí zasloužil zejména o rozvoj nového směru, funkcionalismu, který si získal řadu sympatizantů. Za všechny jmenujme např. architektky okolo časopisu *Stavba* v čele s K. Teigem a O. Starým. Skutečnost, že Loos byl v Československu velmi váženou a ctěnou osobností, dokresluje mimo jiné fakt, že mu byl v roce 1930 udělen československou republikou čestný důchod.

Svoje úvahy, v nichž se refletovaly názory na Británii, psal Loos především na počátku 20. století, v době před první světovou válkou. V československém prostředí začal více publikovat až v druhé polovině dvacátých let, kdy také bylo realizováno nejvíce jeho staveb na našem území.⁶ Jeho teze byly u nás výrazně připomenuty roku 1929, kdy Bohumil Markalous vydal Loosovy vybrané články a úvahy v knižní podobě pod názvem *Řeči do prázdna*. Markalous tuto knihu a význam osobnosti Adolfa Loose ještě připomenul v roce 1934 sérií článků v Peroutkově týdeníku *Přítomnost*, a to v souvislosti s Loosovým úmrtím.⁷ V nich de facto nechal „promluvit“ Loose tím, že bez výraznějšího komentáře otisknul výtah nejdůležitějších tezí z knihy *Řeči do prázdna*.

Loos považoval anglosaskou kulturu za vládnuoucí světu a upozorňoval na nutnost jejího přijetí, pokud se národ chce stát (či zůstat) mocným, což dokládá příkladem Japonska, které tak učinilo a stalo se velkým, a Číny, která se podle něj ve vývoji opozdila právě kvůli odmítání anglosaské kultury.⁸ Její nadřazenost dokládá mimo jiné poměrně zajímavým způsobem – úrovní přístupu k hygieně: „*Zůstali jsme po čertech pozadu...Naše kohoutky, výlevky, splachovací klozety, mycí stoly atd. jsou ještě daleko, daleko za anglickými a americkými zařízeními. Že musíme, chceme-li si umýt ruce, jít nejdřív na chodbu se džbánem pro vodu, že jsou toalety bez umyvadel, to je Američanovi nejnápadnější.*“⁹ K tomu ještě dodává: „...*jen takový národ může udržet hospodářsky stejný krok s Angličany, vyrovná-li se mu ve spotřebě vody; jen*

Rakušané.“ (Loos, A., *Řeči do prázdna*, Tichá Byzanc, Kutná Hora 2001, druhé vydání, str. 26), či „*Mimo mne byl na lodi ještě jeden Rakušan...*“ (Loos, A., *Řeči do prázdna...*, str. 35)

⁶ Šlo především o Müllerovu vilu a Winternitzovu vilu v Praze, nebo o Brummelovu vilu v Plzni.

⁷ Adolf Loos zemřel 23. srpna 1933 v sanatoriu v Kalksburgu u Vídně.

⁸ *Řeči do prázdna...*, str. 22

⁹ *Řeči do prázdna...*, str. 24.

*ten národ je povolán převzít nadvládu od Angličanů, který ho předčí ve spotřebě vody...Každé anglické umyvadlo s přítokem a odtokem vody teplé a studené je pramenem nového ducha a pokroku.*¹⁰ Vztah k hygieně tak byl pro Loose jedním z určujících hledisek vyspělosti dané kultury. Určitou nadřazenost Británie Loos popisuje i na jiných místech svých úvah. Tentokrát je terčem jeho obdivu vůči Angličanům jejich smysl pro obchod: „*Angličané jsou totiž docela jiní obchodníci než Rakušani...Také pro divoké národy vyrábějí se v Anglii předměty, které najdou v koloniích největší obliby. Angličani s námi, Vídeňáky, zacházejí jako s divochy. Činí dobře. Tím způsobem nám prodají velmi mnoho kloubouků, zatímco by s kloubkem, který je nošen v nejlepší společnosti, tedy s moderním kloubkem, dělali velmi špatné obchody. Neprodávají Vídeňákovi kloubek, jenž je moderní, nýbrž kloubek, jež Vídeňák za moderní považuje. A v tom je veliký rozdíl.*“¹¹

Přes veškerou vyspělost a modernost britské kultury si podle Loose Angličané zachovávají jednu důležitou vlastnost: hlubokou lásku k přírodě a odpor ke zbytečné mechanizaci života. „*Nikdo nenávidí stroj víc než Angličan. Kde jen může, emancipuje se od něho. Stroj patří do obchodu, a ne do soukromého života...Snad dospějeme jednou také tak daleko.*“¹² Poslední citovaná věta dobře ilustruje Loosův postoj k britské či anglické společnosti – stojí vysoko nad ostatními a je vzorem pro ostatní národy, které by se jí měly snažit alespoň přiblížit.

Loos na Angličanech obdivoval také jejich vlastnost oceňovat věci jako krásné podle toho, jak jsou funkční a užitečné. Líbil se mu konzervatismus Angličanů v tom smyslu, že nepreferují za každou cenu věci nové, pokud jsou svojí funkcí horší, nebo nepřinášejí oproti předchozím variantám nic nového. Vysvítá to například z této jeho formulace: „*Ale Angličan...za nejkrásnější považuje, co je nejlepší. Změny formální nevznikají z touhy po novotě, nýbrž z přání věc co nejvíce zdokonalit. Neboť nejde o to, aby naší době byla dána nová židle, nýbrž židle nejlepší.*“¹³ Správný Angličan dává podle Loose v nakupování přednost kvalitě před kvantitou, což porovnává s příkladem jídla rozumějícího Rakušana, který preferuje kvalitu nad kvantitou v oblasti jídla: „*Ale Rakušan si řekne: Zříkám se rád čtyř jídel. Zaplatím rád totéž za jediné. Čtvero jídel nemá pro mne cenu. Nesním tolik. Nejsou mi dosti dobré jakosti...Angličan rozumí zboží...Za peníze, které dá Angličan za*

¹⁰ Řeči do prázdna..., str. 25

¹¹ Řeči do prázdna..., str. 51-52

¹² Řeči do prázdna..., str. 115

¹³ Řeči do prázdna..., str. 28

*peněženku, koupíme v Rakousku peněženku, nákrčník, pár rukavic a ještě hůlku. Angličan si totiž řekne: Rád se zřeknu čtyř... atd.*¹⁴

Schopnost dobře se oblékat – to byla další z vlastností, které na Angličanech Loos obdivoval. Jako dobře oblečeného člověka definuje Loos toho, kdo je oblečen korektně, tj. co nejméně nápadně s ohledem na aktuální kulturní středisko.¹⁵ Tento anglický styl, symbolizující umírněnost, považuje za hodný následování. Konkrétněji: „*Oblek je moderní, když v kulturním středisku v nejlepší společnosti jsme středem co nejmenší pozornosti. Tato anglická zásada, kterou by měl mít každý ušlechtilé smýšlející člověk...*“¹⁶

Angloamerické způsoby byly Loosovi blízké i v oblasti odpočinku. Ve svých člancích se zmiňuje o tom, že „*Angličani a Američani...jsou také pravými virtuosy v odpočívání.*“ To dokresluje na příkladu židlí v místnostech, upravených po anglicku: „*Ve smyslu zásady, že každý způsob únavy vyžaduje jinou židli, nevykazuje anglický pokoj nikdy jeden stejný typ židlí. V jednom pokoji jsou zastoupeny všechny druhy sedadel. Každý si může vyhledat sedadlo hodící se mu nejlépe.*“¹⁷

Na anglické bytové architektuře se mu velmi líbilo, že jednotlivé kusy nábytku a další prvky si nehrají na to, čím nejsou, nezakrývají mnohdy méně vznešený původ použitého materiálu,¹⁸ a oproti okázalosti a přezdobené nádheře stavějí spíše účelnost a pohodlnost. Loos doslova píše: „*...za Lamanšským kanálem, bydlí národ svobodných občanů...Zřekli se ve svých bytech knížecího lesku a knížecí nádhery. Jejich vlastní pohodlí bylo jim nade všecko. V zemi, jež má tak sebevědomé, volné občany, musil dosáhnout občanský bytový sloh nejvyššího rozkvětu.*“¹⁹ Dominance tohoto slohu v Británii pak měla podle Loose za následek, že se na něm mohli podílet přední umělci a „občanský“ bytový sloh tak mohl dosáhnout své plné umělecké hodnoty. Tento vývoj pak staví do protikladu s kontinentální Evropou, kde hrál prim „slohově“ zařízený pokoj, plný zbytečností a omezující svého obyvatele

¹⁴ *Řeči do prázdna...*, str. 31

¹⁵ *Řeči do prázdna...*, str. 57-60. Za středisko západní kultury považoval Loos Londýn, viz *Řeči do prázdna...*, str. 59

¹⁶ *Řeči do prázdna...*, str. 60

¹⁷ *Řeči do prázdna...*, str. 65

¹⁸ Na tuto skutečnost Loos poukazuje na více místech svých článků a úvah, např. *Řeči do prázdna...*, str. 79; ohledně tapet tamtéž, str. 84; ohledně olejovou barvou natřeného anglického nábytku, který si nehraje na imitaci tvrdého dřeva apod. Tuto vlastnost pozoruje Loos i u anglického oblečení, viz *Řeči do prázdna...*, str. 79

¹⁹ *Řeči do prázdna...*, str. 89. Loosův názor, jenž nepřímě spojoval vyspělost dané kultury s úrovní jejího nábytku, rezonoval i v Československu v době první republiky. Např. v časopisu *Stavitel*, ročník 1927, str. 13, můžeme v článku o firmě Waring & Gillow číst, že „*dějiny nábytku jsou dějinami civilisace...*“

v jeho vlastní kreativité a invenci, potlačující jeho osobní svobodu. Občanský nábytek zde byl na druhé koleji, mimo zájem těch nejlepších umělců, a tudíž nedosahoval kvalit a zpracování anglického nábytku, který Loos považoval za určitý vzor pro tvorbu nábytku nového.²⁰

V definici co je krásné, se Loos inspiroval u starých Řeků, jejichž postup přirovnává k postupu Angličanů: „...*byl-li potom předmět udělán tak prakticky, že už praktičtěji udělán být nemohl, nazývali jej krásným. Jsou ještě dnes lidé pracující jako Řekové? O ano. Jsou to Angličani jako národ, inženýři jako celek. Angličani, inženýři celého světa jsou našimi Helény. Od nich dostáváme kulturu a oni ji šíří po celé zeměkouli. Dokonalostí své práce jsou lidmi naší doby.*“²¹ Z této citace zřetelně vystupuje Loosův obdiv k Angličanům a jejich kultuře, již považuje za nadřazenou ostatním.

Jak vidno, tak Loos hledal anglické vzory v opravdu širokém spektru oblastí. Z jeho formulací přímo číší až nekritický obdiv ke všemu anglickému. Dalo by se říci, že pro Loose je vše anglické dobré a hodné následování. Anglický vzor u něj nejsilněji působil v oblasti bytové architektury. Dobře totiž vyjadřoval jeho osobní názory na prostě a přitom účelně, vkusně a krásně zařízené pokoje. Angloamerická kultura jako taková pro něj představovala tu nejvyšší metu, jíž by se jednotlivé národy měly snažit dosáhnout. Šíření vyspělejší kultury mezi zaostalejšími národy světa považoval za věc chvályhodnou. Určitý západocentrismus a myšlenka nadřazenosti západní kultury nad všemi ostatními sice na počátku 20. století nebyla nikterak vzácná, originální či nová, nicméně Loos byl zcela jistě jedním z jejich nejhlasilnějších zastánců v oblasti architektury.

1. 2. Východiska pohledu československých architektů na Británii

U československé meziválečné architektury se nedá příliš mluvit o inspiraci Británií ve smyslu architektonického slohu nebo stylu. Hlavní roli v tomto ohledu u nás hrály inspirace z Německa, Rakouska, Francie, Sovětského svazu a Spojených států amerických. Svůj význam mělo především ve 20. letech také budování československého „národního slohu“, rondokubismu či obloučkového slohu. Role Británie byla na první pohled upozaděna, pro architekty měla spíše pověst jakési „přestupní stanice“ na cestě do USA. Rozhodně tedy v našem prostředí nelze hovořit

²⁰ Řeči do prázdna..., str. 89, 91 a 105

²¹ Řeči do prázdna..., str. 111

o bezbřehém loosovském anglofilském nadšení. Podobně zaníceného obhájce všeho anglického (či britského) bychom u nás pravděpodobně hledali marně. Nicméně jeho myšlenky a názory jistý ohlas v československém architektonickém prostředí měly a minimálně podněcovaly zájem o onu Anglii, vychválenou Loosem do nebes.

Přesto lze při pohledu do dobových architektonických časopisů objevit řadu polozapomenutých detailů a prvků britské architektury a urbanismu, jež byly aplikovány (nebo existovala alespoň teoretická snaha tak učinit) do československé praxe.

Velký význam pro poválečnou situaci architektury u nás měla bytová krize,²² především v Praze, spojená s nedostatkem vhodných bytů pro průmyslové dělníky a úředníky. Bylo rovněž nutné se určitým způsobem vyrovnat se zvýšenou migrací lidí z venkova do měst za prací. Výstavba velkého množství nových bytů se stala nutností. S tím souvisela také otázka koncepce výstavby jako celku, v jejích širších souvislostech (uspořádání staveb, vztah ke komunikacím atd.), tedy urbanismus. Jasno ale nebylo v tom, jaká forma nových obydlí a jejich uspořádání bude nejlepší. A právě v této otázce působil značný anglický vliv. Rodinné domky, zahradní města...to vše byla velmi „britská“ témata, jejichž stopa se zřetelně otiskla do řady článků v československých odborných periodikách.

1. 3. Británie, domovina zahradních měst

Architekt Jindřich Freiwald píše v časopisu *Stavitel* (1919), v článku *Kolonie rodinných domů jinde a u nás*²³ mimo jiné právě o problematice bytové krize a možnostech jejího řešení. V souvislosti s krizí v Československu připomíná obdobnou situaci v Británii, kde v minulosti vznikaly komplikace v důsledku prudkého průmyslového rozmachu. Stále vyšší počty dělnictva neměly zajištěno adekvátní ubytování a v souvislosti s tím vznikala také četná zdravotní rizika: „*Dělník bydlel draho v úzkých ulicích nepřístupného vzduchu, slunci, plných prachu a kouře. Malé, často nezdravé byty souterrainí byly sídlem nemocí a i v jiném směru*

²² Z. Kárník klade tuto krizi do souvislosti s návratem demobilizovaných, viz Kárník, *Z., České země v éře první republiky*, Díl první – *Vznik, budování a zlatá léta republiky*, Libri, Praha 2000, str. 288. Bytová krize se pochopitelně odrazila také v architektonickém odborném tisku. Architekt Jindřich Freiwald ve svém článku *Kolonie rodinných domů jinde a u nás* například psal: „*Ukončením války nastal příliv obyvatelstva do měst, čímž nejvíce trpěla Praha (jen z Vídně přesídlilo sem na 2000 rodin).*“ *Stavitel*, ročník 1919, str. 84

²³ *Stavitel*, ročník 1919, str. 83-85

*nehygienické bydlení jevílo se v šíření souchotin a povážlivě vzrůstající úmrtností.*²⁴ K tomu se ještě přidával hluk z domů i z ulic, takže dělníci neměli klid na odpočinek a hledali kratochvíle, jako byl karban a alkohol. Výsledkem všeho pak byla nouze a nízká pracovní výkonnost dělníků. Někteří britští průmyslníci²⁵ proto přišli s myšlenkou rodinných domů se zahradou, ve zdravém prostředí a s dobrým spojením s centrem města nebo příslušnou továrnou. Na úspěšné realizace těchto myšlenek navázalo zakládání podobných osad pro úředníky a vyšší společenské vrstvy. Vznikaly tak zahradní čtvrti u některých britských měst. Osady v okolí měst měly vlastní správu a všechny možné služby a kulturní vyžití. Začala tak vznikat zahradní města. U Londýna to byla města Hampstead, Welwyn a Letchworth, u Birminghamu Harborne, Woodland, New Earswick a jiná. Později vznikaly podobné akce a tak bychom na britské období narazili i v USA, Francii, Německu či Švýcarsku, ovšem podle Freiwalda zde „...vyspělost bytové kultury ...nedosahuje výše anglické...“²⁶

Tématika zahradních měst fascinovala československé architekty v podstatě po celou dobu první republiky. V časopisu *Styl* (1924-1925) vyšel například rozsáhlý článek o zahradním městu Welwyn u Londýna.²⁷ Článek je dílem redakce a klade si za cíl seznámit čtenáře s tímto specificky britským fenoménem, který „...pro svoji originalitu zasluhuje nesporně zájmu a pozornosti. Nelze ovšem zapomínat, že hnutí vzniklo na anglické půdě a vyrostlo ze zvláštních předpokladů existence této země.“²⁸ Z článku dobře vysvítá velká popularita zahradních měst ve 20. letech, což lze vidět mimo jiné na velkém počtu případů zneužití módního pojmu „zahradní město“. Autoři k tomu píší: „...zřídka který pojem stavby měst byl zneužíván tak, jako pojem zahradních měst. Kdosi napsal, že kdyby čtenář anglických novin byl schopný věřiti tomu, co v nich čte, domníval by se, že celá Anglie jest na postupu býti pokryta zahradními městy. Sotva nalezne se v Anglii okres, jehož místní rada nepřisvojuje si zásluhy, že takové město staví, a nesevdomití stavební podnikatelé ve svých

²⁴ *Stavitel*, ročník 1919, str. 83

²⁵ Freiwald uvádí továrníka Cadburyho, jakožto průkopníka těchto snah. Cadbury vystavěl u Birminghamu zhruba 800 laciných rodinných domků a levně je pronajímal svým dělníkům. Celý projekt měl velký úspěch, zlepšil životní podmínky dělníků a dočkal se řady dalších podobných také od ostatních průmyslníků. Podle Freiwalda to „...mělo za následek rozmach myšlenky kolonisační v Anglii a vliv na vývin malobytové kultury anglické.“ *Stavitel*, ročník 1919, str. 83

²⁶ *Stavitel*, ročník 1919, str. 84

²⁷ *Styl*, ročník 1924-25, str. 101 – 108

²⁸ *Styl*, ročník 1924-25, str. 101

novinářských oznámeních zneužívají tohoto názvu.“²⁹ Zneužívání pojmu „zahradní město“ nebylo pouze britskou Anglií. Již v předválečné době se podle autorů článku objevil v okolí Prahy případ zneužití tohoto názvu jedním pozemkovým spekulantem.³⁰

V důsledku nejistoty, co vlastně přesně termín „zahradní město“ označuje, přijala Mezinárodní společnost pro zahradní města a stavbu měst roku 1919 tuto definici zahradního města. Jedná se tedy o město: „a) určené průmyslu a zdravému soužití, b) město omezené na rozlohu, jež by umožnila plnou míru sociálního života, c) které jest obklopeno trvalým a souvislým pásem zemědělské půdy, d) město, jehož veškerá půda jest ve veřejném majetku nebo jest zajištěna pro obec.“³¹ Po aplikaci této definice se počet zahradních měst v Británii ztenčil na dvě: Letchworth (vůbec první zahradní město) a Welwyn. Tato města představovala odpověď na přelidněnost velkých měst, vysoké životní náklady, všeobecně špatné životní podmínky a přetíženou dopravu.³²

Welwyn byl v pořadí druhým zahradním městem v Británii a autoři článku ho označují za „...zvláště vynikající příklad praktického použití idejí Ebenezer Howarda“³³ o zahradních městech, jelikož jest určeno přispěti speciálně ku řešení otázky vzrůstu Londýna.“³⁴ Oproti Letchworthu byl Welwyn více provázán s Londýnem a představoval jeho jakýsi satelit, ovšem schopný fungovat i jako samostatná jednotka. Redakce časopisu *Styl* vítala Welwyn jakožto alternativu oproti starým stavebním a urbanizačním praxím, kdy metropole „polykala“ okolní vesnice a městečka a činila je závislými a nesoběstačnými. Toto zahradní město jinak splňovalo ve všech bodech výše uvedenou definici z roku 1919. Jednalo se tedy o průmyslové středisko, jehož umístění „...uprostřed okrsků rozlehlých sadů činí jej nejobdivuhodnějším místem pro bydlení.“³⁵ Město bylo naplánováno podle pečlivých studií tvaru krajiny a ekonomických požadavků města, přičemž byl stanoven také

²⁹ *Styl*, ročník 1924-25, str. 101

³⁰ *Styl*, ročník 1924-25, str. 101

³¹ *Styl*, ročník 1924-25, str. 101

³² Časopis *Styl* se zde přímo odvolává na nejnovější projev autora prvního zahradního města, architekta Raymonda Unwina. Viz *Styl*, ročník 1924-25, str. 101

³³ Londýnský rodák Ebenezer Howard byl duchovním otcem myšlenky zahradních měst. Své ideje zpracoval v knize *Zahradní města budoucnosti*, poprvé vydané v roce 1898 v Londýně. V českém překladu vyšla v roce 1924. Kniha byla ve *Stylu* recenzována o několik měsíců později s velmi kladným a doporučujícím hodnocením. Práce je zde označována jako průkopnické dílo, hodné nejširší pozornosti, a jako nepostradatelná příručka pro všechny se zájmem o otázky osídlování a moderních bytových poměrů. Celou recenzi viz *Styl*, ročník 1924-25, str. 208.

³⁴ *Styl*, ročník 1924-25, str. 101

³⁵ *Styl*, ročník 1924-25, str. 102

limit nejvyššího možného počtu obyvatel - na 50 000. Vysoce je hodnocen plán silnic, který je jakýmsi „...kompromisem mezi theoretickým ideálem a nutnostmi danými reliefem krajiny a křižovatkami dráhy.“³⁶

Významným faktorem byla nízká cena nových domků, což je činilo dostupné širším vrstvám obyvatelstva a především dělníkům, pracujícím v místních podnicích. Vlastnictví domků zůstávalo v rukou Společnosti zahradních měst a obyvatelé v nich žili prostřednictvím nájmu. Ty byly velice nízké a poskytovaly se na dobu 999 let, což autoři článku kvitovali,³⁷ protože vzhled domů a města tak zůstával v povolání rukou. Právě punc odborného dohledu, zachovaného i po fázi bezprostřední výstavby, byl terčem obdivu redakce. Co se týče samotné podoby obytných domů, tak zde článek vyzdvihuje především řešení pomocí systému polootevřeného zastavění, „...který vytváří jakýsi druh mohutných nádvoří, pouze z jedné strany přístupných a zaručujících úplný klid. Jest to způsob, jak se zdá, typický pro anglické novější cottagovské komplexy a byl použit již projektanty prvního zahradního města Letchworthu...“³⁸ Většina domů byla vystavěna z typických červených cihel, s mansardovou střechou z rudých tašek. Velikost domů se různila – od malých, nejlacinějších, až k domům se čtyřmi ložnicemi, obývacím pokojem, návštěvnami a prádelnou.

Z článku často zaznívá kritika stavu Londýna. Téměř za každou charakteristikou správného postupu při budování Welwynu, nalezneme negativně míněnou formulaci ve stylu „kdežto v Londýně...“³⁹ Obraz tohoto velkoměsta v článku vypadá zhruba takto: jedná se o špinavé, chaotické, dopravně nevyhovující, lidmi přeplněné a zdraví škodlivé místo. Je jakýmsi negativním protipólem k precizně naplánovanému Welwynu, překypujícího zdravým prostředím, zelení a komfortním, moderním bydlením.

Pokud bychom měli vybrat, jaká pozitiva Welwynu považují autoři článku za ta nejvýznačnější, bylo by nutné uvést zejména ekonomickou výhodnost (jak pro dělníky, tak pro továrníky), ohled na krajinu a životní prostředí, a kladný dopad na

³⁶ Styl, ročník 1924-25, str. 102

³⁷ Slovy autorů: „To jest výhodnější nežli svobodná držba, ježto nájem chrání každého majitele a osazence před přeplněnými domy, špatným použitím pozemků, aneb stoupajícím „zošklivěním“, což bylo tak pečlivě vyloučeno“, Styl, ročník 1924-25, str. 102

³⁸ Styl, ročník 1924-25, str. 102

³⁹ Příklady bychom našli více, uvedu alespoň jeden za všechny: „Středisko pro nákupy bylo obdobně kalkulováno, ne se zřetelem na obchody ve velkém Londýně, které jsou velmi často přílišné a špatné pro provoz, ale na základě výpočtu vhodně přizpůsobené opravdu nutným nákupům města zmíněného rozsahu.“ Styl, ročník 1924-25, str. 102

zdraví dělníků. Velmi ceněna byla také odbornost a preciznost celého projektu, nesvázaného s žádnými závažnými překážkami ze strany státních či místních autorit. Jednoduše řečeno: hlavní slovo měli opravdoví odborníci a špičky svých oborů z oblasti architektury, urbanismu a dalších odvětví, která do stavby a provozu zahradního města Welwyn zasáhla.

Zahradní města považovali autoři článku za nesporně britské specifikum, jehož vznik byl umožněn odlišností zeměpisných, politických a kulturních poměrů, od situace na kontinentě. Důležitou podmínkou byla určitá samozřejmost jednorodinného domu v Anglii a jeho několikasetletá tradice. Svoji roli hrál i rozvinutější britský průmysl, který měl finanční možnost podobný projekt vybudovat. Měl rovněž potřebu nalézt novou cestu k vybědnutí ze stávajících problémů. V podobě, v jaké měli autoři článku možnost zahradní města vidět, nepovažovali ovšem projekt za aplikovatelný v československých podmínkách. Nicméně jako vzor posloužit mohl, pokud by byl přizpůsoben středoevropským specifickým a možnostem: „...a přece nelze nám dívat se na anglické zahradní město jako na pouhou raritu ostrovní říše. Naše zahradní město musilo by vzniknout na zcela jiném podkladě odlišného stavu otázky pozemkové, finanční, stavební jakož i poměrů kulturních, ale v mnohém můžeme se učit na anglickém průkopnickém příkladě, který i nás zavazuje alespoň ku přemýšlení o lepší „všénárodní“ budoucnosti a nových cestách k ní.“⁴⁰

Zahradním městům se věnoval také článek F. X. Čtrnáctého v časopisu *Stavba* (1929-1930).⁴¹ Nabízí nám pohled českého architekta na tento britský fenomén na přelomu dvacátých a třicátých let, kdy už byla podle autora výstavba zahradních měst víceméně typizovanou záležitostí pod dohledem zvláštního státního úřadu. Postupovalo se de facto podle jednoho osvědčeného vzoru, ať už v podobě dispozice, charakteru jednotlivých domků nebo způsobu jejich nabývání: „Nezdá se alespoň, při návštěvě většiny důležitých kolonií podle poskytnutých informací o nynějším i budoucím jejich vývinu, že by existovaly kolonie nápadně odlišné jak zevně, architektonicky a stavebně...či vnitřně, v jich řádu sociálně administracním.“⁴² Jediné rozdíly Čtrnáctý spatřoval ve vnější administraci. Některé kolonie byly zakládány a spravovány městy, jiné zase zvláštními společnostmi nebo

⁴⁰ *Styl*, ročník 1924-25, str. 108

⁴¹ *Stavba*, ročník 1929-1930, str. 83-85

⁴² *Stavba*, ročník 1929-1930, str. 83

bohatými továrníky. Určitá diferenciacie v podobě domků je podle autora možná (např. přinést si plány na domek od vlastního architekta), ale jsou kladeny určité požadavky, směřující – do značné míry – k jednotnému vzhledu kolonií, např. výška budov, vzhled fasády atd. Nicméně ústřední stavební kancelář dané kolonie má vždy poslední slovo a vyhrazuje si právo na konečnou korekci podoby domu.

Čtrnáctý kladně hodnotí celkovou snahu o nenápadnou jednoduchost, jež často omezuje výstřelky architektů. V popisu stavby jako takové se víceméně shoduje s výše uvedeným článkem o Welwynu. Většina domů je neomítnutých, protože místní pokusy s omítáním nedosahují podle autora tak čistého a jednotného vzhledu a připomínají pak „...naše zašpiněné domy, ačkoliv naše fasádní omítky jsou *jakostně lepší*.“⁴³ Kromě toho oceňoval samotné zahrady, celkovou péči o zeleň (byť nachází několik zanedbaných výjimek), nebo respekt k terénní situaci při budování zahradních měst a kolonií. V tom všem se shoduje s většinou ostatních architektů, kteří se k zahradním městům na stránkách českého odborného tisku vyjadřovali. Přímo kriticky píše v podstatě jen o jedné věci: o řemeslném zpracování oken, kování, nátěrů atd., jež hodnotí jako „...většinou nedosti přesné.“⁴⁴

Celkově je Čtrnáctého článek hodně popisný a informativní a autor většinou nepřikládá vlastní hodnocení. Tam, kde vyjadřuje vlastní názor, víceméně chválí podobné aspekty, jako ostatní architekti. Kritika u něj není příliš přítomna, vysloveně negativně se staví pouze k jedné záležitosti podružného charakteru. Článek vyniká v jiné věci – má oproti ostatním bohatou obrazovou dokumentaci, která se skládá z fotografií konkrétních zahradních měst a kolonií, z podrobných půdorysů několika typů rodinných domů a z několika plánů měst. Tato příloha dokresluje informativní charakter článku a účel blíže seznámit čtenáře s aktuálním rozvojem zahradních měst v Británii.

Zatímco článek o Welwynu byl poměrně bohatě faktografický, ing.arch. J. Kittrich píše v časopisu *Architekt SIA* (1929) o historicky prvním zahradním městě Letchworth více z osobního pohledu a nevyhýbá se ani určité kritice.⁴⁵ Za negativa tohoto zahradního města považoval spíše omluvitelné detaily jako „...*massivní zdivo, překlenuté vstupy, dokonce i antikisující portiky, objednané podle katalogu (na štěstí*

⁴³ *Stavba*, ročník 1929-1930, str. 84

⁴⁴ *Stavba*, ročník 1929-1930, str. 84

⁴⁵ *Architekt SIA*, ročník 1929, str. 1-2

nejčastěji obrostlé hustou zelení).“⁴⁶ To jsou podle něj ale jen drobné pihy na kráse jinak příkladného města, poskytujícího moderní práci, zdravé prostředí a přírodu, či bohaté kulturně společenské vyžití. Veřejná prostranství a zahrady jsou podle autora vkusně, střízlivě a ukázněně upravené, což i přes zmíněné nedostatky prokazuje dobrý vkus nejširších vrstev v Británii. Chválou Kittrich nešetřil na prostorné ulice a dobře udržované silnice, lemované stromy. Ohledy a úcta ke stromům místních obyvatel, jimž se „...každý strom stal...tak drahým jako lidský život“⁴⁷ byla autorovi dalším výrazným pozitivem Letchworthu, dokreslujícím silný vztah Angličanů k životním prostředí a přírodě. V souvislosti s tím pak hraje důležitou roli zahrada.

Anglickou zahradu považuje Kittrich za značně odlišnou od zahrady české a „Srovnání dopadá pro nás žalostně. Naše zahrady jsou příliš honosivé, vypočtené na obdiv kolemjdoucích a závist sousedů...plyn nevkusného romantismu.“⁴⁸ Anglická zahrada se mu tedy jeví jako více přirozená a vkusněji řešená než její český protějšek. Z autorova popisu vypadá taková anglická zahrada jako místo naprosto idylické a dokonalé: „Trávník...na který možno bez obavy vystoupit...volný ke hrám, neboť nic snazšího, než natáhnout napříč síť a zahrát si tennis před obědem. Sem se za slunného rána vynese pár židlí a prostře stůl k snídani. Jídelna neb obytný pokoj se kdekoliv zvětší o kus volného prostoru...Lidé nejsou omezováni ve svém pohybu na čerstvém vzduchu spoustou záhonů...Kolem plotu řada hustých keřů proti uličnímu prachu a příliš zvědavým očím.“⁴⁹ Na anglické zahradě tedy Kittrich nejvíce obdivoval její funkční začlenění do celé povahy domu, a také fakt, že zbytečné ozdoby a dekorace nebrání jejímu aktivnímu využívání pro řadu činností na čerstvém vzduchu. Samotná zahrada tak není jen jakýmsi módním doplňkem „sousedům na vztek“, ale logickou a řadu funkcí plnící součástí domu, což autor evidentně postrádal u zahrad českých. Upozorňuje ovšem na rozdílnost podnebí v Anglii, kde je možné se zelení kalkulovat po větší část roku než u nás, takže za zcela přesně aplikovatelný vzor anglickou zahradu zřejmě nepovažoval.

Celkově je možné konstatovat, že zahradní města byla pro československé architektky terčem obdivu, a to pro řadu kladů. Jevila se jim jako ideální sloučení pozitiv života na venkově při dobrém spojení s městem. Samotné domky byly hodnoceny rovněž vesměs kladně, ovšem s občasným připomenutím nemožnosti

⁴⁶ *Architekt SIA*, ročník 1929, str. 1

⁴⁷ *Architekt SIA*, ročník 1929, str. 1

⁴⁸ *Architekt SIA*, ročník 1929, str. 1

⁴⁹ *Architekt SIA*, ročník 1929, str. 1-2

aplikovat tyto vzory doslova v našem prostředí, což se týkalo také celé idey zahradních měst. Naši architekti také souhlasně kvitovali celkový přístup Britů k výstavbě tak rozsáhlých projektů, kdy hlavní slovo měli odborníci, pracující v součinnosti s místními úřady, což zřejmě nebylo u nás pravidlem.

1. 4. Ořechovka a Zlín – největší projekty u nás, inspirované Británií

Celá myšlenka zahradních měst se projevila také v Československu – objevil se projekt na výstavbu zhruba tří set rodinných řadových domů pro státní úředníky a zřízence,⁵⁰ Vořechovka.⁵¹ Nejednalo se přitom o žádný projekt druhořadého významu – soutěže se zúčastnili „...téměř všichni pražští architekti i veliké firmy stavitelské.“⁵² O celé soutěži píše podrobněji J. Freiwald v časopisu *Stavitel* (1919).⁵³ Autor se zasazoval za zachování rázu rodinných domů a přehodnocení rozhodnutí poroty architektonické soutěže. Porota totiž vybrala projekty, které řešily některé typy domů pro čtyři partaje se společným schodištěm, čímž byl podle Freiwalda narušen koncept rodinných domů a místo nich by vyrostly klasické nájemné domy. Freiwald obdivoval anglické řešení rodinného domu: „...rodinný domek jest základem rozvoje kultury bydlení, nehledě k četným jiným jeho světlým stránkám.“⁵⁴ Je to podle mého poměrně typická ukázka nenápadného anglického vlivu na československou architekturu. Nejedná se o žádné okázalé stavby či stavební slah, ale přesto měly tyto impulzy nezanedbatelný dopad na život zdejší společnosti.

Oproti okázalosti a reprezentativnosti řady soudobých staveb stavěli zastánci zahradních čtvrtí v Praze s rodinnými domky anglického stylu známé prvky: skromnost, dobrou vybavenost ve všech směrech, přístup vzduchu a světla, přítomnost zeleně, ticho a klid, či sociální dostupnost. Za nejznámější a nejzdařilejší zahradní město (či spíše čtvrť) u nás bývá často označována zmíněná Ořechovka.⁵⁵

⁵⁰ Mělo se jednat o ubytování především pro úředníky, kteří se přistěhovali s Vídně po vzniku samostatného Československa, viz *Stavitel*, ročník 1919, str. 96

⁵¹ Starší termín Vořechovka je zkomoleninou lidového označení pro tzv. Bořekovu zahradu (Bořekovka), která ležela na místě pozdější vilové čtvrti od roku 1710. V době výstavby vilové čtvrti se začíná ujmát spisovný název – Ořechovka. Viz Flegl, M., *Ořechovka: od vinice přes barokní zahradu k zahradní čtvrti*, Knihovnička časopisu Břevnovan, Praha 2000.

⁵² *Stavitel*, ročník 1919, str. 96 a 97. Účastnily se i osobnosti takového formátu jako byli architekti Hübschmann, Janák či Gočár. Je poměrně pikantní, že soutěže se zúčastnil i autor článku a kritik vítězných projektů J. Freiwald.

⁵³ *Stavitel*, ročník 1919, str. 83-85

⁵⁴ *Stavitel*, ročník 1919, str. 85

⁵⁵ Píše tak o ní např. jeden z našich předních odborníků na pražskou architekturu 20. století R. Švácha. Viz Švácha, R., *Od moderny k funkcionalismu*, Victoria Publishing, Praha 1995, str. 167. Na stejném místě se autor zmiňuje také o další podobné realizaci pražské zahradní čtvrti, kolonii Ve

Její výstavba začala v roce 1919 podle vítězného návrhu J. Vondráka a J. Šenkýře. Urbanistický plán Ořechovky nezapře inspiraci britskými vzory. Od centrálního náměstí s restaurační a obchodní budovou se rozbíhá síť lomených i rovných ulic, kolem nichž jsou volně i řadově umístěny rodinné domky s vlastními malými zahradami. Domky byly typizovány, opakovalo se několik typů. Jejich autoři se zde inspirovali podobnými postupy u britských zahradních měst v jakési rozmanitosti, omezené souladem a celistvostí.

Jiným příkladem aplikace britských vzorů u nás může být výstavba města Zlín ve 20. a 30. letech. Zlín zažil ve 20. letech nebývalý rozmach. V souvislosti s obchodními úspěchy Baťova podniku rapidně rostl počet obyvatel.⁵⁶ V našich končinách bylo ojedinělým krokem, že město, jehož staré jádro se časem stalo pouze menší částí nového, bylo od počátku budováno podle jednotného plánu. V tomto případě byl plán dílem architekta Františka Lydie Gahury. Výstavba probíhala v duchu hesla „továrna v zahradách“ a důraz na zeleň a příjemné životní prostředí byl jedním z hlavních motivů. Příznačná byla také naplánovanost budoucího rozvoje. „*Výroba byla od osídlení jasně diferenciována. Situování obytných čtvrtí mělo své logické komunikační a prostorové spojení s městským centrem a výrobou a trvalé spojení s přírodou.*“⁵⁷ Všechny tyto postupy byly evidentně inspirovány britským vzorem zahradních měst. Tento vzor zde byl aplikován v poměrně věrné podobě. Ve Zlíně tak vzniká komplexní zázemí, včetně škol, nemocnic, rekreačních a odpočinkových zařízení apod. Zlínská architektura byla velmi ovlivněna osobou T. Baťy a jeho názory, zvláště ideálem maximální racionality. Výstavba tak probíhala se zřetelem na racionalitu jak finanční, tak na střídmost architektonického výrazu. Působil také Baťův princip společné práce a soukromého bydlení, tudíž se preferovaly rodinné domky před činžáky. Rodinné domy byly typizovány⁵⁸ a vzhledem také připomínají britské vzory (např. neomítnutá fasáda).

Je nutno uvést, že k uskutečnění projektu takového rozsahu, jako bylo zahradní město, bylo zapotřebí řady podmínek a faktorů. Tím hlavním byl ovšem

Stromkách. Vzhledem ke zmiňovanému interpretačnímu vymezení tématu však nepovažuji za nutné se tímto příkladem blíže zabývat.

⁵⁶ Např. Z. Kárník uvádí, že město se za dobu první republiky rozrostlo zhruba pětinasobně. Viz Kárník, Z., *České země v éře první republiky*, Díl třetí – *O přežití a o život*, Libri, Praha 2003, str.121

⁵⁷ Novák, P., *Zlínská architektura 1900-1950*, Čas, Zlín 1993, str. 26

⁵⁸ Ačkoliv určitá jednotvárnost se později stala předmětem kritiky a ve 30. letech vzniká řada nových typů rodinných domků za použití moderních postupů a materiálů. Více viz Novák, P., *Zlínská architektura...*, str. 33

podnikatelský úspěch T. Baťy a celá jeho filozofie, jež značně ovlivnila také architektonickou podobu Zlína. Bez masivního rozvoje města a bez v našich končinách originálního Baťova názoru na bydlení, by u nás tak velká ukázka aplikace britských vzorů zřejmě nevznikla.

Jak jsem se již zmiňoval v úvodu této kapitoly, porovnání konkrétních československých realizací s jejich britskými vzory je zde nastíněno pouze letmo. Detailnější analýza britských vlivů na naši meziválečnou architekturu by vyžadovala práci odborníka z oboru dějin architektury.

1. 5. Británie nejen domovinou zahradních měst

Velká Británie nebyla terčem obdivu jen pro svá zahradní města či rodinné domy, ale také pro řadu jiných aspektů v oboru architektury. Nejednalo se ovšem o tak velká témata, jako byla třeba zahradní města. Pozornost československých architektů se čas od času upřela např. na právní systém a regule v oblasti stavebnictví a architektury. Jedním z příkladů může být krátká zmínka v časopisu *Styl* (1924-25), o ochraně titulu architekta v Británii.⁵⁹ V Británii se v polovině dvacátých let jednalo o získání titulu architekta pro kvalifikované odborníky, což mělo ztížit činnost těch, kteří se za architekty pouze vydávali z reklamních a obchodních důvodů. Z krátké zmínky přitom vysvítá, že její autor není zcela přesně informován o skutečné situaci v Británii,⁶⁰ což lze přičíst na vrub všeobecně nízké informovanosti o dění na britských ostrovech.

Českoslovenští architekti věnovali pozornost také britské bytové situaci soudobé, poválečné. Vzhledem k československé krizi v této oblasti bylo logické hledat inspiraci v zahraničí a Británie se jevila jako dobrý zdroj. Vilém Dvořák se v časopisu *Styl* (1920)⁶¹ hlouběji věnoval možným britským vzorům. Nedostatek bytů pro pracující vrstvy trápil taktéž Británii, což Dvořák považoval za jednu z nejdůležitějších otázek tohoto státu. Problémy zde sice existovaly už před válkou, ale po ní se situace zhoršila a především zasáhla i střední vrstvy. Pro přístup britských radnic a státu má Dvořák jen slova chvály: „*Jest tak příznačno pro Anglii, jakým způsobem pochopili veřejní činitelé tuto zodpovědnou úlohu. Nespokojili se*

⁵⁹ *Styl*, ročník 1924-25, str. 207

⁶⁰ Doslova píše: „*Pravděpodobně budou tam v této věci podobné neblahé poměry jako u nás, kde neodborná veřejnost jest klamána neoslýchavými jednotlivci přivlastňujícími si tituly...*“, viz *Styl*, ročník 1924-25, str. 207

⁶¹ *Styl*, ročník 1920, str. 32-34

*pouze zběžným řešením...neodstraňovali pouze...bytovou krizi...Setkáváme se v Anglii s cílevědomou péčí, jež organizovaně usiluje o to, aby zvelebena byla všeobecně bytová úroveň celé Anglie, a sice jak ve smyslu užítkovosti, tak i ve smyslu zájmů veřejně estetických.“*⁶² Britská vláda dokonce vydala instruktážní brožuru, v níž představuje základní myšlenky a postupy nové bytové výstavby. Obsah a ráz této příručky pro stavební družstva, podle Dvořáka „...svědčí o zásadní vyspělosti celé akce a jejím účelném vedení, takže může sloužiti za vzor a příklad státům jiným.“⁶³ Autor článku na projektu oceňuje, že britská vláda dala prostor pro úpravy jednotlivých projektů a jejich přizpůsobení místním poměrům a potřebám. Vylučuje se tak monotónnost a stereotyp.

Britský postup se Dvořákovi jevil jako velmi dobrý a v řadě bodů aplikovatelný i na československé poměry. Jako zvláště přínosnou hodnotil výstavbu bytů s ohledem na krajinnou dispozici, předpokládaný budoucí rozvoj města, občanskou vybavenost, dopravní dostupnost, ekonomickou výhodnost či zdravotní a estetická hlediska. Za nejlepší bod potom považoval omezení státní podpory pouze na výstavbu rodinných domků, maximálně dvojdomků, a vyloučení činžovních domů. Na činžovní domy, budované u nás s podporou státu, se snášela Dvořákova kritika, a zcela jednoznačně preferoval výstavbu rodinných domů v anglickém stylu: „Zde vidíme jasně a zřetelně, kolik nám chybí, abychom mohli v tomto směru „dohoniti Evropu“. Popatřte na naše činžovní kasárny, jež se staví ze státních peněz, a porovnejte je s minimálními anglickými požadavky bytovými. Obsahem i organizací naší veřejné péče bytové stojíme za akcí anglickou, jež v mnohém může nám býti příkladem a ukazatelem.“⁶⁴

Na zastaralost a nevhodnost československého systému stavění oproti systému britskému upozorňuje K. Rudolf ve svém článku „*Jak stavěti úsporně?*“ v časopise *Stavitelské listy* (1925).⁶⁵ Československu vytýká především neúspornost při stavění nových staveb a absenci umělecké instituce, která by měla dohled nad podobou plánované výstavby. Doslova píše: „*U nás zatím platí dosud starý těžkopádný rakouský stavební řád, nezmohli jsme se ani na napodobení osvědčených úsporných systémů...Jakých škod v ohledu estetickém bylo způsobeno na výstavbě našich měst povolením nevhodných projektů! Stavební úřad sám nemůže zameziti a*

⁶² *Styl*, ročník 1920, str. 32

⁶³ *Styl*, ročník 1920, str. 32

⁶⁴ *Styl*, ročník 1920, str. 34

⁶⁵ *Stavitelské listy*, ročník 1925, str. 153-154

čeliti nevhodným projektům, zde schází instituce umělecká, jejíž výrok byl by směrodatným. Pak bychom se zajisté přiblížili systému anglickému: stavěti vkusně a lacino!“⁶⁶ Opět se setkáváme s obrazem Británie jakožto vzoru levného a esteticky vhodného stavění. Přítomnost jakéhosi „uměleckého dozoru“ v Británii si pochvalovali také autoři již zmiňovaného článku v časopisu *Styl* o zahradním městě Welwyn.

Rudolf obdivoval také úspornost výstavby nových anglických rodinných domů. Británii považoval za zemi, od níž by se Československo mělo poučit v oblasti levné, ale vkusné výstavby. Důvod, proč „v Anglii stavělo se již před válkou o celou polovinu laciněji nežli u nás...“,⁶⁷ viděl právě v podobě tradičního anglického rodinného domu. Klíče k úspěchu byly dva. Za prvé samotné uspořádání domu, konkrétně oddělení ložnic, umístěných v podkroví, od ostatních místností: „*Tím je zastavená plocha budovy co nejmenší a o malé výšce.*“⁶⁸ Za druhé to potom byla menší velikost sklepů, z čehož vyplývaly velké úspory na sklepním zdivu, které u nás bylo podle autora častým objektem plýtvání. Kromě těchto důvodů ještě článek zmiňuje absenci lichvy s pozemky v Británii, což klade do protikladu se situací u nás.

Faktograficky nejpřesnějším a možná vůbec nejdůsledněji promyšleným článkem v prvorepublikovém odborném tisku o anglické architektuře a stavitelství je článek *Město a stavební zákony v Anglii* Ing. Jana Sokola v časopisu *Architekt SIA* (1930).⁶⁹ Článek je tematicky obsáhlý a zahrnuje dle mého zasvěcený pohled na stav britských měst a jejich vývoj.

Sokol hodnotí britské stavebnictví jako navenek konzervativní, ovšem s mnoha pokrokovými zásadami. Tyto zásady jsou tradicí hluboce zakořeněné a stejně „...jako jiné formy anglické civilizace ustrnuly v definitivních formách, jež jsou přijímány jako standardní, aniž by se kdo snažil měniti je nebo opravovati.“⁷⁰ Konzervatismus tak pro Sokola představoval jeden z charakteristických rysů celé britské civilizace, což se samozřejmě promítalo také do její architektury a stavebnictví. Ono ustálení forem se týká jak podoby domu, tak celkového plánování výstavby a urbanismu.

⁶⁶ *Stavitelské listy*, ročník 1925, str. 154

⁶⁷ *Stavitelské listy*, ročník 1925, str. 153

⁶⁸ *Stavitelské listy*, ročník 1925, str. 153

⁶⁹ *Architekt SIA*, ročník 1930, str. 29-31

⁷⁰ *Architekt SIA*, ročník 1930, str. 29

Autor se zmiňuje také o dobové tendenci obyvatel britských měst – o snaze uniknout ze života v rušném a nevyhovujícím centru a bydlet na klidných okrajích, využít výhod bydlení na venkově a přitom zůstat ve městě. To má však za následek decentralizaci města, jehož střed přestává plnit roli společenského střediska a stává se pouze jakousi dílnou. Další vývoj potom logicky vede ke specializaci jednotlivých částí města. Tato tendence se poprvé objevuje právě v Británii pod vlivem industrializace a rychlého růstu měst, v polovině 19. století – tedy zhruba o půl století dříve než v kontinentální Evropě. Specializace jednotlivých částí města byla tehdy považována za nutnost, vyžádanou novými požadavky na fungování města jako celku. V rámci této specializace je podle Sokola individuální výstavba v Británii účinně omezována jen na určité oblasti, přičemž většinou vznikají jednotně pojaté ulice, bloky, čtvrtě či celá města. Právě v polovině 19. století jsou položeny právní základy,⁷¹ umožňující rozdělení města podle jeho funkcí, a tuto jednotnou bytovou výstavbu. Městské stavební autority totiž získaly lepší dohled nad stavěním a tak dochází např. ke stanovení limitu pro maximální výšku budov, určování jednotného vzhledu řadových domů a podobně. Tyto zákony ovšem podle autora v duchu jeho názoru na Británii, jakožto zemi konzervativní, pouze kodifikovaly již vžitě zásady a smysl pro celek „... *jenž je hoden obdivu.*“⁷²

Sokol se zmiňuje také o možné námitce proti tomuto systému, který stále funguje v Británii: zasahuje značně do vlastnických práv tím, že stanovuje co se kde smí a nesmí stavět. V této otázce autor obdivuje fungující praxi: „*A jest skutečně obdivuhodné jak snahy jednotlivců a to snahy i podnikatelů a majitelů pozemků se ochotně podrobují těmto omezením, neztrácejíce ovšem ze zřetele svůj vlastní prospěch...*“⁷³ Jako příklad uvádí postup majitele, prodávajícího či pronajímajícího pozemek k výstavbě. Majitel totiž zaváže stavební společnost smlouvou, neumožňující koupí nebo pronájem domu za cenu nižší, než je cena stanovená městem. To vše ve snaze udržet společenský ráz čtvrti a neumožnit proto přístup k těmto konkrétním bytům širším vrstvám. Na své si tedy přijde jak majitel, sledující osobní prospěch, tak město, snažící se o jednotně pojatou výstavbu a plánování funkcí jednotlivých částí města.

⁷¹ Sokol se v článku blíže věnuje konkrétním anglickým stavební zákonům z této doby. Jsou děleny na tzv. Housing Acts, týkajících se domů a jejich okolí z hlediska jednotlivých staveb, a na tzv. Town Planning Acts, směřujících k chápání města jako celku a jednotlivých domů jakožto součástí tohoto celku.

⁷² *Architekt SIA*, ročník 1930, str. 30

⁷³ *Architekt SIA*, ročník 1930, str. 30

Britský postup ovšem Sokol nepovažuje nutně za pozitivní. Celý tento vývoj podle něj směřuje k zamaskování velkoměsta, které je často považováno za jakési nutné zlo civilizace. Centrum ztrácí širší vazby a stává se pouze místem, kde se pracuje. Nejlépe to vystihuje sám autor: *„Odstraněním nedostatků velikého města jest odstraněno velké město samo, jsouc vydestilováno v řadu měst malých bez valné souvislosti.“*⁷⁴ Úpadek centra jako celku, včetně obchodů, divadel či zábavních podniků, je podle Sokola nejlépe pozorovatelný na příkladu vývoje Londýna. Vzniká tak mnoho center v každé jednotlivé čtvrti a Londýn se stává shlukem vícera měst. *„Uvážíme-li že veškerá naše kultura jest městská kultura, vzpomeneme-li si, jak rádi žijeme ve velkém městě a jak dovedeme oceniti jeho výhody, snášejíce jeho nevýhody, bude se nám zdáti tento důsledek popsaneho řešení draze vykoupeným.“*⁷⁵

Sokol se nad vývojem měst zamýšlí zdaleka nejdůkladněji a jako jediný řeší také to, co se děje s „opuštěným“ centrem města poté, co se většina jeho obyvatel stěhuje do obytných čtvrtí na okrajích měst. Domýšlí do důsledku, co všechno přesun lidí do zahradních měst a čtvrtí přináší. Můžeme konstatovat, že počátkem 30. let se už pohled na zahradní města vyvinul a více zaznívají také kritické tóny. Decentralizaci města a následnou specializaci jeho částí vidí jako původně britské specifikum, později rozšířené do celé Evropy, tedy jakýsi základ moderně pojatého města. Britský vzor v tomto ohledu znamená úhledné, jednotně pojaté a naplánované čtvrti, dosažitelné vyšší kontrolou výstavby ze strany městských úřadů. Z článku vysvítá, že fungování zmíněného systému se Sokolovi jevilo možným proto, že byl založen na určitých hlubších a starších zásadách v anglické společnosti a nemohl by tedy fungovat tam, kde taková tradice neexistuje. Britský vzor je sice dle Sokola zajímavý, ale cena v podobě faktické likvidace velkoměsta jako takového se mu zdá přílišná.

1. 6. Dva odlišné pohledy na Británii – P. Janák kontra B. Hübschmann

Pohledy architektů Janáka a Hübschmanna na Británii jsem se rozhodl pojednat samostatně. Oba píší o Británii poněkud obsírněji a z jejich článků nevysvítá nějaké dominantní téma. Hlavním důvodem, proč si vysloužili samostatnou podkapitulu, je ovšem většinou naprosto odlišné hodnocení pozorovaných britských reálií. Oba dva své články psali na základě osobní

⁷⁴ *Architekt SIA*, ročník 1930, str. 31

⁷⁵ *Architekt SIA*, ročník 1930, str. 31

zkušenosti, což bylo možné díky množícím se cestovním možnostem. Cesty našich architektů do Británie se začaly více realizovat až od druhé poloviny 20. let, což je kromě Janáka a Hübschmanna také případ autorů článku o zahradním městě Welwyn. Důvodů bylo více, ale jedním z klíčových byl fakt, že nebylo možno realizovat cestu bez přerušení zaměstnání – pokud odhlédneme od možnosti cesty nemnoha studentů v rámci stipendia.

O Británii se obšírně rozepisuje Pavel Janák v časopisu *Styl* (1926-27), v článku *Příspěvky ku stavbě měst. Obytné čtvrti v Anglii*.⁷⁶ Janák v úvodu uvažuje nad rolí Británie v architektuře a velmi dobře vystihuje způsob, jakým britské stavebnictví působí na jiné země v Evropě. Není to nějakým velkým stavebním či uměleckým všeobjímajícím slohem, ale poměrně úzce vymezeným oddílem architektonické tvorby: „*Myslíme-li stavebnictvím a architekturou nejen ‚stavební slohy‘, ale i dům a budovu s účelem a její formou...Anglie...v nové době dospěla k tak...pokročilému stavebnictví bydlení, že počala jím zpětně působit – především jako příkladem – na ostatní Evropu.*“⁷⁷ Přestože řada zemí kontinentální Evropy, v čele s Francií a Itálií, má bohatou historii vlastní architektury, jsou proti Británii a jejím rodinným domům a typu bydlení chudé a zaostalé. „*Anglie se svým jednorodinným domem, po staletí již platným a budovaným, se svými malými domy v zahradách, nejnověji svými zahradními městy, představuje v tomto díle architektury nejvyšší přirozenou úroveň v Evropě.*“⁷⁸ Uplatnění těchto britských příkladů v Československu ovšem nepovažuje Janák za předurčené k úspěchu. Nelze pouze převzít britský vzor a vcelku ho aplikovat, musí být přizpůsoben místním podmínkám. Janák upozorňuje na až propastný rozdíl v úrovni anglického a českého obytného domu, což je příčinou zmiňované problematické aplikace: „*Ostatně anglický dům obytný byl už dávno v mnohém tak dobrý a naše domácí úroveň tak zpět, že byl pro nás téměř nepřijatelný. Byl proto až nesrozumitelný svou úplnou odlišností.*“⁷⁹ Anglický rodinný dům je produktem specifické anglické tradice a je spojen s názory na správné fungování celé dispozice domu, vztahem ke krajině a ostatní zástavbě apod.

Jedno z velkých specifíků a výhod Británie spočívá podle Janáka v podobě jejích měst, konkrétně v existenci městské obytné čtvrti. Zatímco Evropa nově

⁷⁶ *Styl*, ročník 1926-27, str.61-72

⁷⁷ *Styl*, ročník 1926-27, str.61

⁷⁸ *Styl*, ročník 1926-27, str.61

⁷⁹ *Styl*, ročník 1926-27, str.61

objevila výhodnost rozčlenění města na čtvrti podle jejich funkce: „...*může působit jako objev, že Anglie měla již skoro století to, co možno vším právem nazývat městskou obytnou čtvrtí...Evropan, který přichází z bídy bydlení v evropských městech, žasne co Anglie tu v minulosti vytvořila. Skutečně tyto obytné čtvrti přes svoje stáří, jsou Evropanu podivuhodným poučením ještě dnes a jsou příkladem...*“⁸⁰ Janákova chvála britských měst⁸¹ působí až zarážejícím dojmem v porovnání s nemilosrdnou kritikou Londýna ze strany autorů dříve citovaného článku o zahradním městě Welwyn. U nich se však jednalo spíše o snahu zdůraznit výhody zahradních měst než o nějaké programové odmítání podoby starších britských měst. Svoji roli v jejich postoji sehrál zřejmě i materiál, z něhož pro svůj článek čerpali. Jednalo se totiž o práce britských autorů,⁸² u nichž byla kritika starších domácích postupů pochopitelná, zvláště když šlo zčásti o fundamentální díla k tématu nového typu městského uspořádání – zahradních měst.

Janák Británii označuje za tradiční zemi kultury bydlení, což dokládá jejím rozdílným vývojem oproti Itálii a Francii. Zatímco v těchto dvou zemích kvetl renesanční sloh a vznikaly významné stavby své doby, v Anglii např. v roce 1580 královská moc povoluje v okruhu tří mil od Londýna stavět pouze jednorodinné domy a o několik desítek let později odrazuje šlechtu od zbytečného bydlení v hlavním městě, a ta přesouvá svůj život na venkovská sídla. Zatímco Paříž se buduje hlavně s ohledem na vnější krásu, Londýn usiluje o usnadnění provozu, poštovní dopravy či budování silnic. Dovršuje se tak decentralizace města a odděluje se vnitřní obchodní město od obytných čtvrtí. Londýnské obytné čtvrti jsou podle Janáka „pro sebe“ – nepodřizují svou dispozici komunikacím vedoucím do centra a mají do jisté míry samostatnou silniční síť. Fakt, že hlavní komunikace do centra vedou okolo těchto čtvrtí, což zajišťuje klid a ticho, považoval autor za velkou devízu, „...*dnes výhradou, o kterou se musíme uměle snažiti...To...jest ideálem moderní stavby měst: odvrátiti komunikaci všude tam, kde jí není třeba, kde není podmínkou života, ale kde škodí.*“⁸³

⁸⁰ *Styl*, ročník 1926-27, str.62

⁸¹ Ačkoliv i on přiznává, že v nejhudších částech Londýna je mnoho bídy a nedostatečná hygiena. Ve velké části chudinských domů a bytů jsou ale podle něj stále akceptovatelné, i když minimalistické podmínky – přímé světlo a přímý vzduch. Viz *Styl*, ročník 1926-27, str. 67

⁸² Pro úplnost dodejme, že se jednalo o práce C. B. Purdorna, a R. Urwina. Kompletní bibliografii viz *Styl*, ročník 1924-25, str. 108

⁸³ *Styl*, ročník 1926-27, str.64

Další obdivuhodnou věcí na londýnských obytných čtvrtí pro Janáka byly tzv. squares, jakési uzavřené zahrady, společné okolním domům. Squares představovaly velkou část samotné čtvrti. Janák udává, že zabíraly přibližně 11% plochy čtvrti a byly výrazným oživením. Domy zde neměly vlastní zahradu a squares představovaly jakousi náhradu, což bylo jedním z důvodů, proč byly soukromé a oplocené. Squares podle Janáka dokládají jeho tezi o nepřenositelnosti jednotlivých prvků britského urbanismu do zcela cizích podmínek, jaké panovaly např. u nás: „*Jak nesmyslné je pak použití této půdorysné formy malých, v městě rozptýlených veřejných sadů pro nové čtvrti u nás, jak dosvědčují to příkladem Vinohrady!*“⁸⁴

Za charakteristické na těchto čtvrtích považuje autor podélný tvar bloků domů, což vyplývá z britské tradice řadových domů (Londýn a Británii označuje přímo za vlast řadových domů). Řady jsou složeny převážně z jednorodinných⁸⁵ domků. Tradičnost dispozice těchto domků je podle Janáka úzce propojena právě s řadovými domy v obytných čtvrtích. Odtud pochází úzká dispozice domů nebo rozdělení funkcí do více pater. Jednotlivé domy jsou sice typizované, ale typů je několik, z nichž si nájemník či majitel může zvolit podle svých možností a potřeb. Typizovanost Janák velmi obdivoval, protože zabraňovala nepravidelnosti a shluku individuálních nevýhod mezi jednotlivými domy, což bylo podle něj běžné pro naše prostředí. Řadové domy mají rovněž estetickou výhodu – jednotná průčelí. Jednotlivé řady jsou také dobře dobově odlišitelné, protože když vznikala řada nová, bylo to nezávisle na ostatních blocích. Tato uniformita a přehlednost musela Janákovi opravdu imponovat a působit dojmem jinakosti, zvláště pokud přihlédneme k situaci např. v Praze, kde jsou domy i v rámci jednoho bloku značně rozdílné a spadají každý leckdy do naprosto odlišného období. Janák doslova píše: „*Části města působí proto dojmem dokonalé jednoty a stavebního pořádku.*“⁸⁶ K uspořádanosti a úzce vymezené účelnosti čtvrtí přispívá také absence obchodů, což je další zárukou klidného bydlení.

Na závěr svého článku Janák konstatuje, že míra rozdílů a specifík britského města od měst na kontinentu je natolik vysoká, že se dá hovořit o samostatném slohu britského města: „*Bylo by možno vším právem mluvit o zcela určitém slohu*

⁸⁴ *Styl*, ročník 1926-27, str. 65

⁸⁵ Termín „jednorodinný“ uvádí Janák bez dalšího vysvětlení v kurzivě a zdůrazňuje ho tak. Pravděpodobně se jedná o upozornění na výše několikrát zmiňovaný odpor řady architektů k dominanci činžovních, vysokých domů v československém prostředí.

⁸⁶ *Styl*, ročník 1926-27, str. 68

*prostorovém a půdorysném. Je to přirozeno. Město vzniklé opravdově z určitých podmínek domácích musí mít i určitý místní a zvláštní ráz.*⁸⁷ Mezi jeho další specifika počítá také prostorové tvary náměstí (zejména obloukový tvar, tzv. crescent), vedení ulic či časté zaoblení nároží. Hlavní charakteristikou zůstává jistá monotónní rytmika a určitá prostorová umírněnost. Největším přínosem tohoto slohu je podle Janáka fakt, že dal „...vyrůst skutečností a podmínkám kultury bydlení a našla pro ně a ustálila pořádek, který ve svých výsledcích představuje nejpokročilejší a přirozeně dosaženou úroveň a za kterým průměr Evropy zůstává dodnes daleko zpět.“⁸⁸

Ze všech architektů, s jejichž názory jsem se při studiu pramenů setkal, jde Janák v uznání pro britské město zdaleka nejdále. U jiných architektů se můžeme setkat někdy až s nekritickým obdivem k určitým aspektům britské architektury a urbanismu, avšak konstatování existence něčeho takového, jako je britský sloh města, činí Janáka v českém odborném dobovém tisku opravdu jedinečným.

Architekt Bohumil Hübschmann měl na Británii poněkud odlišný názor. Absolvoval s dalšími kolegy studijní cestu do Británie a napsal o svých poznatcích článek s příznačným názvem *Anglická cesta* do časopisu *Styl* (1929).⁸⁹ Příchutí vzácnosti takové cesty dokládá sám autor konstatováním, že většina členů výpravy byla v Británii vůbec poprvé.

Hübschmann se v článku vyjadřuje k řadě aspektů britské architektury a způsobů bydlení. Má jasno v tom, která forma bydlení je pro Anglii typická a dominantní: „...*typ anglického bydlení jest domek pro jednu rodinu. Převážná většina nových obydlí provedena jest jednorodinnými řadovými domky ve skupinách po třech až šesti.*“⁹⁰ Jak už bylo výše naznačeno, tak se v tomto ohledu jasně shoduje s ostatními českými architekty, i s Janákem. Stejně jako on, i Hübschmann se vyjadřuje k interiéru a dispozici těchto domků: „...*nejmenší rozměry místností takového domku, které u nás nejsou oblíbeny, nejsou v Anglii nijak tísnivé, neboť zvyklost a množství místností nahrazuje tu jejich velikost...*[domek – pozn. L.T.] *má obytnou kuchyni a pokoj v přízemí a tři ložnice v I. patře. Rozměry těchto ložnic jsou ovšem jak řečeno minimální. Jedno nebo dvě lůžka a nejnútnejší prostor kolem.*“⁹¹

⁸⁷ *Styl*, ročník 1926-27, str. 72

⁸⁸ *Styl*, ročník 1926-27, str. 72

⁸⁹ *Styl*, ročník 1929, str. 149-152

⁹⁰ *Styl*, ročník 1929, str. 150

⁹¹ *Styl*, ročník 1929, str. 150

Oproti Janákovi byl už Hübschmann ve chvále na dispozici anglických rodinných domků trochu zdrženlivější a bez valného nadšení hodnotí určitou stísněnost místností jako „odpovídající místním zvyklostem“, ale člověk zvyklý na české prostředí by z pobytu zde nemohl být příliš spokojený.

Vysloveně kriticky se pak vyjadřuje k ceně bytů: *„Byt stojí týdně nejméně 13-15 šilinků, ano v některých koloniích byty také i 20 šilinků týdně, při výdělku 2-4 libry. Jest to činže velice značná, 25-30%, takže jest podle našich názorů nesnesitelně vysoká.“*⁹² Vidíme zde tedy naprosto odlišný názor od dříve citovaných. Nutno ovšem podotknout, že Hübschmann neuvádí, které bydlení má na mysli a ve kterém městě se s touto cenou setkal, píše pouze neurčitě o domcích v kolonii. Připouští, že sice existují levnější a menší varianty rodinných řadových domků, ale i ty nejmenší stojí podle Hübschmannova přepočtu 56 Kč týdně při výdělku asi 350 Kč týdně. Upozorňuje, že to vše se děje i přes státní dotaci sedm a půl liber ročně na dům po dobu 40 let. Navíc *„Jest to zajisté obrovské zatížení pro státní pokladnu při statisících dosud vybudovaných bytech.“*⁹³

Kritikou nešetří ani při hodnocení menších součástí domů, jako je truhlářská práce či kování: *„...jest vidno, že ani v Anglii při tak rozsáhlé sériové práci nelze konati zázraky.“*⁹⁴ Co hodnotí kladně, je dobrý stav cest v obytných koloniích a široké chodníky s předzahrádkami, které dodávají třídám dojem prostornosti. Líbilo se mu také ohrazení domů živými ploty a veřejnými trávníky, což sjednocuje celý dojem pospolitě a komunální kolonie *„...zvláště když nějaké architektonické extratury jednotlivců nejsou obvyklé.“*⁹⁵ Autor zde tedy alespoň podrobil kritice určitou lidovou tvořivost. Hübschmann se s Janákem rozchází i v názoru na Janákem opěvovanou jednoduitost a sjednocenost řad rodinných domků: *„Vnější jednotnost málo se různých půdorysných typů...působí dosti únavně a jenom předzahrádky...zveselí dojem každého jednotlivého domu.“*⁹⁶

⁹² *Styl*, ročník 1929, str. 150

⁹³ *Styl*, ročník 1929, str. 150

⁹⁴ *Styl*, ročník 1929, str. 150. Zde se shoduje s názorem dříve zmiňovaného J. Sokola v časopisu *Architekt SIA*, ročník 1930, str. 29-30

⁹⁵ *Styl*, ročník 1929, str. 150. Z kontextu vyplývá, že slovo „obvyklé“ v uvedené citaci je míněno ve smyslu, že architektonické výstřelky jednotlivců narušují jednotný ráz kolonie, nikoliv že jsou málo časté.

⁹⁶ *Styl*, ročník 1929, str. 151

Hübschmann se neshoduje ani s názorem K. Rudolfa⁹⁷ na sklepní prostory u anglických rodinných domků. Zatímco Rudolf kvitoval menší velikost sklepů a úsporu nákladů, Hübschmann píše: „*Nikde v Anglii...není obvyklé rodinné domky podsklepovati...Základy jsou dle našich názorů mělké a nedostatečné.*“⁹⁸

Hlavním trnem v oku byl Hübschmannovi fakt, že drtivá většina rodinných domů je pronajímána, či alespoň postavena na pronajatém pozemku. Právě tímto sociálním stavem je podle něj umožněn vznik britských kolonií a zahradních měst, v čemž se shoduje s již zmiňovaným článkem o Welwynu z časopisu *Styl*. Sociální situací a vlastnictvím půdy odůvodňuje Hübschmann rozdílný vývoj ve stavění rodinných domů u nás a v Británii. „*Závislost veškerých obyvatel kolonie na majiteli pozemku ve způsobu nájemného...jest obvyklá všeobecně a ztrácí tím na své tísnivosti. Sotva se dá očekávat, že by podobný stav našel u nás oblibu.*“⁹⁹ Z citace vyplývá, že tento systém Hübschmann považuje jednoznačně za nedobrý a jeho všeobecná aplikace v Británii ho neomlouvá. Za jediné pozitivum v této oblasti autor považuje možnost převodu pronajatých domků do soukromého vlastnictví za finanční pomoci státu.

Na závěr Hübschmann svojí kritiku shrnuje. Rodinný dům v Británii podle něj není více, nežli „*...jakýsi velký druh nábytku, v němž se bydlí na najatém pozemku a jehož trvanlivost a cena na konci doby nájmu rovná se nule. Zcela jiné nazírání rozhoduje u nás. Dům není jenom prostředkem bydlení, nýbrž jest zároveň majetkem, představujícím životní úspory, děděné syny a vnuky...nelze stavěti lehčím způsobem, jak jest obvyklo v Anglii, a bylo by nutno dříve změnit náš názor na majetnictví domu. Jest ovšem otázka, zdali jest to možno a doporučitelno.*“¹⁰⁰

Z Hübschmannova závěrečného shrnutí vysvítá celý jeho pohled na britský styl bydlení. Systém pronájmu domů byl pro něj zcela nestravitelný, což dokládá jeho hojná kritika na více místech článku. Téměř vždy, když popisuje odlišnost britského stylu, připojí autor srovnání se situací a postupy v Československu, přičemž někde méně a někde více (např. především z jeho poslední citované věty) je jasně patrné, na čí straně stojí. Nikde vysloveně neříká, že československé postupy jsou lepší, ale zároveň zcela odmítá možnost přenosu britských vzorů do našeho

⁹⁷ Mám zde na mysli jeho již zmiňovaný článek ze *Staviteckých listů*, ročník 1925, str. 153-154

⁹⁸ *Styl*, ročník 1929, str. 152

⁹⁹ *Styl*, ročník 1929, str. 152

¹⁰⁰ *Styl*, ročník 1927, str. 152

prostředí. O tom, že by Británii považoval v oblasti rodinných domů za hodnou následování či za nějaký univerzální vzor, nemůže být už vůbec řeč. Jeho postoj by se dal zjednodušeně shrnout jako: „Každý necht' má systém, který mu vyhovuje, přičemž ani jeden ze systémů (zvláště tedy ten britský) není přenositelný do druhého prostředí.“

Oba architekti se v podstatě shodnou na jediné věci: ve stavebnictví a architektuře není dobré bez rozmyslu okopírovat určitý vzor a ten pak bez ohledu na místní podmínky a zvyklosti aplikovat v našem prostředí. Každý to ale odůvodňoval po svém. Zatímco Janák považuje typ anglického rodinného domu za o moc lepší než ten náš a právě proto neaplikovatelný, Hübschmann tyto domy odmítá s tím, že na nich de facto nevidí mnoho dobrého. Toto porovnání názorů obou architektů ukazuje, že shoda pohledu na Británii nebyla u československých architektů rozhodně samozřejmostí.

1. 7. Dlouhé ticho – Británie očima československých architektů ve třicátých letech

Třicátá léta jsou pro studium pohledu československých architektů na Británii oproti předchozímu období poměrně specifická, proto považuji za vhodné pojednat o této době v samostatné podkapitole. Ono specifikum se netýká v první řadě nějaké radikální proměny tohoto pohledu, ale četnosti samotných zmínek o Británii.

Ve 30. letech totiž nastává v českém odborném tisku o architektuře útlum článků, věnovaných Británii, pokud nepočítáme několik drobných zmínek.¹⁰¹ O anglické architektuře se objevuje obsáhlejší článek až roku 1937 v časopisu *Stavba*.¹⁰² Zhruba sedm let se tedy v odborných časopisech neřešilo žádné větší „britské“ téma. Detailní zjišťování důvodů, proč se tak dělo, by bylo určitě přínosné, ovšem také značně časově a badatelsky náročné. Po prostudování jedné možné skupiny pramenů, totiž dobového odborného tisku s architektonickým zaměřením, je možné konstatovat, že svojí roli hrála určitá „vyčerpanost“ tradičních britských témat, jako byla zahradní města či rodinné domy. Dalším důvodem může být fakt, že ve 30. letech se Británie výrazněji obrací k moderní architektuře a vymaňuje se z určité izolace. Tento obrat ovšem nepředstavoval pro československou architekturu

¹⁰¹ Například článek Ing. Arch. V. Kostky v časopisu *Architekt SIA* v roce 1937, str. 155-160, o struktuře členění autorizovaných architektů v Británii a jejich organizacích.

¹⁰² *Stavba*, ročník 1937-1938, str. 57-75

mnoho nových impulzů, spíše naopak: britští architekti se jezdili inspirovat do střední Evropy.¹⁰³ Zda, jak a nakolik do této dlouhé absence zasáhla ekonomická krize, jež se v Československu projevila právě až v průběhu třicátých let, není ze mnou prostudovaných materiálů patrné a opět by byl nutný delší výzkum v jiném okruhu pramenů.

Zmíněný článek z roku 1937 působí téměř dojmem, jako by si tuto dlouhou absenci chtěla redakce *Stavby* vynahradit. Jedná se totiž o téměř monotematicky zaměřené číslo o britské architektuře. Vůbec poprvé jsem se zde také setkal se záležitostí, která byla v československých časopisech různého zaměření poměrně běžná, v oblasti architektury ovšem nikoliv (minimálně pro oblast Británie). Mám na mysli příspěvky zahraničních autorů, napsané speciálně pro daný časopis a v redakci přeložené.¹⁰⁴

V prvním z článků nazvaném *Podíl Anglie na moderní architektuře* se architekt Karel Honzík pozastavuje nad určitou opožděností vývoje meziválečné architektury v Británii, zvláště ve 20. letech, a nad rolí britského konzervatismu a tradice. Podle autora se v době dramaticky rychlého rozvoje různých směrů moderní architektury v Evropě, architekti v Británii vesměs drželi zaběhnutých vzorů a postupů a byli tak od evropského vývoje izolováni. Změna nastala až počátkem 30. let. Honzík odmítá jednostranné vysvětlení tohoto postupu Británie, jakožto projevu tradičního britského konzervatismu. Upozorňuje, že Británie v architektuře nemusela, na rozdíl od kontinentální Evropy, tak úpěnlivě bojovat s nadvládou formy nad funkcí a dalšími „nešvary“, jež byly terčem kritiky moderních architektů: „...tyranie slohů, bezuzdný dekorativism, nebo svévolný individualism, se tam [v Británii – pozn. L.T.] objevují jen vzácně a drží se v pozadí.“¹⁰⁵ Podle Honzíka se v Británii objevovaly prvky moderního pojetí výroby a stavění již v době, kdy byl zbytek Evropy hluboko v zajetí slohů. Není bez zajímavosti, že Honzík cituje názory A. Loose na britský konzervatismus a ztotožňuje se s nimi. Na Britech tedy – stejně jako Loos – také obdivuje jejich schopnost neupřednostňovat za každou cenu věci nové, pokud nejsou lepší než ty staré.

¹⁰³ Viz níže zmiňovaný článek Brita F. R. S. Yorkeho o britské moderní architektuře v časopisu *Stavba*, ročník 1937-1938, str. 59-63

¹⁰⁴ Tato praxe byla ve sledovaném období běžná např. v Peroutkově týdeníku *Přítomnost*, především ve 20. letech, kdy nalezneme řadu původních článků, věnovaných britským tématům, jejichž autory či autorkami jsou právě Britové. Z nejčastějších příspěvatelů zmiňme alespoň Lillian Dixonovou či Emlyna Williamse. Postupně tato praxe oslabuje a objevuje se více českých odborníků na Británii, např. R. Procházka, J. Hejda, J. Stránský a další.

¹⁰⁵ *Stavba*, ročník 1937-1938, str. 57

Důvodem určité izolovanosti britské architektury od evropských vlivů ve 20. letech je tedy podle autora fakt, že Evropa se v této době snažila přijmout principy, které „...*dávno trvají v anglické tradici a které ovlivnily celou moderní civilizaci.*“¹⁰⁶ Ačkoliv Honzík neodmítal moderní architekturu, upozorňoval na nebezpečí, že se časem může stát zastaralou a nepřístupnou formou, jako byly směry předchozí. Záruku toho, že se tak nestane, podle něj představoval britský konzervatismus. Britská tradice by mohla slibovat záruky do budoucnosti pro moderní civilizaci, totiž že „...*vztyčí hráze své uměřenosti proti všem výstřelkům, které vyvstávají kolem hmotné kultury. Doufejme, že proti demonstraci v architektuře, proti afektovanosti, proti ideologickým formám postaví své přirozené pojetí domu a náradí, jako užitečných nástrojů.*“¹⁰⁷ V souvislosti s reálným vývojem britské společnosti ovšem dodává, že i její tradice podléhá novým vlivům, konkrétně, že dochází k určité amerikanizaci života. Je však jasné, na čí straně Honzík stojí, zvláště když na závěr své stati přeje Británii, aby tyto vlivy úspěšně asimilovala a zachovala si ze své tradice to, co je na ní dobré: smysl pro elementární věci, dokonalou práci, rovnováhu a odpor k blafům.

Jak vidno, tak Honzík opravdu hodně vychází z názorů Adolfa Loose na Británii a Brity, dokonce ho často cituje. V článku potom přímo opěvuje Loosem vytyčený britský konzervatismus (jakožto schopnost vybrat si to nejlepší a zachovat to ve své tradici) a jeho roli ve vývoji evropské architektury. Británie se v článku jeví zcela v Loosově duchu jakožto země dávající civilizaci ostatním národům, z níž ostatní země čerpají, i když to nemusí být na první pohled patrné. Při zpětném pohledu se tak zjistí, že řadau prvků a postupů, které kontinentální Evropa považuje za moderní, je v britské tradici přítomné již řadu desetiletí. Momentální silící vliv Ameriky považuje Honzík za příležitost k dalšímu obohacení britské kultury, ovšem při zachování toho nejlepšího z vlastních tradic.

Jedním ze zástupců zmiňovaných britských autorů, píšících pro české odborné periodikum, je F. R. S. Yorke, jenž pro časopis *Stavba* (1937-38) sepsal stať *Moderní architektura v Anglii.*¹⁰⁸ Uvádím ho zde proto, že je zajímavé alespoň letmo porovnat pohled na Británii očima britského architekta, s pohledem jeho českých kolegů. V mnohém totiž obraz Británie v československém odborném tisku

¹⁰⁶ *Stavba*, ročník 1937-1938, str. 58

¹⁰⁷ *Stavba*, ročník 1937-1938, str. 58

¹⁰⁸ *Stavba*, ročník 1937-1938, str. 59-63

obohacuje a zpřesňuje. Jakožto Brit je také k vývoji architektury ve své domovině o poznání kritičtější – snad s výjimkou výše uvedených názorů Hübschmannových. Yorke byl ctitelem nových směrů a na vývoji britské architektury po roce 1900 nespatoval mnoho pozitivního, což působí jako velký kontrast vůči názorům K. Honzíka, publikovaným v témže čísle *Stavby*. Do roku 1900 přitom podle Yorkeho stála Británie v popředí hnutí za soudobé pojetí užitých umění a architektury. Problém potom nastal, když mladší architekti jen slepě následovali své učitele a nerozvíjeli jejich myšlenky dál: „*Teprve dlouho po válce si uvědomili s překvapením, že se na evropském kontinentě vyvinula zcela odlišná a nová architektura...*“¹⁰⁹ Až zhruba od roku 1930 nastává podle autora změna a Británie opouští cestu architektonické izolace.

Není bez zajímavosti, že Yorke byl podle svých slov jedním z prvních britských architektů, kteří přijížděli po dlouhé době do střední Evropy s cílem vidět na vlastní oči novátorské stavby, jež se v Británii nevyskytovaly. Roku 1931 tedy navštívil Prahu, jakožto jedno z center moderní architektury a záhy byl následován stovkami svých mladších britských kolegů, kteří se sem přijížděli inspirovat.

Postupná aplikace zásad moderní architektury ovšem v Británii neprobíhala bez nesnází. Yorke se například zmiňuje o nechuti širokých vrstev přijmout něco nového, a o jejich náchylnosti k nezměnitelné tradici.

Tento článek ukazuje Británii také z druhé strany, totiž jako zemi, která nejen inspiruje ostatní, ale také z ciziny čerpá, což v dosavadním odborném tisku o architektuře nebylo moc zmiňováno. Celkově článek přispívá k rozbití určité jednotvárnosti pohledu našich architektů na Británii jakožto zemi zahradních měst a kolonií rodinných domků. Snaží se ukázat, že ani tam se vývoj nezastavuje a uplatňují se nové postupy a styly.

1. 8. Shrnutí – obraz Británie v československém tisku o architektuře

Jak tedy vypadal obraz Británie v československém odborném tisku s architektonickým zaměřením? Nejprve je nutno zmínit několik faktorů, které se na konstrukci tohoto obrazu značně podílely. Především to byla role individuality jednotlivých autorů, jež působila už samotným výběrem tématu článku a samozřejmě i v hodnocení skutečností, o nichž se psalo.

¹⁰⁹ *Stavba*, ročník 1937-1938, str. 59

Celkově lze říct, že velkými tématy byla britská zahradní města, kolonie rodinných domů a vůbec způsoby širšího plánování městské výstavby. Výběr těchto námětů nebyl náhodný. Československo se totiž ve sledované době muselo vyrovnávat s problémy (potřeba rychlé výstavby bytů ve velkých městech a nutnost větších urbanistických řešení), s nimiž se Británie vyrovnávala již od počátku 20. století a tak logicky představovala možný zdroj inspirace, jak tyto problémy řešit.

Ani oboru architektury se nevyhnula určité nízké povědomí o Velké Británii, jež panovalo ve velké části československé společnosti. Británie platila za zemi exotickou a tento faktor mohl hrát určitou roli v leckdy až nekritickém pohledu, s nímž se v některých člancích (zvláště z dřívější doby) setkáváme. Ona nekritičnost postupem času a díky množícím se kontaktům nebo osobním zkušenostem s Británií ustupuje a v pozdější době se objevují také kritická hodnocení dříve nedotknutelných britských vzorů.

Obraz Británie jakožto země rodinných domů a zahradních měst byl občas doplňován také o jiná témata, jako byla právní regulace v oblasti výstavby či situace architektů v Británii. Tato témata nicméně působí spíše epizodním dojmem.

Zvláště ke konci dvacátých let a na počátku let třicátých, se setkáváme také s celkovějšími a celistvějšími pohledy na Británii (např. Janák, Hübschmann), což je možno chápat jako jeden z důsledků lepší se informovanosti. Množily se též osobní cesty architektů do Británie, což samozřejmě mělo svoji váhu v pohledu na tuto zemi.

Ve třicátých letech dochází k drastickému poklesu článků o Británii. Československý architektonický tisk víceméně přehlíží rozvoj britské architektury v této době a fixuje obraz Británie jakožto země zahradních měst a rodinných domků. Ono přehlížení se dá do jisté míry pochopit, protože Británie „doháněla“ architektonický vývoj v kontinentální Evropě a na tom pro Čechoslováky nebylo mnoho zajímavého. Británie byla zajímavá do té doby, dokud znala určité možné recepty na československé problémy. Když tyto problémy odezněly, nebo ustoupily do pozadí, aureola Británie jakožto vzoru pohasíná. Snahy o nápravu tohoto přehlížení se objevují až v pozdní fázi existence meziválečného Československa.

Druhá kapitola

Velká Británie z perspektivy novinářů

Při rekonstrukci obrazu Velké Británie očima československých novinářů¹¹⁰ je nutno se vyrovnat s řadou limitujících faktorů. Mým záměrem bylo, zaměřit se na ty prameny, k nimž měla přístup veřejnost a které mohly nějakým způsobem ovlivňovat (či vyjadřovat) pohled na Británii v širší společnosti. Pro studium tohoto tématu jsou tak logickým primárním pramenem prvorepubliková periodika.

Na tomto místě se badatel musí smířit s faktem, že není v silách jediného člověka adekvátně zpracovat všechn dobový tisk v Československu. Množství vydávaných titulů (a frekvence jejich vydávání) bylo skutečně ohromné. Zdeněk Kárník ve své práci *České země v éře první republiky* udává, že jen v Praze vycházelo v roce 1929 na 1800 titulů novin a časopisů.¹¹¹ Je tedy evidentní, že bylo v rámci této práce nutné nějakým způsobem okruh periodik omezit. Vzhledem k tomu, že vysoký počet novin a časopisů byl tiskem stranickým, rozhodl jsem se omezit použité prameny na tisk, jenž se dá označit jako nezávislý, přestože použití tohoto slova v kontextu prvorepublikové reality je z dnešního pohledu ošidné.¹¹² Pokud tedy omezíme výzkum na nestranický tisk, oblast možných titulů se výrazně sníží. Z tohoto okruhu jsem se chtěl zaměřit na úspěšná a vlivná periodika celospolečenského zaměření, kam přispívaly přední osobnosti československé žurnalistiky, a jež tedy mohla působit na vnímání Británie u širší společnosti. Pokud spojíme tyto požadavky s požadavkem nestranickosti, vyjdou nám de facto tituly, spojené se jménem největší osobnosti československé meziválečné publicistiky: Ferdinandem Peroutkou.

Další omezení pramenné základny potom souvisí s periodicitou jednotlivých titulů. Přímo k tématu pohledu novinářů na Británii v této době neexistuje sekundární literatura, tudíž veškerý výzkum jsem musel provádět sám. Pokud odhlédneme

¹¹⁰ Za novináře budu v rámci této práce chápat autory, kteří přispívali do tištěných novin. Rozhlasovou žurnalistiku, jež začínala nabírat na důležitosti až ve třicátých letech, ponechávám stranou. Její analýza leží mimo rozsahové, časové i badatelské možnosti této práce a jejího autora.

¹¹¹ Kárník, Z., *České země v éře první republiky*, Díl první – *Vznik, budování a zlatá léta republiky*, Libri, Praha 2000, první vydání, str. 327

¹¹² Dnes bychom těžko považovali za nezávislé takové periodikum, jehož vznik významně zasponzoroval prezident státu a sám do něj občas přispíval on a s ním jednoznačně spojené osoby. To je příklad nestranického týdeníku *Přítomnost* pod vedením Ferdinanda Peroutky. Více o tom viz Kárník, Z., *České země...*, str. 335

od velmi omezené dostupnosti listů jako byly *Tribuna* nebo *Lidové noviny*,¹¹³ zůstává ještě jeden velký problém. Podle mého názoru není totiž možné v rámci diplomové práce projít denní tisk ručně, bez rejstříkového vyhledávání, které bohužel u sledovaného denního tisku neexistuje.

Po přihlédnutí k výše zmíněným okolnostem tak zůstává fakticky pouze jeden titul s delší periodicitou než jeden den, a to týdeník *Přítomnost*. Jsem si vědom, že se jedná o vymezení značně úzké, ale vzhledem k neprobádanosti daného tématu a tedy nutnosti procházet veškerý materiál samostatně, vesměs bez opory v sekundární literatuře, to považuji za maximum možného.

Je nutné se nejprve krátce zmínit o tom, co vlastně *Přítomnost* byla, jaký měla charakter a postavení ve společnosti. Zde je možné se opřít o výzkum Zdeňka Kárníka a jeho zmiňovanou práci *České země v éře první republiky*.¹¹⁴ Týdeník *Přítomnost* vznikl pod vedením Ferdinanda Peroutky a za značného finančního přispění T. G. Masaryka. Přes tento jasně politický podtext kladl Peroutka důraz na objektivitu a kritičnost. Kritiky tak mnohdy nebyl ušetřen ani sám Masaryk. Peroutkovi se brzy podařilo získat za přispěvatele přední osobnosti československé žurnalistiky, jako byli např. bratři Čapkové, Zdeněk Smetáček, Rudolf Procházka, Jiří Hejda, Alfréd Fuchs a další. Kromě nich sem přispívali také zahraniční autoři, kteří své články psali exkluzivně pro *Přítomnost*. Za všechny jmenujme Lillian Dixonovou, Emlyna Williamse či G. K. Chestertona. Jednalo se tedy o špičku publicistiky, což byl hlavní důvod, proč jsem se na *Přítomnost* ve svém výzkumu soustředil a proč podle mého představuje tento časopis nutný základ pro jakékoliv studium československé meziválečné žurnalistiky.

Vzhledem k neprobádanosti tématu jde tedy nutně pouze o jakýsi úvod do problematiky. S ohledem na vše výše uvedené si rozhodně nekladu nárok na komplexnost tohoto pohledu a považuji jej spíše za možné naznačení cesty případného budoucího výzkumu v této oblasti.

V rekonstrukci pohledu *Přítomnosti* na Velkou Británii bylo pro přehlednost nutné jednotlivé perspektivy tematicky rozdělit. Toto rozdělení je nicméně mnohdy pouze orientační. Mnoho námětů toto rozdělení překračuje nebo se přelévá z jednoho do druhého. Jako příklad je možné vzít problematiku monarchie, což je téma jak

¹¹³ V době provádění výzkumu k této práci bylo k dispozici pouze několik ročníků *Tribuny*. Zbytek ročníků a všechny exempláře pražské redakce *Lidových novin* ze sledovaného období byly v poškozeném fondu Národní knihovny České republiky, a tudíž zcela nepřístupné.

¹¹⁴ Kárník, Z., *České země...*, str. 335

politické, tak řekněme široce kulturní. V rámci jednotlivých oddílů, kde to bylo z hlediska množství článků možné, jsem sledoval především chronologickou linii, což je především u politického pohledu nutné, nicméně u obecnějších pohledů bylo leckdy přínosnější opustit chronologii a postavit vedle sebe pohledy jednotlivých autorů. V rámci vymezených možností jsem se rozhodl ponechat stranou okruh témat, o nichž už z jejich povahy nelze referovat pouze v krátkosti. Jedná se o pohled na různé významné osobnosti politického i kulturního života v Británii. Podle mého mínění nelze dost dobře takovou problematiku zúžit do únosné podoby, odpovídající rozsahu práce. Zmínit všechny britské osobnosti, o nichž se na stránkách *Přítomnosti* samostatně pojednávalo, není možné, aniž by se struktura této práce nerozpadla na spousty nesouvislých částí. Možnost snížit počet osobností podle nějakého reprezentativního klíče (např. jedna osobnost z každé tematické oblasti) jsem se rovněž rozhodl ponechat stranou. Určit, která osobnost je významnější a zasluhuje si zmínku, je velmi ošidné a pro toto téma by bylo podle mého názoru lepší provést samostatný výzkum. O jednotlivých významných osobnostech se samozřejmě budu zmiňovat, ale pouze v rámci jejich vztahu ke konkrétnímu tématu.

2. 1. Británie politická

Velká Británie představovala v *Přítomnosti* především téma politické, zvláště v druhé polovině třicátých let. Je proto nutné se u tohoto pohledu zastavit blíže. Sledoval jsem hlavní politická témata, týkající se Británie, přičemž vynechávám občasné, striktně informativní články o aktuálním politickém vývoji v Británii či její politice, bez nějakých širších souvislostí či komentáře. Zaměřil jsem se na větší články, jejichž cílem nebylo pouze informovat o daném problému, ale kde autor příspěvku k němu zaujímá své stanovisko. Primárním cílem mého zájmu nejsou politické události samé, ale to, jak je viděli jednotliví autoři v *Přítomnosti*.

2. 1. 1. Perspektivou dvacátých let

V prvním roce existence *Přítomnosti*, tedy v roce 1924, dochází v Británii ke změně vlády a k moci se dostávají labouristé. Tato skutečnost se samozřejmě odrazila také v *Přítomnosti*. Je nutno zmínit, že od počátku platila v tomto periodiku praxe otiskování článků zahraničních přispěvatelů, kteří psali přímo pro *Přítomnost*. Jednalo se většinou o autory, jež mohli poskytnout určitý „domácí“ pohled na dané téma. Proto se setkáváme s řadou článků od Britů či Britek. Jedním takovým

příkladem může být Lillian Dixonová, jejíž články v *Přítomnosti* nalezneme především v polovině dvacátých let a většinou se jednalo o politická témata.

Dixonová se ve dvou ze svých článků zmiňuje o nové MacDonalově vládě. V prvním článku představuje pohled Britů na novou, historicky první dělnickou vládu v Británii.¹¹⁵ Text má spíše odlehčený charakter a nemá žádné vysoké informativní ambice. Jeho součástí je také několik místních, britských vtipů, spojených právě s „dělnickou vládou“. Z řady citátů různých sociálních skupin vysvítá, že Britové hleděli na tuto novou a do značné míry revoluční skutečnost občas s obavami (příklad ruské revoluce byl přece jen záležitostí poměrně nedávnou), jež se naopak veřejně činné osobnosti snažily mírnit. Dixonová cituje např. církevního hodnostáře Barnese z Westminsterského opatství: „*Je pošetilostí domnívati se, že příchod dělníků k moci znamená revoluci. Mezi všemi velkými národy světa není jediného, v němž by instinkt pro právo a pořádek byl tak pevně vkořeněn, jako mezi námi. Nemusíme se obávati vlády dělnické; nepřinese ani chaos, ani millenium.*“¹¹⁶ Nutno dodat, že případné obavy z vlády mohly být do jisté míry mírněny také limitovanými možnostmi labouristů, kteří neměli v parlamentu většinu a museli se navíc opírat o nejistou podporu liberálů.¹¹⁷

Druhý článek Dixonové pojednává podrobně o složení nového britského kabinetu.¹¹⁸ Z jejího popisu dobře vysvítá skutečnost, že jedním z velkých problémů této vlády byla značná vnitřní heterogenost. MacDonalдова pozice byla opravdu nesnadná – musel patřičně odměnit ty, kteří mu k premiérskému postu pomohli (především odborové svazy, zástupce unie demokratické kontroly a skotské křídlo labouristů) a citlivě rozdělit poměr křesel v nové vládě. Článek je zaměřen na československého čtenáře, a proto nabízí i stručné charakteristiky jednotlivých členů kabinetu.

Celkově se Dixonová snaží ukázat, že nová vláda by neměla být paušalizována jakožto „revolučně dělnická“ či „bolševická“, protože obsahuje mnoho zájmových skupin. Nejlevicovější „bolševická“ část vlády byla navíc reprezentována pouze jedním člověkem (Wheatly). Oba články mají československého čtenáře seznámit s politickým děním v Británii a zbavit ho

¹¹⁵ *Přítomnost*, ročník 1924, str. 148-149

¹¹⁶ *Přítomnost*, ročník 1924, str. 148

¹¹⁷ Více o této problematice viz. např. Dejmek, J., *Nenaplněné naděje*, Karolinum, Praha 2003, str. 97 a dále.

¹¹⁸ *Přítomnost*, ročník 1924, str. 113-114

případných mylných dojmů. Vyznívají spíše v uklidňujícím duchu – při vyslovení slovního spojení „dělnická vláda“ není třeba se obávat nějaké radikální, „bolševické“ přeměny Velké Británie.

Nové konzervativní vládě¹¹⁹ se v *Přítomnosti* věnuje článek autora, píšícího pod pseudonymem Dioneo.¹²⁰ Článek je podobně zaměřený, jako byly články o labouristické vládě, mírnící případné obavy z „dělnické vlády“. V úvodu je čtenář upozorněn na rozdílné konotace pojmu „konzervatismus“ v Británii a v kontinentální Evropě. Na kontinentu „...bývá toto slovo slučováno s reakcí, s omezením politických práv a s neustálým tažením proti občanské svobodě.“¹²¹ V Británii ovšem znamená „...ochranu starých, dědičných svobod, vydobytých Angličany od Magnae charty svobody (r. 1215) do Habeas Corpus act (1679).“¹²² Proto se britští konzervativci podle autora nebrání reformám např. v oblasti sociální. Stejně jako u Dixonové, i zde se jedná o jakési „uklidnění“ čtenáře a snahu vyhnout se případné dezinterpretaci.

Článek dále pokračuje srovnáním odcházejícího labouristického kabinetu s kabinetem novým. Zatímco předchozí vláda byla složena vesměs z ministerských nováčků, bez vyššího vzdělání, v té nové je většina ministrů zkušená a s vysokoškolským vzděláním. Není těžké odhalit, na čí straně stojí sympatie autora: „...mnohostranné zkušenosti nejen dokonale seznámily nynější členy kabinetu s vládním mechanismem, nýbrž i dodaly jim mnoho potřebné pružnosti...Baldwin jest nad to praktikem, který dlouho vedl velký průmyslový podnik. Jest zosobněným zdravým anglickým rozumem a anglickou povinností.“¹²³ Nová britská vláda se z článku jeví jako zkušená, spolehlivá a vědoma si nutnosti reform. Kladně jsou hodnoceni i jednotliví členové vlády, přičemž za nejschopnějšího a nejlepšího z nich je označován Winston Churchill.¹²⁴

Politický pohled na Velkou Británii nabízí také Rudolf Procházka, v redakci *Přítomnosti* muž číslo jedna na politická témata, týkající se Británie. V roce 1927 se

¹¹⁹ Po volební porážce labouristů odešel dne 5. listopadu 1924 MacDonaldův kabinet a byl nahrazen vládou konzervativců v čele se Stanleym Baldwinem. Pro Baldwina to byl návrat na premiérský post, jenž předtím uvolnil právě MacDonaldovi. Více o této změně viz. Dejmek, J.: *Nenaplněné naděje...*, str. 112

¹²⁰ *Přítomnost*, ročník 1924, str. 725-726

¹²¹ *Přítomnost*, ročník 1924, str. 725

¹²² *Přítomnost*, ročník 1924, str. 725

¹²³ *Přítomnost*, ročník 1924, str. 725

¹²⁴ „Jest to člověk velmi nadaný bohatě obdarovaný přírodou, muž silné vůle, odvážný, nesmírně iniciativní“, *Přítomnost*, ročník 1924, str. 726

v *Přítomnosti* objevuje jeho první článek na „britské“ téma, s názvem *O té závislosti na Anglii*.¹²⁵ V jeho úvodu autor nejprve ironizuje rétoriku dr. Šmerala, hlasitého zastánce rusofilské orientace a odpůrce přílišné závislosti Československa na Británii. Procházka kritizuje fakt, že Šmeral nejedí do zahraničí a nemá přehled o skutečnosti, pouze provádí propagandu. Procházka odmítá černobílé vidění světa a vyzvedává výhodu Společnosti národů, která udržuje rovnováhu, a volba „buď Británie, nebo Rusko“ pro Československo není nutná. Autor zároveň odmítá teze o rozpadu britského impéria jako mylné a neopodstatněné. V závěru článku se pak vyjadřuje k poměru československé politiky k britské: „*Naše mínění při tom jest, že československá politika má co nejméně podléhat vlivům britským. Každý ví, že k této klientele patří jiní. My pouze nesmíme dráždit, urážet.*“¹²⁶ Procházka viděl přesně skutečnou situaci vzájemných britsko-československých politických vztahů a nepanovaly zde žádné iluze. Pokud se autor vyjadřuje k britské politice, činí tak pouze ve smyslu oponentury vůči zastáncům teze, že by se Československo mělo orientovat více na Rusko.

Rudolf Procházka se na stránkách *Přítomnosti* věnoval také záležitostem teoretické politiky, např. v článku *Demokracie naše a demokracie anglická*¹²⁷ srovnává dvě možná pojetí demokracie, v kontinentální Evropě a v Británii. Na kontinentu (vyjma Francie) panuje dle autora demokracie statická, nepřímá. Statická proto, že politický život zde ustrnul, vliv mají jen velké skupiny obyvatelstva, jež se sdružují pod jednou z mnoha politických stran. Strany jsou tak v zajetí hájení zájmů určitých skupin. Nepopřávají potom tolik pozornosti názorům individuálním ani celonárodním. Ona nepřímá této verze demokracie je potom dána tím, že sice všechna moc vychází od lidu, ale nezůstává mu z ní téměř nic, drobí se mezi určité dominantní názory, zastávané mnoha politickými stranami.

Naproti tomu demokracie anglosaská vychází z operativního pojetí demokracie, je empirická a dynamická. Politické strany nejsou fixně vyhraněny určitými tématy a voliči se vyznačují určitou „přelétavostí“, jednou volí pravici, jindy levici, podle toho, jak se momentálně strana staví k dané otázce. Strany jsou tak více přístupny novým připomínkám a návrhům, více se přizpůsobují požadavkům voličů. Strany nemají pevný tvar a jsou spíše označením směru a eventualitou ke

¹²⁵ *Přítomnost*, ročník 1927, str. 114-115

¹²⁶ *Přítomnost*, ročník 1927, str. 115

¹²⁷ *Přítomnost*, ročník 1929, str. 360-361

straně druhé. Proto mohou být v tomto systému de facto pouze dvě strany, konzervativní a liberální. Realita britské politické scény po první světové válce byla ovšem pozměněna. Vliv liberálů poklesl a na místo druhé hlavní strany se vedle konzervativců posunuli labouristé. Přesto má liberální strana podle Procházky své místo v britské politice. Váže značnou část oněch „přelétavých“ voličů, kteří by normálně přesouvali svoje sympatie od jedné straně k druhé podle svých momentálních požadavků. Tato pozice liberálů tak je pouze institucionálním vyjádřením určitých středových tendencí, jež jsou v britské demokracii běžné.

Z textu vyplývá, že Procházka dává z oněch dvou modelů demokracie přednost verzi britské, jež lépe zachovává původní podobu demokracie a nedeformuje se tak, jako je tomu v kontinentální Evropě. Také osvětluje jeden důležitý a v našich poměrech zřejmě nedůvěryhodně působící bod britského politického života – onu přelétavost stran a voličů podle aktuálních témat, jež je však nedílnou součástí fungujícího modelu demokracie.

2. 1. 2. Oblast zvýšeného zájmu – pohled na Británii ve třicátých letech

Aktuálnímu politickému tématu o Británii se věnoval Karel Kříž ve svém článku z roku 1930 s názvem *Zklamal MacDonald?*¹²⁸ Autor zde sleduje činnost labouristického MacDonalдова kabinetu ve velmi citlivé oblasti – v otázce nezaměstnanosti. Boj s nezaměstnaností totiž představoval jeden z hlavních cílů této vlády. Nezaměstnanost se ovšem podle Kříže za rok téměř zdvojnásobila ze zhruba 1,2 milionu nezaměstnaných na 2,2 milionu. Vláda ovšem podle autora musela čelit řadě komplikací, především celosvětové hospodářské krizi, jež měla na Británii velký dopad. Pro boj s nezaměstnaností vláda vybrala ministra Thomase, který ovšem „...*zklamal tak důkladně, jako málo jiných*“¹²⁹ a žádné radikální řešení nebo opatření nepřišlo.

Celkově Kříž hodnotí MacDonalдовu vládu neutrálně. Ta sice nezvládá boj s nezaměstnaností, ale částečně ji omlouvá, že spadla po hlavě do složité situace mezinárodního hospodářství, způsobené hospodářskou krizí. Kříž také vládě neupírá její snahu, zvláště v porovnání s předchozí vládou konzervativců: „*Je...pravda, že vláda učinila za rok více než vláda páně Baldwinova za tři léta a je pravda, že*

¹²⁸ *Přítomnost*, ročník 1930, str. 787-789

¹²⁹ *Přítomnost*, ročník 1930, str. 788

projektuje ještě některá opatření, jež mohou poněkud situaci zlepšit.“¹³⁰ K tomu ještě dodává: „...žádná jiná vláda by za tak těžkých podmínek bez radikálních opatření nemohla vykonat více, přece je tu jen jisté zklamání.“¹³¹ Právě absenci radikálního řešení autor vytýká MacDonalldově vládě nejvíce. Nemožnost radikálního postupu ovšem byla ovlivněna faktem, že labouristická vláda byla vládou menšinovou a při prosazování zákonů musela hledat podporu u liberálů.

V článku se Kříž vyjadřuje také k roli liberálů, jakožto jazýčku na vahách a středové síly v britské politice: „*A liberálové...podporu poskytují tak rozmarně a tak váhavě, že to vzbuzuje až úžas. Ostatně poměry v liberální straně jsou značně zmatené a jsou tam dnes tři směry, z nichž jeden jde s pravíci a druhý s levíci, třetí pak kolísá zmateně kolem obou.*“¹³² Tato rozkolísanost má ovšem podle autora svůj důvod – snahu liberálů o reformu volebního systému, který by umožnil spravedlivější přepočítání hlasů na mandáty, protože systém současný značně liberály znevýhodňuje oproti labouristům a konzervativcům. V hodnocení role liberálů se tedy Kříž s Procházkou rozcházejí. Nutno ovšem dodat, že tento Křížův článek je o několik let mladší a za tu dobu se Procházkův pohled mohl také změnit. Procházkovo hodnocení role liberálů na britské politické scéně ze třicátých let ovšem v *Přítomnosti* nenalezneme.

Situaci v Británii po volbách se v roce 1931 věnuje právě Rudolf Procházka v krátkém informativním článku *Jde Anglie tak mohutně napravo?*¹³³ Zde se vyjadřuje především k situaci, kdy se vítězní konzervativci předem dohodli na udržení předchozí vládní platformy na bázi národní jednoty, spolu s částí liberálů a labouristů, přičemž právě labouristé měli svého premiéra, jímž byl MacDonald. Procházka obdivuje, že ačkoliv mohli Baldwinovi konzervativci vyhrát volby sami, přesto se rozhodli (ovšem nikoliv jednotně, stejně jako tomu nebylo u liberálů a socialistů) k zachování vládní spolupráce s ostatními stranami a v čase těžké hospodářské krize zvolili nejvýhodnější možnost pro celou Británii. Tuto schopnost, umět se v těžké chvíli dohodnout, autor považuje za velmi obdivuhodnou: „*V Anglii se prostě spojili lidé zdravého rozumu a svobodného myšlení, aby udělali bez ohledu na strany a jejich omezení, po případě sobecké názory a zájmy, co za dobré považují...To, co je dnes úkolem v Anglii i v Evropě, dá se udělat jen na cestě dohody*

¹³⁰ *Přítomnost*, ročník 1930, str. 788

¹³¹ *Přítomnost*, ročník 1930, str. 788

¹³² *Přítomnost*, ročník 1930, str. 788

¹³³ *Přítomnost*, ročník 1931, str. 690-691

*spoluprací všech. Myšlenka realizovaná a vítězná v Anglii je myšlenka, která jediná může uzdravit celý svět.*¹³⁴

Podle autora by tedy měl být tento britský postup brán jako vzor ostatnímu světu. Vidíme zde obraz Británie jakožto země, jež má recepty na krizové situace při zachování demokratických postupů, což mělo jistě svoji váhu v době, kdy byly v Evropě na vzestupu různé extremistické směry, v čele s fašisty.

Ohlas mělo v *Přítomnosti* také téma snah maďarské revizionistické propagandy v Británii. V krátkém článku¹³⁵ z roku 1933, signovaném zkratkou „-y“, jsou zmiňovány zvýšené snahy maďarské propagandy přesvědčit Británii o nutnosti revize trianonských mírových smluv a tedy hranic, které Maďarsko považuje za velkou křivdu. Maďarsko na tuto činnost podle autora vydávalo ohromné sumy peněz, za něž mimo jiné organizovalo cesty mnoha veřejně činných Britů do Maďarska a tam je vystavovalo další propagandě a ukázkám – podle Maďarů – nespravedlnosti a neúnosnosti současného stavu: *„Není pak divu, že mnohý takový turista se vrátí do Anglie celý udiven a přesvědčen, že opravdu se Maďarsku stala křivda a je svatou povinností Anglie, aby pomohla tuto křivdu napravit.*¹³⁶

Nákladnost těchto akcí podle autora nekoresponduje s bídou, na niž se snaží Maďaři neustále poukazovat a za niž údajně může právě trianonská smlouva. Sympatie řady Britů si získávají také tím, že jim rozdávají maďarské šlechtické tituly, pokud se daný člověk zasazuje o maďarskou propagandu.

Článek hodnotí tuto propagandu jako velmi nebezpečnou pro sousedy Maďarska, včetně Československa. Podařilo se jí totiž získat pro revizi hranic řadu britských poslanců a Maďarsko tak buduje obraz Británie jakožto zastánkyně maďarských požadavků.¹³⁷

Působení maďarské propagandy shrnuje s odstupem času také Jan Stránský.¹³⁸ Dochází k poznatku, že tato propaganda byla na rozdíl od německé,

¹³⁴ *Přítomnost*, ročník 1931, str. 691

¹³⁵ *Přítomnost*, ročník 1933, str. 787-788.

¹³⁶ *Přítomnost*, ročník 1933, str. 787

¹³⁷ Na úspěšnost maďarské propagandy v Británii naráží také dobová humoristická kniha *Muddling through or Britain in a Nutschell* Britek Theodory Bensonové a Betty Askwithové. Její část byla otištěna ve dvou člancích *Přítomnosti*, ročník 1936, str. 156-158 a 172-175. V části o Maďarsku autorky karikují pohled Brita na tuto zemi a naznačují, že vše, co průměrný Brit o Maďarsku ví, pochází z jejich propagandy: *„Milujeme Maďary. Angličané milují Maďary...málokdo může konkurovat s Maďary v jejich malé lásce k sousedům. Leda snad sousedi Maďarů sami, tím si však nemůžeme být jisti, protože o nich není nic jiného známo než to, že díváme-li se na ně se strany maďarské, vypadá to, jakoby neměli pravdu.“* – *Přítomnost*, ročník 1936, str. 172

¹³⁸ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 161-163

zaměřena kulturně. Apelovala na pocit sounáležitosti britských vyšších vrstev s obrazem starobylého maďarského národa, jemuž se děje křivda. Velkolepé akce pro návštěvníky z Británie byly hojně pořádány po celém Maďarsku a měly na Brity působit prostřednictvím určitých společných rysů maďarské a britské aristokracie. V tom také tkví podle autora neúspěch maďarské propagandy: „*Anglie není totiž jen Anglií aristokratů...Anglie to je především střízlivý rozum a demokratické veřejné mínění, které nemělo pro revisionistické snění ani dost málo smyslu.*“¹³⁹ Maďarsko se samo svým důrazem na částečnou kulturní sounáležitost s Británií odsunulo do pozadí. V čase, kdy se objevují naléhavá politická témata, jako byla např. remilitarizace Porýní, nebyl jednoduše čas na tak druhořadé záležitosti. Maďarská propaganda byla poražena propagandou německou.

Stránský tak poněkud opravuje obraz Británie jakožto země pod vlivem maďarské propagandy a poukazuje na určitou třídní omezenost a velmi omezenou úspěšnost u širších vrstev britské společnosti. Británie je u něj spolehlivým ostrovem demokracie, jenž není snadno manipulovatelný.

Téma Německa a jeho vztahu k Británii se začalo na stránkách *Přítomnosti* více objevovat s nástupem Hitlera k moci. Jedním z prvních článků v *Přítomnosti* o rostoucím nebezpečí Německa a jeho vnímání v Británii je Frankův příspěvek *Angličané o Němcích*¹⁴⁰ z roku 1933. V něm Franko upozorňuje na fakt, že v Británii si lidé po volbách v Německu, kde zvítězili hitlerovci, již uvědomili nebezpečí, jež v této zemi pod Hitlerovou vládou dřímá. To považuje autor za průlom, protože doposud bylo veřejné mínění v Británii nakloněno Německu a pokud někoho považovalo za hrozbu evropskému míru, tak spíše Francii. I přesto se však v Británii najdou zastánci vlády „pevné ruky“ ve stylu Mussoliniho či Hitlera, především okolo skupiny *British Union of Fascists*, v jejímž čele stojí Sir Oswald Mosley. Na rozdíl od zahraničních fašistů je britský fašismus záležitostí spíše elitní – sám Mosley je velmi bohatý. Fašismus v Británii však podle autora nemá mnoho šancí na úspěch, což půvabně dokresluje jednou snahou několika fašistů v Londýně o veřejnou propagandistickou akci: „*Úderný oddíl čtrnácti urostlých, pečlivě vybraných mužů, vyrukoval včerejší noci do centra města a v ulicích kolem Piccadilly Circus předstupoval resolutně před lidí, vracející se z divadel, soustředěných v té končině. Mosleyovi černokošiláci, z nichž si Londýňané, pokud o nich vůbec vědí, dělají*

¹³⁹ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 163

¹⁴⁰ *Přítomnost*, ročník 1933, str. 392-394

bláznů, nabízeli poslední číslo svého ústředního a prozatím jediného časopisu ‚*The Black shirt*‘ (Černá košile). Ale fašistická demonstrace dopadla poněkud jinak, než se domníval sir Mosley, její osnovatel: v blízkosti Leicester Square se kolem černokošiláčů stáhl hrozivě zástup asi dvou tisíc chodců nefašistického přesvědčení. A ti, co byli na okraji, začali hned aktivní protimanifestaci, a to pěstmi.¹⁴¹

Z tohoto článku vysvítá obraz Británie jakožto země, jež si uvědomila nebezpečí nových totalitních režimů v Itálii a Německu, a v níž není prostor pro příznivce fašismu. Británie se tu jeví jako jakási spolehlivá demokratická hráz a opora vůči případnému rozmachu totality.

O dva roky později již ovšem neměl tento obraz tak jasné barvy. Zdeněk Smetáček ve svém stručném článku *Jedná Anglie správně?*¹⁴² z roku 1935 kritizuje přístup Británie k Německu. Na jednu stranu sice Británie vystupuje proti jednání Německa, ale vzápětí její král zasílá gratulaci k Hitlerovým narozeninám. Autor tento postup interpretuje jako praktickou ukázkou metody cukru a biče, a britský postup považuje za málo pochopitelný a bez hrdosti: „*Těmto lidem jde o věc a proto jsou odhodláni ledacos překousnout. Tentokrát jde o mír, i zkoušejí to všemi prostředky – hrozbami i chlácholením... Mocnější je však přesvědčen, že neuškodí, dá-li vůči méně mocnému občas také najevo blahosklonnost nebo dobrou vůli. Že by si tím mohl zadat, to ho ani nenapadne, neboť je příliš přesvědčen o své vlastní znamenitosti.*“¹⁴³ Británie zde vyznívá jako země tak trochu povýšenecká a neopatrná, jednající za pomoci nepochopitelných prostředků a nedohlížející možné důsledky svých činů. Právě v tomto článku se začíná objevovat kritičtější pohled na Británii, s níž se bude možno setkávat v *Přítomnosti* od této doby častěji.

Nejvýznamnější osobnost československé meziválečné publicistiky, šéfredaktor a vydavatel *Přítomnosti* Ferdinand Peroutka, se o Británii na stránkách časopisu zmiňuje až v pozdních třicátých letech, v souvislosti s širší mezinárodní situací. Ve svém článku *Záhadná Anglie*¹⁴⁴ píše o roli této země v evropské politice. Británie má podle Peroutky zásadní význam pro boj s Německem, čehož si je Hitler vědom a chová se k ní proto velmi opatrně a zdvořile. Pokoušet se o jednotnou protiněmeckou frontu bez účasti Velké Británie nemá podle autora smysl, a tak je

¹⁴¹ *Přítomnost*, ročník 1933, str. 394

¹⁴² *Přítomnost*, ročník 1935, str. 258

¹⁴³ *Přítomnost*, ročník 1935, str. 258

¹⁴⁴ *Přítomnost*, ročník 1936, str. 193-196

třeba brát ohledy na britské názory a postupy v jednání s Německem. Britskou snahu vyčerpat nejprve všechny diplomatické možnosti autor oceňuje jako „velmi rozumnou“. Peroutka se rovněž ohrazuje proti názorům, že Británie se vlastně nezajímá o kontinent, protože zde nemá co ztratit: „*Ale jaká to nepravda! Jaká neznalost tohoto velkého státu! Že je to nepravda, bylo ostatně už dokázáno a důkaz podala Anglie statisíci svých mrtvých...Nechápu, jak je v debatě možno přehlížet i tak velký fakt, jakým byla světová válka a účast Anglie na ní.*“¹⁴⁵

Záruku, že by se Británie nechovala jinak ani podruhé, dokazuje Peroutka tím, že nebezpečí, která pro ni plynula z vilémovského Německa, nezmizela. Na tom nemění nic ani protiválečná nálada v Británii a nechuť k vojenským dobrodružstvím. I když se může podle autora zdát nepravděpodobné, že by za této situace šla Británie do války kvůli Československu, v roce 1914 bylo ještě nepravděpodobnější, že tak učiní kvůli Srbsku, a přece se tak stalo. Peroutka nepředpokládá, že se Británii podaří Německo přesvědčit mírově, ale zároveň není možné proti Německu bojovat bez Británie. A když už válka nastane, nepochybuje autor o tom, že do ní Británie i přes pacifistická hesla vstoupí. To dokládá slovy známého britského novináře Wickhama Steeda o britské povaze: „...*co Angličan snad říká ve chvílích normálního klidu, nedává ještě klíč k tomu, co učiní ve chvíli krize; tehdy teprve ukáže se jeho skutečná povaha, tehdy málo mluví, ale zato jedná.*“¹⁴⁶ Další zárukou je podle autora fakt, že bytostným zájmem Británie je klid a rovnováha na kontinentě, což bude nakonec vždy hájit. Británie se také nemůže jako dříve odříznout od kontinentu pod ochranou svého loďstva. Možnost její izolace byla podle Peroutky značně omezena s rozvojem letectví. Proto nemůže Británie připustit, aby kontinent ovládlo Německo, protože to by pak byl krok od případného dobytí Ostrovů.

Pro případ války tudíž nemá Peroutka o Británii pochybnosti. Mírové řešení ovšem Británie znemožňuje tím, že nechce předem říct, co udělá v případě války. Nedává tak Německu jasně na srozuměnou, že v případě jeho výbojů Británie rázně zakročí, což by ho podle autora odradilo a zajistilo mír v Evropě.

Tento Peroutkův článek vyšel v době velkých debat o složité situaci v Evropě. Je to reakce na kritiky britského postupu, kteří vyjadřovali – později naplněné – obavy, že Británie opustí Československo v zájmu zachování míru. Argumentem je historický příklad první světové války a obdobně nerozhodný postoj Británie před

¹⁴⁵ *Přítomnost*, ročník 1936, str. 194

¹⁴⁶ *Přítomnost*, ročník 1936, str. 195

jejím vypuknutím. V okamžiku válečného stavu se ovšem Británie aktivně zapojila do dění na kontinentu a Peroutka nepochybuje, že by tak učinila ve třicátých letech znovu. Autor zde vidí Británii jako spojence, jenž se sice může jevit nespolehlivě, ale v klíčovém okamžiku udělá správnou věc. Do jisté míry se snaží napravit pošramocený obraz Británie v Československu, kde se pro její ochotu jednat s Německem vkrádal určitý pocit nejistoty a nedůvěry o britském spojenci.

K tomuto britskému postupu se vzápětí vyjádřil také Otto Rádl.¹⁴⁷ Britové podle něj v sobě mají zakořeněnou určitou vrtkavost, nespolehlivost či rozmarnost, což spojuje – s odkazem na Mauroise a Voltaira – s vlivem nevypočitatelného britského podnebí. Britové jsou podle něj nesystematičtí, nespolehliví a sobečtí, zahledění pouze do vlastních problémů a problémů své říše. V zahraniční politice reagují pouze na bezprostřední podněty a nejsou schopni se držet nějakého ideově jednotícího systému. Už britská výchova vede podle autora k rozvoji okamžité rozhodnosti a sebedůvěře, k vytvoření člověka činu. V tomto systému je rozumovost a intelektualismus věcí nevítanou, protože tak vznikají otázky a pochybnosti. S tím souvisí i britský důraz na rozvoj tělesné výchovy a sportu na školách. Důraz je kladen také na rozvoj silné vůle a sebeovládání, jakožto základu pro člověka činu. Pro Brita je podle Rádla typická empiričnost, odkud pramení odpor k teoriím a ideologiím – Brit se dívá s nedůvěrou na věci neempirické, které nemůže převést na činnost.

Při jednání dávají Britové podle Rádla přednost citům a pocitům před rozumem. Výše zmíněné argumenty autor aplikuje na chování britské politiky vůči Německu v době, kdy Německo porušuje locarnskou a versaillskou smlouvu. Tato politika působí opatrně a oportunisticky, jako by se Británie snažila získat výhodu především pro sebe a své zájmy, bez ohledu na nějaký širší ideový kontext. Postupy britské politiky přirovnává Rádl s odkazem na Mauroise, „...*jenž je přece na anglické postřehy specialistou*“¹⁴⁸, k jednání fotbalistů, kdy se předem určí pouze rámcová taktika a konkrétní postup se potom nechává na hráčově okamžitém posouzení dané situace. Spolehnutí se na vlastní instinkty a pocity považuje autor za součást definice britského gentlemana, stejně jako hluboký smysl pro spravedlnost a fair-play.

V závěru svého článku se Rádl vrací k aktuální politické situaci. Britská politika je podle něj sice oportunistická, zároveň je ale vždy politikou gentlemanů. O

¹⁴⁷ *Přítomnost*, ročník 1936, str. 230-234

¹⁴⁸ *Přítomnost*, ročník 1936, str. 232

jejím směru vždy rozhodovalo britské veřejné mínění, a to nikdy nestálo na straně bezpráví a agrese vůči slabším. Tento postoj je podle Rádla zárukou, že se Británie nikdy nespojí s hitlerovským Německem a nepostaví se proti demokratickým státům v Evropě.

Rádlův článek se na první pohled nestaví k Britům vůbec lichotivě. Autor v nich spatřuje řadu vlastností, které se mohou zbytku Evropy jevit jako cizí a nelogické, ale jež mají své místo v celkovém charakteru Britů. Ony vlastnosti tak tvoří sice cize a podezřele působící, ale v podstatě logický celek.

Rádl v článku staví svojí argumentaci vskutku mistrovsky. Začíná od britských negativ a ani je po celou dobu nevyvrací, spíše se je snaží zasadit do širšího kontextu britské reality. Tímto důrazem na britská negativa tak de facto bere vítr z plachet případným odpůrcům. Celý výklad pak aplikuje na současnou politickou situaci a velmi pádně, až téměř nezpochybnitelně, dokazuje budoucnost britského postupu. Ve výsledku tak článek zanechává o Británii dojem sice zvláštní a cizí země, její složitý „národní charakter“ je však zárukou respektování principů fair-play v mezinárodní politice.

Dokladem toho, že praxe otiskování článků zahraničních novinářů, píšících občas exkluzivně pro *Přítomnost*, neustoupila ani v druhé polovině 30. let, může být článek A. J. Cummingse *Může se Anglie uzavřít na svůj ostrov?*¹⁴⁹ Jak název napovídá, účelem článku je seznámit československého čtenáře s otázkou britského izolacionismu. Úvahy o britském izolacionismu jsou podle autora přítomny na Ostrovech velmi dlouho. Nicméně po první světové válce žádný britský politik reálně neuvažoval o možnosti „splendid isolation“. Tato idea jednoduše nebyla slučitelná s mezinárodně ambiciózní rolí Velké Británie v poválečném světě. Sama světová válka ukázala nemožnost Británie zcela se izolovat od dění na kontinentu.

Autor upozorňuje, že po válce nastal v britské společnosti obrat také v zájmu o cizinu, což považuje za další známku opouštění myšlenek na izolaci a naopak podporu myšlenky Společnosti národů. Izolace není podle Cummingse řešením pro britskou politiku ani ve 30. letech. Poukazuje na všeobecné přesvědčení v Británii, že země je příliš otevřena útoku ze vzduchu, a že tudíž musí své hranice hájit v jakémsi předpolí, což vyjádřil Baldwin známým výrokem, že britské hranice leží na Rýně:

¹⁴⁹ *Přítomnost*, ročník 1936, str. 695-697

„Přes všecko vnější zdání nejistoty a váhání v zahraniční politice britské vlády není pochybnosti, že obecné mínění se stále vyvíjí ve směru slavné věty Baldwinovy.“¹⁵⁰

Autor dále uklidňuje spekulace o možném proněmeckém postupu britské politiky: „...je úplně jasno v tom, že britská politika se bude řídit těmito zásadami: 1. nedovolit žádné mocnosti, aby ovládla Evropu, a 2. chránit přístavy na kanále tím, že budeme chránit své sousedy.“¹⁵¹ Britský izolacionismus autor vidí jako „...křehkou nauku, která se musí zhroutit pouhým dotčením. Nemá v sobě reality.“¹⁵²

S Cummingsovými tezemi se de facto ztotožňuje československý poslanec za německou sociální demokracii W. Jaksch v rozhovoru na stránkách *Přítomnosti*.¹⁵³ Jaksch v interview na základě své cesty do Británie říká, že ač je považována za zemi, jež pochopí vývoj na kontinentě s padesátiletým spožděním, toto tvrzení je přehnané. Británie totiž v současnosti přehodnocuje své postoje a poznává, že s rozvojem válečné techniky není možné se od Evropy zcela izolovat. Britové podle Jaksche spojují budoucnost své říše s mírovým stavem a budou se tedy o mír snažit co nejdéle to půjde. Také se zbavili iluzí o maďarském a německém revizionismu a nyní ho považují za hrozbu míru. V souvislosti s určitým prozřením také Británie začíná více zbrojit.

S britskou snahou o mír také souvisí zájem o Československo a německou menšinu zde. Britové se snaží vzít Německu jakoukoliv záminku k válce. V souvislosti s tím Britové podle Jaksche velmi kladně hodnotí ochotu československé vlády jednat s německými koaličními stranami.

V zásadě se tedy Jaksch shoduje s Cummingsem v pohledu na britskou politiku. Stejně jako on se snaží podat obraz skutečného vývoje v Británii a zbavit politický pohled na tuto zemi určité aury neinformovanosti a pověr. Británie je v jejich člancích sice zemí, které může déle trvat, než si uvědomí pravý stav věcí, ale poté udělá správnou věc.

Nadějně v této době viděl britskou politiku také Rudolf Procházka, jenž ve svém článku *Proč německá propaganda v Londýně nepochodila*¹⁵⁴ rozebírá

¹⁵⁰ *Přítomnost*, ročník 1936, str. 696

¹⁵¹ *Přítomnost*, ročník 1936, str. 696

¹⁵² *Přítomnost*, ročník 1936, str. 696

¹⁵³ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 129-130. Jakschova cesta do Anglie a rozhovor v *Přítomnosti* byly součástí snahy Československa ukázat zahraničí, že se dokáže se „svými“ Němci domluvit. Detailní rozbor otázky aktivistické politiky československých Němců však není tématem této práce. Více o této problematice viz. např. Kárník, Z., *České země v éře první republiky*, Díl třetí – *O přežití a o život*, Libri, Praha 2003, str. 64-87

¹⁵⁴ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 148

neúspěšné snahy Německa získat si pro své požadavky vůči Československu Británii. Britové si podle autora osobně ověřili situaci německé menšiny v ČSR a nemohli si nevšimnout rozporů mezi skutečností a německým popisem situace. Také ztráta důvěry Británie v německou propagandu má velký význam pro celoevropskou politiku. Přes určité sympatie k Československu chce však Británie „...*dále pozorovat objektivně a jednat výhradně s ohledem na celkový zájem míru, který se ovšem podivuhodným způsobem kryje se zájmy britského impéria samotného.*“¹⁵⁵ S tím, že Británie je úzce spjata s děním na kontinentě a není lhostejná k jeho vývoji, souvisí podle autora také fakt, že se na Ostrovech začíná intenzivně zbrojit.

Procházka zde Británii ukazuje jako zemi, jež hraje na poli mezinárodní politiky férovou roli, zbavila se již vlivu manipulativních cizích propagand a je z hlediska Československa důvěryhodná.

Ve výše uvedených článcích se jejich autoři zmiňují o zvýšeném britském zbrojení, což bylo zcela jistě významným politicko-hospodářským tématem své doby.¹⁵⁶ O tomto tématu píše v roce 1937 podrobně Stanislav Yester.¹⁵⁷ Zbrojení Británie podle něj – především v oblasti loďstva a letectva – nijak nezaostává za Německem. Upozorňuje přitom na značné finanční a vojenské možnosti, jimiž Británie disponuje prostřednictvím svých kolonií. Zde je ovšem problém v určité nejednotnosti jednotlivých částí britské říše a často rozdílnosti zájmů. Autor uvádí, že kupříkladu Kanada není povinna asistovat při obraně impéria mimo své hranice, nebo že Austrálie má logicky větší zájem na opatřeních proti Japonsku než třeba Jihoafrická unie.

Důvody zbrojení vidí autor jasně: je to hrozba Německa (pro Evropu) a Japonska (pro kolonie, zvláště Indii a Austrálii, a také britské zájmy v Číně). Určité obavy panovaly také ohledně Itálie a jejích ambicí ve Středomoří, což vždy byla pro Británii klíčová oblast zájmu. Británie ovšem začala se zbrojením poměrně pozdě, v době, kdy už byla naplno roztočena kola válečného průmyslu v Německu, SSSR a Japonsku. Z článku vysvítá také autorův důraz na obranný charakter britského zbrojení, což jej legitimizuje a zcela opravňuje: „*Národohospodáři odhadli, že světová válka přišla celkem asi na 10 000 miliard Kč. Podaří-li se bloku míru*

¹⁵⁵ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 148

¹⁵⁶ O britském zbrojení jakožto hospodářské otázce, nalezneme poměrně hodně zmínek v meziválečném časopisu *Obzor národohospodářský*, především v letech 1936 a 1937. Analýza této neprobádané problematiky rovněž čeká na své zpracování a v rámci této práce bohužel není prostor na podrobný výzkum.

¹⁵⁷ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 149-152

*v příštích letech i za cenu 2000 miliard Kč druhou světovou válku zažehnat, je to přece jen lacinější, a proto je zbrojení dobrý kulturní obchod.*¹⁵⁸

Yester dále detailně rozebírá investice Británie do zbrojení v porovnání s Německem a také do kterých částí armády jde nejvíce financí. Rovněž poukazuje na kvality a zkušenosti velení britské armády a technickou vyspělost britských vojenských strojů. Pro téma této práce jsou ovšem důležitější závěry, k nimž dochází. Ze sledovaných čísel autor konstatuje, že Británie není tak slabá, jak se může občas zdát, a že Německo podle dostupných čísel není tak silné, jak o sobě rádo tvrdí. Článek buduje obraz důvěryhodné a sebevědomé Británie jakožto neprávem podceňované mocnosti, jež je stále silná, mimo jiné prostřednictvím své obrovské koloniální říše.

Pro porovnání vzájemných názorů na druhý národ je zajímavá série článků Jana Stránského o československé propagandě v Británii a o pohledu Britů na Československo.¹⁵⁹ Pro československého čtenáře se jednalo o nepochybně atraktivní a neznámé téma, zvláště s přihlédnutím ke skutečnosti, že podobně zaměřený článek za celou meziválečnou dobu v *Přítomnosti* nenalezneme. Autor poukazuje na velkou nevědomost Britů o Československu, přičemž už samotný název „Czechoslovakia“ je pro Brity krkolomný a cize působící. Větší úspěch by u nich měl pojem „Bohemia“, jenž však u řady Britů vyvolává kromě označení pro Čechy také konotace s bohémským, nezodpovědným životem, případně cikánskými bandami. Navíc řada generací Britů se evropský zeměpis učila z atlasů, kde byly České země součástí Rakouska-Uherska. Britové podle autora žijí s představou předválečné podoby Evropy a řada z nich navíc ani neumí vyjmenovat britské kolonie. Teprve v současnosti (tj. v roce 1937) dorůstají první generace s lepším obecným povědomím a rozhledem.

V očích mnoha Britů Čechoslovákům podle autora také škodí jejich záporný vztah k monarchii, již pomáhali rozbít, což u Británie s jejím důrazem na královskou rodinu budí určitou nedůvěru. Též zrušení šlechtických titulů a pozemková reforma nepůsobila na Británii nejlépe. Velkou roli v pohledu Britů na Čechoslováky také hraje postoj k menšinám, protože Britové mají podle Stránského zakořeněné sympatie vůči slabším a minoritám a snaží se jim pomáhat. Zde

¹⁵⁸ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 152

¹⁵⁹ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 161-163, 177-180 a 241-244

upozorňuje – podobně jako výše zmiňovaný poslanec Jaksch – na pozitivní vliv dohody československé vlády s aktivistickými Němci v Československu na britsko-československé vztahy.

Československou propagandu v Británii hodnotí autor jako nenápadně pracující, ale může se pochlubit dobrými výsledky. Po neúspěchu německé propagandy a právě po dohodě československé vlády s německými nefašistickými stranami Stránský pozoruje v Británii vlnu sympatie k Československu a růst zájmu o něj.

Článek naráží na častá uklidňování československého tisku ve věci britského postoje k evropské politice, na ony projevy jistoty, že Británie nepřipustí, aby se vůči Československu dělo nějaké bezpráví. Autor upozorňuje, že Británie nezasáhla ani na obranu Habeše, která je ve Společnosti národů, ani na ukončení bezpráví ve Španělsku, které leží v oblasti strategického zájmu Británie. Určitá důvěra československého tisku v Británii neuniká ani samotným Britům: „*Velká Británie není nadšena jistotou, s kterou za ni československý tisk mluví. Nemá ráda, aby v jejím zastoupení kdokoliv rozhodoval, co jednou učiní a co neučiní.*“¹⁶⁰ Případnou britskou pomoc v konfliktu potom Stránský vidí poměrně střízlivě: „*Je tedy Velká Británie s námi nebo není? ... zdá se, že je s námi skutečně. Je s námi alespoň dnes, pomůže nám, bude-li třeba, za jistých podmínek a za jistých předpokladů. Ne proto, že leží Praha v srdci Evropy, ani proto, že máme starou kulturu a že jsme civilisovaní. Pomohla by nám prostě proto, že by k tomu byla patrně donucena.*“¹⁶¹ Autor připomíná hlavní důvody britského pacifismu: kromě obav z přímého vojenského ohrožení Británie je to také obava, že válka by nutně znamenala další ústupky koloniím a dominiím a postupný rozklad britské koloniální moci. Dokud bude trvat britsko-francouzské spojenectví, Británie musí brát ohled na zájmy Francie, a její zájmy probíhají střední Evropou. Je tedy v zájmu všech zachovat v této oblasti mír.

Poprvé tedy můžeme v *Přítomnosti* číst také určitý projev obav z role Británie. Stránský jí nedůvěřuje slepě a bezpodmínečně. Zaznívá u něj varovný tón, že britská pomoc není samozřejmá. Stále ji sice považuje za pravděpodobnou, především z důvodu obdobných vlastních zájmů Británie, ale z autorovy strany to již není důvěra stoprocentní.

¹⁶⁰ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 243

¹⁶¹ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 243

K otázce postupu Británie v případě války ve střední Evropě se na stránkách *Přítomnosti* vyjádřil také Brit C. F. Melville.¹⁶² Snaží se poskytnout československému čtenáři objektivní pohled na tuto problematiku a ukázat nejpravděpodobnější postup Británie v případě takové krize. Podle autora dala Británie jasně najevo, že nebude dávat žádné záruky Československu, ale v případě konfliktu ve středoevropském prostoru nebude stát se založenýma rukama. Válku totiž nelze izolovat, rozšířila by se po celé Evropě. Melville také velmi kvitoval britské zbrojení jakožto záruku evropského míru. Celkově tedy (odvolávaje se na většinové veřejné i politické mínění v Británii) nepochyboval o případném britském zásahu, ale chtěl pouze zmírnit přílišné sebevědomí a spoléhání Československa na Británii. Tato snaha koresponduje s výše zmíněným názorem Jana Stránského, že Británie nevidí ráda, když někdo předjímá její kroky a jakoby rozhoduje o jejích akcích za ni.

Celkovému optimismu z postoje Británie – alespoň na stránkách *Přítomnosti* – nahrála britsko-francouzská dohoda z konce dubna roku 1938, nad čímž se v časopisu zamýšlel Pavel Vilemský.¹⁶³ Francie mimo jiné totiž Británii oznámila, že dodrží spojenecké závazky k Československu v případě nevyprovokovaného útoku. Británie se sice odmítla přímo vojensky zavázat k podobnému kroku, ale považuje střední Evropu za klíčovou oblast pro mír na kontinentu a podle toho se k případnému konfliktu zde také postaví, po boku Francie. Vilemský se ve světle těchto událostí vyslovuje optimisticky ohledně budoucnosti Československa a věří, že v případě německé agrese západní velmoci zakročí. Poukazuje také na „rozčilený *depressionismus, který jsme v posledních měsících v určitých oblastech naší politiky zažili...*“¹⁶⁴ Autor se staví proti názoru, že západní mocnosti ztratily o Československo zájem, a dokazuje to právě výsledky zmiňované konference: „*Co se týče ‚zklamání‘ nad západními velmocemi, mohli by zklamání lidé jednou vyslovit, co si za nynějšího stavu záležitostí mohou přát a zda mohou žádati od Francie a Anglie více? ... V tomto boji je postoj Francie a Anglie od londýnské konference naprosto jasný – doufejme, že i pro krátkozraké. Naprosto zřejmé je také, čím nám obě*

¹⁶² *Přítomnost*, ročník 1937, str. 323

¹⁶³ *Přítomnost*, ročník 1938, str. 273-274

¹⁶⁴ *Přítomnost*, ročník 1938, str. 274

*západní velmoci za všech okolností chtějí pomoci – i v případě nejtragičtějším.*¹⁶⁵

Vyznění článku tedy pokračuje v optimistickém pohledu na politiku Británie vůči Československu, a tento pohled se nemění ani na jaře roku 1938, několik málo měsíců před Mnichovskou konferencí. Ani ti nejrealističtější autoři se v *Přítomnosti* neobávali toho, že by bylo Československo ponecháno Německu na pospas. Jediné pochyby, které byly vyjadřovány, se týkaly motivů britské politiky. Neochotu Británie vázat se přímo vojensky pak brali, s ohledem na britskou národní povahu a celkové imperiální zájmy, jako pochopitelnou.¹⁶⁶

Poměrně zajímavý pohled na tuto problematiku nabízí článek B. Palkovského¹⁶⁷ z roku 1938. Ten se nejprve zmiňuje, že „část naší veřejnosti má stále ještě pochyby o opravdovosti citů Velké Británie k Československu.“¹⁶⁸ Obecné povědomí o Československu se podle autora za dobu existence tohoto státu v Británii zlepšilo a Československo může na Brita působit jako sympatická, bezproblémová země. Avšak v momentu, kdy je po Britovi požadováno, aby šel kvůli této zemi do války a umíral pro ni, je pochopitelné, že má pochybnosti. Zde může podle Palkovského hrát roli irský příklad: Brit může namítnout, že jeho země měla také svůj problém s menšinou, v tomto případě s irskou (podobně jako Československo s německou menšinou), a i přesto, že byl naplněn irský maximalistický program, Británie tuto změnu přežila bez vážné újmy a mír byl zachován. Proti volání do války tak může Británie argumentovat doporučením, ať se Československo zkusí domluvit s německou menšinou a ustoupit jejím požadavkům.

Palkovský tedy viděl možné nebezpečí v britské zahraniční politice a upozorňoval na nutnost více Británii pravdivě informovat o národnostní problematice v Československu a ukazovat nebezpečí nacistické ideologie nejen pro střední Evropu, ale i pro samotnou Británii. Usilovná práce v této oblasti může zabránit

¹⁶⁵ *Přítomnost*, ročník 1938, str. 274

¹⁶⁶ Tento pohled na britskou politiku vyznívá velmi kontrastně s reálným stavem věcí, tak jak je popisuje např. J. Dejmek ve své práci *Nenaplněné naděje...*, str. 361-367. Dejmek interpretuje zmiňovanou britsko-francouzskou schůzku v Londýně jako jakousi předzvěst budoucího vývoje, vedoucího až k Mnichovu. Projevila se zde podle něj např. jasná tendence Británie tlačit na Československo ohledně dohody s Henleinem a veřejné projevy některých britských státníků v tom smyslu, že Československo považují za odepsané. Pisatelé do *Přítomnosti* ale samozřejmě neměli všechny tyto neveřejné informace a náznaky.

¹⁶⁷ *Přítomnost*, ročník 1938, str. 309

¹⁶⁸ *Přítomnost*, ročník 1938, str. 309

tomu, že v britské zahraniční politice nepřeváží perspektiva irského řešení nebo jiný názor s případnými katastrofálními následky pro Československo.

Problém s Iry a jeho řešení tedy podle autora mohou pro průměrného Brita sloužit jako argument proti vojenské pomoci Československu. Palkovský na stránkách *Přítomnosti* jako jediný zmiňuje tento, podle mého důležité, moment v anglickém uvažování. Ač byl totiž tento aspekt podle autora přítomen především u „průměrného Brita“, nelze samozřejmě vyloučit jeho vliv britské politické představitel. Vliv irského faktoru na britskou zahraniční politiku je ale jiné, samostatné téma, jehož detailnější průzkum není cílem této práce.

O celkovější pohled na britskou politiku se snaží článek Petra Bílého z roku 1938 *Proč Anglie ustupovala*.¹⁶⁹ Konstatuje, že britská politika prošla v meziválečné době několika proměnami. Po skončení první světové války Británie věřila v koncept solidarity evropských demokratických států. Brzy ovšem nastal obrat a snažila se od evropského vývoje izolovat, zcela pohlcena problémy vlastního impéria. V této fázi Británie zaspala jak vývoj politický, tak především vývoj vojenský. V roce 1938 je však Británie už zpět na původních „proevropských“ pozicích. Opět tedy vidíme důvěru autora v současné politické pozice Velké Británie.

Bílý dále dokazuje, že izolacionismus jakožto politický program je mrtvý, ale jeho určité prvky stále v britské společnosti zůstávají. Rozvoj letectví způsobil, že politicky přestala být Británie ostrovem, avšak určité vědomí „ostrovanství“ u Britů přetrvává, přičemž nelze zcela vyloučit jeho vliv na politiku: „...každý Angličan nenávidí myšlenku, že je mu souzeno vměšovat se do cizího, kontinentálního světa a odhodlává se k takovému vměšování jen nerad a po vnitřním boji ... každý z těch lidí nosí někde v koutku svého srdce kus toho širokého volného obzoru, který se klene kolem ostrova, a že nemíni dovolit, aby se tento obzor změnil.“¹⁷⁰ Odtud tedy plyne snaha Británie vměšovat se do záležitostí kontinentu až když není zbylí a v případě růstu nebezpečí napadení jí samotné. K tomu je ještě třeba přičíst problém impéria. Británie je totiž nucena brát ohled na svá značně nezávislá dominia a nevstupovat do války, který by se jim mohla zdát zbytečná. To by mohlo mít nepředvídatelné odstředivé následky. Britská politika je podle Bílého také pod vlivem tradičního pacifismu, jenž je „pošetile tvrdošijný“ a negativně ovlivňuje kvalitu britské armády.

¹⁶⁹ *Přítomnost*, ročník 1938, str. 389-392

¹⁷⁰ *Přítomnost*, ročník 1938, str. 390

Zmíněné problémy sice podle autora Británie v současnosti překonala, nicméně daní jí za to byla opožděnost ve zbrojení.

Článek shrnuje vývoj a problémy britské zahraniční politiky a její postoje k válce. Bílý pokračuje v budování obrazu Británie jako země, jíž sice trvalo uvědomit si věci „správně“, ale nyní je na její politický postoj i vojenskou sílu spolehnouti. Ani Bílý se nevyhýbá exkurzům do britské „národní povahy“ ve snaze zdůvodnit určité aspekty v politice této země. Oproti ostatním autorům trochu vyniká důrazem na existenci jakéhosi „ostrovanství“ v myslích Britů, ovšem s přihlédnutím k faktu, že Británie vojensky i politicky ostrovem přestává být.

V době mise lorda Runcimana se přirozeně v *Přítomnosti* objevilo několik zmínek¹⁷¹ také o této problematice. Z těchto článků (nebo spíše poznámek, protože jejich rozsah byl opravdu velmi malý) svou formou zaujme příspěvek B. Palkovského.¹⁷² Článek je koncipován jako dopis lordu Runcimanovi, a upozorňuje na neslučitelnost nacismu s demokratickým řádem. Připomíná, že i Británie bude nacismem přímo ohrožena. Celkově se ale články, vztahující se k misi lorda Runcimana, nesou v informativním duchu o problémech se sudetskými Němci, ale k problematice pohledu Čechoslováků na Velkou Británii nejsou příliš přínosné.

2. 2. O Británii všeobecně

Británie však očima *Přítomnosti* v době první republiky nebyla jen zemí mnohdy klíčových politických témat. Nelze zde ukázat všechny „britské“ náměty, které se v *Přítomnosti* objevovaly, a proto se věnuji jen několika vybraným, jež považuji za významné nebo zajímavé. Kromě níže předvedených okruhů by bylo možné analyzovat například pohled na britskou literaturu, což bylo jistě často traktované téma. Jednalo se především o názory na literaturu moderní¹⁷³ a dobové autory a myslitele, jako byli např. G. B. Shaw nebo G. K. Chesterton. Takové analýze by však podle mého názoru lépe slušel samostatný výzkum, s širším porovnáním pohledu československých spisovatelů a literárních odborníků. Další samostatnou možností by mohla být osobnost Karla Čapka, jenž přispíval svými

¹⁷¹ Např. V. Gutwirth tuto misi hodnotil jako dobrou ukázkou britských postupů: vyšlou jediného člověka, aby věc zhodnotil. Celou misi považuje za projev víry britské demokracie v lidskou individualitu. *Přítomnost*, ročník 1938, str. 501

¹⁷² *Přítomnost*, ročník 1938, str. 484.

¹⁷³ Články o starší anglické literatuře v čele se Shakespearem se objevovaly spíše v odborných časopisech typu *Lumír*.

hlavně cestopisnými články o Británii také do *Přítomnosti*. Podobně jako u pohledu na literaturu by však bylo na místě širší zpracování s porovnáním jeho ostatních děl, především s *Anglickými listy* nebo s jeho beletristickou tvorbou, jež byla Británií značně ovlivněna.

Obě zmíněné oblasti proto ponechávám stranou, nicméně jejich analýza by byla jistě stejně oprávněná a podnětná, jako u jiných témat, jimž nemám prostor se zde věnovat. Níže uvedené okruhy tak jsou pouhým naznačením pestrosti témat, jež by se dala sledovat v dalším výzkumu.

2. 2. 1. Angličtina

Začneme u anglického jazyka. Větší úvahy o angličtině nacházíme v *Přítomnosti* tři. V článku o mezinárodně nejpoužívanějších jazycích¹⁷⁴ se setkáváme samozřejmě také s hodnocením angličtiny, jež je podle autora „...kvanitativně a geograficky nejsvětovější ze světových jazyků.“¹⁷⁵ Mezi její výhody pro roli světového jazyka číslo jedna, patří především gramatická jednoduchost. Nevýhodami pro tuto úlohu jsou naopak těžká výslovnost a ještě těžší pravopis, což značně znesnadňuje její ještě větší uplatnění. „Světovosti“ angličtiny velmi prospěla britská koloniální expanze, takže hlavní geografické těžiště řeči už leží mimo Evropu.

Na tyto úvahy navázal až v roce 1932 Otakar Vočadlo.¹⁷⁶ Ten považoval angličtinu, vedle francouzštiny, za jeden ze dvou dominantních světových jazyků, jež převládají v diplomatických a obchodních stycích. Právě fakt, že neexistuje jeden jakýsi univerzální jazyk, považuje za neduh světa. Většina lidí totiž nemá dostatečné jazykové nadání, aby se naučili dva cizí jazyky.

Samotná angličtina má podle Vočadla ideální vlastnosti, které ji předurčují k roli světového jazyka. Především je rozšířená díky britskému impériu po celém světě a je dominantním jazykem také v lidnaté Číně a jihovýchodní Asii. Důležitým prvkem je také její gramatická jednoduchost. Správná výslovnost angličtiny potom není podle Vočadla tak náročná, jak se o ní říká. Velkým problémem je ovšem bohatá slovní zásoba, znesnadňující její roli jako světového jazyka. Kvůli odstranění této nevýhody vznikla proto v Británii tzv. Basic English, tedy angličtina ve

¹⁷⁴ *Přítomnost*, ročník 1924, str. 39-41. Článek je signován iniciálami H. B.

¹⁷⁵ *Přítomnost*, ročník 1924, str. 40

¹⁷⁶ *Přítomnost*, ročník 1932, str. 220-223

zjednodušené podobě, okleštěná o nadbytečná slova. Podle autora se jedná o první vědecký pokus ustanovit jeden celosvětový živý jazyk.

V Československu by se podle Vočadla měla zvýšit výuka angličtiny, protože jen tak z našich škol vzejde „...nová inteligence, schopná konečně mezinárodních styků, abychom neuvázli v středoevropském provincialismu a nezůstali dokonce za menšími národy baltskými nebo za Bulharskem...“¹⁷⁷ Toto poukázání na malé rozšíření angličtiny v Československu je poměrně významné. Angličtina totiž nehrála po celé meziválečné období takovou roli, jakou by si například Vočadlo přál. Výuka tohoto jazyka zaostávala především za němčinou a francouzštinou, které u nás měly delší tradici.

Oba články vyzdvihují jednoduchost angličtiny a její velkou rozšířenost po celém světě. Považují ji za světový jazyk číslo jedna. S přihlédnutím k širšímu kontextu potom zvláště Vočadlův text působí dojmem, jako by se autor snažil změnit nepříznivý poměr k angličtině v Československu. Ta totiž přes veškeré snahy platila po celou dobu první republiky za exotický jazyk a její znalost se šířila velmi pomalu.¹⁷⁸

Na tuto skutečnost poukazuje také třetí článek¹⁷⁹ o angličtině, z roku 1935, jehož autorem je Jiří Kubelík. Ten konstatuje, že přes všechny snahy zůstává u nás angličtina řečí neznámou. Důvody jsou podle autora nasnadě: přílišná rychlost rozmachu tohoto jazyka, na niž naše střední školství nestihlo reagovat, a k roku 1935 stále nebyla na školách zavedena jeho výuka. Tento fakt považuje Kubelík za velmi špatný, protože angličtina se podle něj stala jazykem světovým, jak v běžné, tak v odborné komunikaci, ve vědě i v kultuře.

Důvody, proč je angličtina u nás zanedbávána, vidí autor v určité lenosti učitelů učit se nové věci, dále v začarovaném kruhu, kdy neexistence profesorských míst pro znalce angličtiny nemotivuje budoucí učitele ke studiu tohoto jazyka, a tudíž chybějí odborníci, kteří by angličtinu učili. Dokladem zájmu o angličtinu ve společnosti je množství soukromých škol se zaměřením na anglický jazyk. Celá záležitost má pak také negativní dopad na cestovní ruch u nás, protože většina cizinců ovládá angličtinu jakožto světový dorozumívací jazyk.

¹⁷⁷ *Přítomnost*, ročník 1932, str. 223

¹⁷⁸ Bliže se této problematice – z pohledu českých spisovatelů – věnuje práce Jaroslava Peprníka, viz Peprník, J., *Anglie očima české literatury*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2001, str. 38-39

¹⁷⁹ *Přítomnost*, ročník 1935, str. 661-662

O angličtině tedy autoři nejčastěji píšou v souvislosti s její světovou rolí a poukazují také na špatný stav výuky tohoto jazyka v Československu. Určitá exotičnost angličtiny u nás podle mého názoru zcela souzní s faktem, na nějž jsem poukázal v části o politickém pohledu na Británii (a v části o architektce), totiž že Británie byla po značnou dobu první republiky celkově zemí neznámou a exotickou. Nelze tudíž očekávat, že by na tom postavení anglického jazyka mělo být jinak.

2. 2. 2. Škola a sport

Ačkoliv *Přítomnost* nebyla periodikem s pravidelnou sportovní rubrikou, přesto se zde čas od času objevily články o sportu. Řada z nich byla teoretického zaměření a role Británie byla v této oblasti nesporně velká, zvláště pokud se jednalo o fotbal. S otázkou sportu souviselo ještě jedno téma, totiž problematika britského školství, jež kladlo na roli sportu velký důraz a ve většině článků jsou škola a sport dvě spojené nádoby.

Že sport je věc pro Brity velmi typická, zmiňují v *Přítomnosti* téměř všechny teoretické články o sportu. Jedním z nich je článek *Are you a sportsman?*, jehož autorem je Jan Byk.¹⁸⁰ Zájem o sport (především o fotbal) v opravdu masovém měřítku začíná podle něj v Československu až po válce, právě pod vlivem Británie, Ameriky a Francie. Tento zájem však byl mnohdy pouze pasivní. Velký nárůst počtu aktivních sportovců nenastal. Sportovní kluby sice zaznamenaly zvýšení členské základny, ale mnohdy se jednalo pouze o lidi, kteří hledali cestu k levnějším vstupenkám na sportovní klání. Tito lidé se také začali prosazovat do vedení sportu u nás, což mělo negativní dopady: „...různé aféry s výdělečným provozováním sportu, surové počínání jednotlivců, obhroublá mluva.“¹⁸¹ Zjednodušeně řečeno – u nás nebylo mnoho „sportsmanů“ v britském smyslu, tedy jakési vyšší formy gentlemanství: „*Neboť gentleman m ů ž e být sportsmanem, ale sportsman m u s í být gentlemanem. Nejde tu o nějakou vnější formu, jde tu o vnitřní, duševní hodnotu.*“¹⁸² Jako „sportsmana“ definuje autor článku takového člověka, který respektuje zásady fair-play a je jejich zosobněním. „Sportsmanem“ může být ovšem nejen hráč, ale i divák, a to v tom případě, když dokáže pochválit dobrou hru odpůrce, respektuje rozhodčího a nelpí na vítězství svého týmu, když si to

¹⁸⁰ *Přítomnost*, ročník 1925, str. 445. Jméno Jan Byk je zjevný pseudonym, v pozdější době se mění na anglické John Bull, což je jméno známé karikaturky, zosobňující průměrného Angličana.

¹⁸¹ *Přítomnost*, ročník 1925, str. 445

¹⁸² *Přítomnost*, ročník 1925, str. 445

nezasluhuje. Autor tedy vidí ideál „sportsmana“ jako typicky britskou záležitost, jež je hodna následování.

V jiném svém článku¹⁸³ se tentýž autor věnuje britským sportovním vzorům, které se Československo snaží napodobit. Jedná se o dostihy koní, soutěže veslic a fotbal, přičemž autor se v článku věnuje podrobněji právě fotbalu. Československý fotbal se podle něj liší od anglického v tom, že u nás je důležitá primárně finanční stránka. V Británii jde naopak předně o hru samou. Tuto skutečnost ale autor Československu nevyčítá, protože Britové vytvářeli sport za příznivějších podmínek.

Zajímavý pohled na vztah Britů ke sportu a na sportovní život v Oxfordu nabízí článek R. Freunda.¹⁸⁴ Ten označuje sport za „modlitbu Anglie“ a poukazuje na jeho velkou důležitost v britském školství. Pro člověka ze střední Evropy se jevil takový význam jako fascinující a neváhal ho přirovnat k metodám vzdělávání ve starém Řecku. Už od časného ráno probíhala v Oxfordu podle autora čilá aktivita: *„Pět, šest tenisových hřišť bylo v plném proudu, vedle se zaměstnávalo tucet mladých lidí střelbou z luků, a v rohu zahrady trainovali skok do dálky. A já jsem si představoval, že jsem záhy vstal!“*¹⁸⁵ Freund dále poukazuje na důležitost, jakou sport ve škole má: *„Není naprosto nic neobvyklého v tom, je-li student docela otevřeně odvolán z přednášky, protože je ho potřeba při tenise nebo kriketu.“*¹⁸⁶ Autor hodnotil roli sportu v britské výchově velmi kladně, což dokazuje nejen jeho přirovnání tohoto systému ke starému Řecku, ale také konstatování, že správný úředník (což je kariéra většiny absolventů Oxfordu) stejně vše, co potřebuje, získá praxí a škola by měla pouze tříbit jeho charakter. A takový požadavek Oxford se svým důrazem na sport splňuje.

Sport v Oxfordu ovšem podle autora nebrání rozvoji duševní činnosti. Přes množství času, který věnují oxfordští studenti sportu, se Freund pozastavuje nad tím, kdy stíhají produkovat tak ohromné množství básní, povídek, divadelních her či odborných článků, a dochází k poměrně pikantnímu postřehu: *„Souvisí to patrně s tím, že erotické záležitosti zabírají jen nepatrnou část jejich času.“*¹⁸⁷

Článek potvrzuje obraz Británie jakožto sportu zaslíbené země. Je patrné, že autorovi postavení sportu v britské výchově velmi imponovalo, a považoval ho za

¹⁸³ *Přítomnost*, ročník 1927, str. 222-224

¹⁸⁴ *Přítomnost*, ročník 1925, str. 735-736

¹⁸⁵ *Přítomnost*, ročník 1925, str. 735

¹⁸⁶ *Přítomnost*, ročník 1925, str. 735

¹⁸⁷ *Přítomnost*, ročník 1925, str. 736.

možný vzor také pro naše školství, kde „...*tělesná činnost jest vedena docela jiným duchem...*“¹⁸⁸ Zároveň bourá možný stereotyp sportovce jako méně oduševnělého člověka a na příkladu čínorodých oxfordských studentů dokazuje, že v Británii to rozhodně neplatí.

Téma britského školství se v *Přítomnosti* objevuje výrazněji ještě jednou. V roce 1927 zde byl otištěn převzatý článek W. A. Phillipse s redakčním komentářem, který již sám o sobě něco vypovídá o možném československém pohledu na danou problematiku: „...*naše školství by si velmi mělo všimati anglického vzoru, o němž je zde řeč. Anglická škola klade hlavní důraz na výchovu charakteru – v tomto umění jsme snad neučinili ještě ve svých školách ani první kroky.*“¹⁸⁹ Phillips sám v článku představuje svůj pohled na britské školství, jehož dílem jsou mimo jiné schopní úředníci a správci koloniální říše s kladnými vlastnostmi jako je poctivost, úslušnost, smysl pro povinnost a jiné. Autor se shoduje s výše zmiňovaným významem sportu pro Brity, jejichž „...*mravní zásady jsou spíš důsledkem hřišť, než církevních učení...*“¹⁹⁰ Jako ke hře přistupují Britové občas také k politice, ale jde o gentlemanký postoj ke hře s respektem k fair-play, a tudíž to podle autora je spíše pozitivem. Stejný přístup, kořenící právě z důrazu na sport na školách, umožňuje dobrou správu rozsáhlého impéria. I přes jeho nedostatky považuje Phillips britské školství za „...*neocenitelný statek britské říše i ostatního světa.*“¹⁹¹

Ačkoliv redakce nemusela souhlasit se všemi Phillipsovými názory (zvláště by se zřejmě dalo pochybovat, že by sdílela jeho nadšení pro britské impérium), svým úvodním komentářem dávala jasně najevo, že důraz britského školství na rozvoj osobnosti v duchu fair-play považuje za dobrý vzor hodný následování.

Celkově lze konstatovat, že pohled na britský model školství byl veskrze pozitivní. Jeho důraz na rozvoj tělesné zdatnosti a charakterových vlastností jako je respektování pravidel hry, úcta k soupeři, gentlemanství apod., byl dle názoru novinářů z *Přítomnosti* velmi dobrý a zasluhoval by si aplikovat na československé poměry, kde jim něco podobného scházelo.

Rovněž v článku Otta Rádla o fotbalovém zápase mezi Anglií a Československem z roku 1937 se můžeme setkat s několika zajímavými postřehy.¹⁹²

¹⁸⁸ *Přítomnost*, ročník 1925, str. 736

¹⁸⁹ *Přítomnost*, ročník 1927, str. 562

¹⁹⁰ *Přítomnost*, ročník 1927, str. 563

¹⁹¹ *Přítomnost*, ročník 1927, str. 563

¹⁹² *Přítomnost*, ročník 1937, str. 779-781

Ve zmiňovaném zápase z 1. prosince 1937 se podle autora projevila britská vlastnost, výše zmiňovaná v rámci charakteristik „sportsmana“, totiž sympatie diváků se soupeřem. Angličtí diváci dokázali podle Rádla ocenit dobrou hru Československa a týmovou práci. Především jsou rádi, když se outsider vzepře svému zařazení a favorita řádně potrápí.¹⁹³ Sympatie vůči soupeři ovšem Angličané projevují jen do té míry, dokud jejich tým vítězí. Autor k tomu píše: „*V knížkách se říká, že prý Angličanům je lhostejno, vyhrají-li či nikoliv, říká se, že prý oni milují jen hru pro hru. Tohle pravidlo však platí pouze tam, kde anglický gentleman hraje v sobotu odpoledne ve svém klubu proti anglickému gentlemanovi. S cizincem, který je v jeho očích vždycky méněcennější, může sice chvíli hrát Angličan také jen pro hru, ale na konec musí zvítězit, aby správný poměr hodnot na tomto světě zůstal zachován.*“¹⁹⁴ Rádl má již v roce 1937 o poznání realističtější pohled na Angličany a jejich povahu, než tomu bylo u jeho kolegů ve dvacátých letech. Angličan či Brit už pro něj není pouhý ideální gentleman, ale člověk se svými vadami. Tento posun tedy koresponduje s obdobným posunem také v jiných oblastech pohledu na Británii v této době.

2. 2. 3. Monarchie

Jiným výrazným tématem pohledu na Británii byla otázka monarchie a královské rodiny. V *Přítomnosti* se ve sledovaném období objevuje několik článků o konkrétních britských králech, většinou informativního a biografického charakteru. Více mě ale zajímaly články, v nichž jsou obecnější zmínky o britské monarchii a její širší společenské roli ve Velké Británii. První větší článek takového zaměření pochází z roku 1928 a je od Rudolfa Procházky.¹⁹⁵ Autor zde představuje československému čtenáři britský model monarchie a snaží se ukázat odlišnost tohoto pojetí oproti kontinentální Evropě. Hlavní rozdíl vidí v tom, že monarchie je v Británii doposud záležitostí živou, ne jako na kontinentu, kde krále „...už téměř známe jen z prken kabaretů.“¹⁹⁶ Britská vlajka, Union Jack, a právě královská koruna – to jsou podle autora dva stěžejní symboly celé britské říše a také hlavní dvě věci, které se průměrnému Britovi vybaví, když se řekne „stát“, „říše“ nebo

¹⁹³ Pro úplnost dodejme, že zápas skončil po dramatickém průběhu 5:4 pro Anglii.

¹⁹⁴ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 781

¹⁹⁵ *Přítomnost*, ročník 1928, str. 756-758

¹⁹⁶ *Přítomnost*, ročník 1928, str. 756

„Commonwealth“. Tento fakt považuje Procházka za další doklad vitality britské monarchie v národním povědomí.

Další rozdíl v pojetí monarchie oproti zbytku Evropy vidí autor v tom, že angličtí králové byli oproti jejich protějškům z kontinentu, lidštější a království tak nikdy nestálo nad národem. Po králi se v Británii žádá, aby především důstojně a co nejčastěji ukazoval symbol celé země – svoji korunu –, a aby se staral o kontinuitu rodu a udržoval tak stálost poměrů. Prostřednictvím krále a královské rodiny se podle Procházkovy Britové dotýkají dějin své země a lépe se s ní ztotožňují. Autor k tomu dodává: „*Je to tak naivní, měšťácké, sentimentální jako ženský román, ale je to lidské a dobré, je to anglické.*“¹⁹⁷ Zájem Britů o královskou rodinu tak není dílem nějaké propagandy, ale živým a upřímným citem. Nejvíce své krále milují pro jejich lidské vlastnosti a blízkost lidu. Úcta ke králi je podle autora jednou z klíčových vlastností britské národní povahy: „*Tato rasa, která je snad nejvhodněji utvářena pro život pozemský a proto jej také pronikla a Zemi ovládla, je až dětinská ve své úctě ke královské rodině.*“¹⁹⁸

Povinnosti krále nepovažuje Procházka za vůbec jednoduché. Monarcha se musí účastnit řady ceremonií, je nucen často cestovat a osobně navštěvovat dominia¹⁹⁹ – zkrátka je neustále v jednom kole. Od svých králů nepožadují Britové velké činy, k těm mají podle autora spíše nedůvěru. Nemají rádi, když se v královských rukou hromadí moc a nepovažují krále za ideálního vládce, ale pouze za jakéhosi reprezentanta země.²⁰⁰

Článek ukazuje britskou monarchii jakožto značně odlišnou od jejích obdob na kontinentu. Hlavními rozdíly jsou především oddělenost výkonné moci od královské osoby a upřímný obdiv a zájem obyčejných Britů o královskou rodinu. Tyto aspekty zřejmě připadaly Procházkovi jako nejzajímavější pro československého čtenáře. Určitou exotičnost těchto faktů zdůrazňuje autor svým hodnocením z výše uvedené citace o „naivním a sentimentálním“ pohledu na královskou rodinu. Z článku jaksí mimoděk vysvítá také autorův osobní názor na

¹⁹⁷ *Přítomnost*, ročník 1928, str. 757

¹⁹⁸ *Přítomnost*, ročník 1928, str. 757

¹⁹⁹ Rychlou frekvenci návštěv krále ve vzdálených dominiích Procházka půvabně přibližuje československým poměrům: „*Asi jako když si našinec zajede do Luhačovic.*“ – *Přítomnost*, ročník 1928, str. 757

²⁰⁰ Procházka to vyjadřuje všeříkajícím heslem: „*Čím méně bude vládnout, tím více bude kralovat!*“ – *Přítomnost*, ročník 1928, str. 757

Brity jakožto národ, který považuje za světově dominantní a nejlépe přizpůsobený pozemskému životu..

V definici požadavků, jež na svého krále Britové kladou, se Procházka shodoval s Francouzem André Mauroisem, který v roce 1936 napsal pro *Přítomnost* článek *Co chce Anglie od svého krále?*²⁰¹ Také on považoval za hlavní požadavky, aby král byl co nejlidštější a stejný jako kterýkoliv jiný Brit, aby bylo snadné se s ním ztotožnit. Pro Brity je podle Mauroise důležité mít konkrétní osobu, k níž se mohou upínat, než neurčitý a abstraktní pojem monarchie či státu. Jednoduše řečeno – král musí být příkladem. Zároveň má být prvkem kontinuity, což je při častých změnách vlád velmi důležité.

Maurois přidává ještě několik postřehů, o nichž se u Procházky nedočteme. Jedním z nich je další požadavek, který Britové na svého krále kladou. Král by měl být jakýsi vrchní arbitr nad politickými stranami, usměrňující jejich rozepře a připomínající existenci společného cíle – blaho národa. Celkově je podle Mauroise parlamentní monarchie „...skvělá vládní forma, když vladař zná její mechanismus a hranice, mohla by se za krále neprozíravého a svéhlavého státu zřídlem nebezpečných konfliktů.“²⁰²

Svůj pohled na danou otázku poskytuje také Jan Stránský.²⁰³ Britské krále považuje za nejpřímněji a nejhlouběji obdivované osoby na světě. Nejedná se přitom pouze o obdiv projevovaný přímo, během různých slavností, ale také nepřímo, například v názvech institucí, jež obsahují často označení „Jeho Veličenstva“. Teoreticky tak vládne obrovskou mocí, ale v praxi už to tolik neplatí: „*Anglický král má na papíře velmi mnoho moci - ale běda mu, kdyby se pokoušel ji ukazovat. Ani nepanuje, ani nevládne, spokojuje se s tím, že kraluje. Má svoje poddané, ale má je jen jaksi abstraktně; poddaní v něm však mají svého krále a tento král je skutečně j e j i c h, patří jim právě tak jako telefonní síť nebo vodovod: je to jejich komunální majetek.*“²⁰⁴ Vidíme zde tedy opět shodu s výše zmiňovanými autory.

²⁰¹ *Přítomnost*, ročník 1936, str. 216-217

²⁰² *Přítomnost*, ročník 1936, str. 217

²⁰³ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 307-310

²⁰⁴ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 308

Ztělesněním toho, jaký britský král být nesmí, byl podle autora Edvard Windsor. Ten se odmítl vzdát své manželky, která se národu nelíbila,²⁰⁵ a tím se znelíbil i on sám. Dopustil se „...*dvou těžkých hříchů, nejtěžších, jakých se může anglický král dopustit: ukázal, že vůbec nerozumí svému národu a ukázal, že nemínil poslouchat.*“²⁰⁶ Porušil jednu z hlavních definic britského krále: nebyl takovým, jakým ho chtějí mít jeho poddaní.

Král ovšem podle Stránského není terčem zbožňování a úcty jen na britských ostrovech. Díky britskému impériu je celosvětově známou a obdivovanou osobností, s obrovským morálním vlivem na miliony domorodců v koloniích.

Celkově lze říct, že zmiňovaní autoři se příliš ve svém pohledu na britskou monarchii a krále od sebe neliší a panuje mezi nimi shoda. Jejich články jsou velmi informativně zaměřené a mají ambici poskytnout československému čtenáři povědomí o rozdílném pojetí a vnímání královské moci v Británii a na kontinentu. Autoři líčí britského krále především jako záležitost ryze britskou, neopakovatelnou v jiných podmínkách. Pro toto pojetí bylo zapotřebí zvláštního historického a kulturního vývoje. Ve výsledku tak nehodnotí monarchii ani pozitivně, ani negativně, ale právě jako specifickou věc národní povahy, jež tak z jejich pohledu vlastně hodnotitelná není. Citované články se spíše snaží ukázat, že britské pojetí monarchie nemá mnoho společného se zkušenostmi střední Evropy s královskou mocí, a není třeba jí předem posuzovat negativně.

2. 2. 4. Britské impérium – problém dekolonizace

Při pročítání příspěvků v *Přítomnosti* o Británii na první pohled zarazí, že žádný text se explicitně nevěnuje poměrně zásadnímu tématu: samotnému britskému impériu. Zmínky o impériu, jeho vzniku a dějinách sice nalezneme, ale pouze v rámci širěji pojatých článků, jako byly různé pohledy na britskou historii nebo na kořeny její politiky. Impérium je zde zmiňováno pouze letmo, jakožto obrovská finanční, hospodářská a vojenská zásobárna, ale také stejně veliká zátěž. Detailnějšího, samostatného a celkového pohledu na tuto problematiku se ale nedočkáme.

²⁰⁵ Tuto nelibost autor velmi dobře vystihuje: „*Paní Simpsonová se totiž nelíbila nikomu, její poměr ke králi a králův poměr k ní byl jaksi neanglický, odporoval tomu, nač byli Angličané zvyklí. Průzračné ovzduší, které musí obklopovat trůn, bylo najednou ohroženo jakousi dusnou romantikou.*“ – *Přítomnost*, ročník 1937, str. 308

²⁰⁶ *Přítomnost*, ročník 1937, str. 308

S tím souvisí otázka britských kolonií, o nichž nalezneme rovněž minimum informací. Občas se sice objeví zmínka např. o Kanadě, ale pouze v rámci článků s jiným zaměřením, kde problematika kolonií hraje druhořadou roli. Samostatné a obsahově vyčerpávající články na toto téma ale v *Přítomnosti* nenajdeme. Tomuto tvrzení se vymyká pouze jedna výjimka: Indie a její boj za samostatnost.²⁰⁷ Indie představovala velmi aktuální politické téma, jež se v *Přítomnosti* výrazněji odrazilo v roce 1930 v podobě dvou článků: dvoudílného příspěvku o Indii od V. Lesného, a v úvaze o dekolonizaci od K. Scheinpfluga.

U Lesného dvoudílného článku²⁰⁸ vzhledem k exotičnosti tématu nepřekvapí, že je velmi informativní a klade důraz na vysvětlování indických reálií pro československého čtenáře. Popisuje historii britského panství v Indii, bez zvláštních hodnotících komentářů. Možné negativně hodnotitelné body tohoto vývoje, jako byla třeba hospodářská exploatace země Británií, popisuje autor věcně, bez nějakých projevů sympatií či nesympatií. Autor kladně hodnotí fakt, že si Británie čím dál více uvědomovala, že Indii musí povolit větší samosprávu a možnost vyššího stupně samostatnosti. Toto uvědomění ovšem koloniální správa nepodložila dostatečně rychlým jednáním, a tak proti ní sílil indický odpor, především *Všeindického národního kongresu* v čele s Gándhím.

Právě s osobností Gándhího seznamuje autor čtenáře především. Jeho důraz na tuto osobnost zcela odpovídá obrovskému významu zásadní postavy indických moderních dějin. Lesný představuje Gándhího v biografickém stylu, včetně všech jeho zásadních myšlenek (především koncept nenásilí).

Celkově Lesný klade důraz na oprávněnost indického boje za nezávislost, ale zároveň neříká, že by britská správa byla pro Indii katastrofou a upozorňuje na řadu britských iniciativ a dobrou vůli poskytnout Indii větší samostatnost. Pozitiva britské správy podle něj vysvítají zvláště s porovnáním vlády despotických indických knížat, jež ovládají zhruba třetinu indického obyvatelstva. Celou situaci bere autor jako skutečnost, již je nutno řešit, a žádnou stranu nepovažuje za vyloženě špatnou, ačkoliv indický boj je z hlediska poválečných ideálů pro Evropany velmi srozumitelný a pochopitelný. Hlavní problémy podle Lesného tkví v existenci dvojí Indie: staré a konzervativní, představované knížaty, a moderní, sebevědomé,

²⁰⁷ Samostatné téma tvořila také otázka Číny, ale tu nelze považovat za integrální součást britského impéria, ač zde Británie nesporně měla svoje zájmy. Čínskou problematiku tudíž ponechávám stranou.

²⁰⁸ *Přítomnost*, ročník 1930, str. 196-198 a str. 210-213

představované Kongresovou stranou. Británie je navíc motivována k udržení klidu v Indii z hlediska svých obchodních zájmů a snaží se tedy o určitou formu kompromisu. Autor nevyklučuje ani možnost rozšíření neklidu do ostatních britských kolonií, což by představovalo pro Británii velký problém.

Optimistou ohledně budoucího vývoje Indie byl Karel Scheinpflug.²⁰⁹ Jeho článek pojednává obecně o dekolonizaci a téma Indie tedy nemůže chybět. Vývoj této země půjde podle autora směrem zvětšujících se pravomocí a samosprávy a povede k zisku statutu dominia. Považuje tento vývoj za nezvratné a logické vyústění pádu starého, koloniálního světa po světové válce. Kromě ztráty ideového oprávnění udržovat koloniální říše, upozorňuje Scheinpflug také na ekonomickou nevýhodnost, což dokládá zadlužeností imperiálních mocností v čele s Británií. Pro pohled na Velkou Británii je podstatné, že autor vyzdvihuje liberální postup Británie při budování impéria, zvláště ve srovnání s násilnou kolonizací španělskou a portugalskou.

Informování o jedné fázi britské dekolonizace se tedy v *Přítomnosti* neslo především v informativním a věcném duchu, což je s ohledem na téma pochopitelné. Pokud neměl československý čtenář příliš přehled o Británii samé (jak jsem se snažil ukázat i na jiných příkladech), nelze očekávat, že situace bude jiná u země, jež byla ještě větší neznámou. Obraz Británie jakožto koloniální mocnosti nevyznívá negativně. Oba zmiňovaní autoři hodnotili kladně liberální styl budování i správy britských kolonií. Lesný upozorňoval na pozitiva britské správy oproti vládě místních indických knížat, Scheinpflug zase na relativně nenásilné podmanění si Indie ze strany Británie, což vyznívá zvláště kontrastně v porovnání s postupem Španělů a Portugalců v Americe.

2. 3. Shrnutí novinářského pohledu na Velkou Británii

Podíváme-li se celkově na vývoj článků o Británii v *Přítomnosti*, zjistíme zajímavé rozložení témat v čase. V počátcích vydávání *Přítomnosti*, v roce 1924, se můžeme setkat s velkým množstvím příspěvků o Británii, od konkrétních politických (v souvislosti s „dělnickou vládou“), přes sportovní či kulturní, až po zcela obecné. Tato tematická pestrost v průběhu času ovšem klesá, podle aktuálních problémů a

²⁰⁹ *Přítomnost*, ročník 1930, str. 545-546

otázek meziválečného světa. Tak se například v roce 1930 setkáváme více s články o Indii a jejím boji za nezávislost a podobně.

Určitý zlom v informování o Británii nastává okolo roku 1932.²¹⁰ V tomto roce je většina pozornosti *Přítomnosti* upřena na hospodářskou krizi a její dopady v Československu, tedy především problematika domácí. Článků o Británii v této době ubývá, protože pro dominantní „krizová“ témata de facto nemají čtenáři mnoho co říct. Kromě krize hospodářské se zhruba od roku 1933 také objevuje v souvislosti se vzestupem slovenského autonomismu více článků o čechoslovákismu a Slovensku. Tento okruh je dosti intenzivní zhruba do roku 1935. Právě v tomto roce se nápadně množí počet článků o Británii, přičemž se jedná téměř výhradně o náměty politické, v souvislosti s rostoucí hrozbou Německa a britského postoje k němu. O kulturním či cestopisném pohledu *Přítomnosti* na Británii lze v této době mluvit jen stěží. Zahraničně politické články potom hrají prim až do konce sledovaného období. Za jejich zlatou éru bych označil roky poslední, 1937 a 1938, kdy napočítáme v každém ročníku přes deset větších článků, týkajících se především Británie a její zahraniční politiky ve vztahu k Německu a Československu.

Pokud se ještě vrátíme k politickému pohledu na Velkou Británii ve dvacátých letech, můžeme konstatovat, že tato země nepředstavovala příliš velké téma. Autoři se v *Přítomnosti* zmiňovali především o aktuálním vnitropolitickém vývoji v Británii, zvláště s ohledem na první labouristickou vládu. Z hlediska zahraničně politického je Británii věnována pozornost zcela minimální. Jde o skutečnost poměrně pochopitelnou – ze západních velmocí představovala hlavního spojence a objekt většího zájmu Francie. Autoři také nepřímou narážejí na nízké povědomí o Británii obecně, a proto jsou jejich články většinou psány informativním způsobem, pro čtenáře, který toho o britské politice mnoho neví.

Články o Británii v *Přítomnosti* mají zvláště v druhé polovině třicátých let, kdy začínají dominovat aktuálně politická témata, povahu informativně uklidňující. Pokračují tedy v oné vysvětlující tradici dvacátých let, nově ale přidávají určitý optimistický nádech. V časech velkého mezinárodního napětí a domácích obav o osud Československé republiky zaujímá *Přítomnost* důležitou roli jakési vyvracečky mýtů o Británii a britské politice. Články si zachovávají kritičnost a profesionální

²¹⁰ V tomto ročníku jsem se setkal všehovšudy s pouhými třemi většími články, které se dotýkaly Británie. Jejich tematické rozložení vypovídá o tom, že Británie nenabízela žádné velké téma. Jeden článek pojednává o angličtině, druhý o politice a třetí o záležitosti kulturně teoretické: britském snobismu.

novinářský nadhled, což je ostatně pro periodika spojená se jménem Ferdinanda Peroutky typické po celou dobu trvání první republiky, zároveň ale vynikají vysokou fundovaností. Tyto příspěvky totiž píšou opravdové špičky jednotlivých odvětví československého odborného života, případně autoři, píšící přímo z Británie. *Přítomnost* i v tomto postupovala podle nevyřčeného hesla, že nevědomost je základem pro obavy či nenávisť. Snažila se nabídnout přehledný pohled na daná témata a poskytnout dostatek informací o skutečné povaze věcí v Británii. To, že většina těchto článků vyznívá uklidňujícím dojmem, je podle mého názoru zřejmě způsobeno především velkou rozšířeností mýtů a dohadů o Británii v československé společnosti, na což přímo či nepřímo všichni autoři ve svých článcích upozorňovali. Nejedná se tedy o žádnou samoučelnou snahu být za každou cenu pozitivní, ale o jakousi cestu, jak se jednoznačně vymezit proti oněm pověrám, dohadům nebo cíleným dezinterpretacím či propagandám.

Opatrný posun v pozitivním vnímání Británie nastává až koncem srpna 1938, tedy necelý měsíc před podpisem Mnichovské dohody. To už se v souvislosti s novými vyjádřeními britské vlády začínají rýsovat pravděpodobné rysy dalšího vývoje její středoevropské politiky. Vzhledem k závažnosti tohoto tématu jsou články v *Přítomnosti* spíše obecně informativní. O pohledu Československa na Británii toho prozatím moc nevyprávějí (to se mění až po Mnichovské dohodě) a pro téma této práce tedy nejsou podstatné. Svoji hodnotu by jistě mělo srovnání pohledu na Británii před Mnichovem a po něm, nicméně takové srovnání by vyžadovalo detailnější výzkum pomnichovského pohledu, a ne pouze letmou zmínku.

Jak tedy vypadal politický obraz Británie z československé perspektivy? Možných pohledů a témat se objevovalo opravdu hodně, jak jsem se snažil ukázat. Celkově lze ale konstatovat, že většina autorů se shoduje v určitých základních charakteristikách Velké Británie. Jedná se o kolébku a spolehlivý ostrov demokracie. Britský národní charakter je sice plný podivných a cizích prvků, jež však při bližším pohledu zapadají do dobře fungujícího celku, který ovlivňuje celé pojetí zahraniční politiky. Ačkoliv Britové nejsou neomylní a dočasně se mohou ocitnout pod vlivem propagand, jako národ ale vždy včas prohlédnou a udělají správnou věc. S vysloveně negativním hodnocením Británie z hlediska politiky se na stránkách *Přítomnosti* nesetkáme.

Z uvedeného je zřejmé, že jednotlivých tematických pohledů na Velkou Británii bychom mohli sledovat mnoho, a to nejen z oblasti politiky. Británie byla v *Přítomnosti* také vykreslována jako země řady podivuhodných (a mnohdy cize a nepochopitelně působících) aspektů, nebo také jako možný vzor či inspirace (například v oblasti školství). Z informativního zacílení řady článků je cítit velká snaha autorů bojovat proti nevědomosti a mýtům o této zemi, snaha poučit čtenáře a nabídnout mu zasvěcený pohled na dané aspekty života v Británii. Jednotlivých témat bych mohl uvést mnoho, jako ilustrace dané problematiky a naznačení dalšího možného výzkumu však výše uvedené možnosti podle mého názoru postačují.

Závěr

Ve své práci jsem se snažil u dvou vybraných skupin ukázat možné pohledy československých vzdělavců na Velkou Británii a Brity. Tato země hrála ve sledovaném období v politických i kulturních kontaktech většinou druhořadou roli, což mělo vliv na její učitě opomíjení z pozice historiků. Z předchozích stránek myslím jasně vysvítá, že se jedná o přehlížení nesprávné.

Velká Británie byla pro většinu Československa v meziválečné době stále poměrně neznámou zemí, s řadou podivných rysů národní povahy, zvyky a zvláštěně znejícím jazykem. Československá odborná veřejnost se tuto skutečnost snažila napravovat a působila svými informativními články na zlepšení situace. Tato charakteristika přitom platí pro obě, na první pohled dosti odlišné profese, jako jsou architekti a novináři. Řada autorů viděla Británii jako zemi inspirace a vzorů (především architekti), jiní byli ve svém nadšení pro tuto zemi trochu opatrnější. Celkově ale převládal spíše pohled pozitivní a s vyloženě negativními názory na Británii jsem se téměř nesetkal. Je nutné ovšem připomenout, že jsem pracoval především s nestrannickým dobovým tiskem, který se snažil o objektivní žurnalistiku, bez politických tlaků a tendencí. Při užití jiného souboru pramenů by pohled na Británii vypadal možná hodně odlišně.

Tato práce je s ohledem na již zmiňované skutečnosti, určitým naznačením směru možného dalšího výzkumu. Bylo by nepochybně přínosné, pokusit se hlouběji zpracovat jak pohled novinářů, tak pohled jiných skupin, o nichž jsem se zmiňoval v úvodu. Meziválečné vztahy Československa a Británie jsou u nás neprávem opomíjeným tématem v řadě oborů. Je tak vynechávána jedna významná kapitola dějin vzájemných vztahů těchto dvou zemí.

Abstrakt

Ve své diplomové práci jsem se zabýval pohledem vybraných československých architektů a novinářů na Velkou Británii v meziválečné době. Vzhledem k neprobádanosti této problematiky bylo nutné práci pojmut jako upozornění na možná témata a okruhy.

Z výzkumu dobového odborného tisku vyplývá, že hlavními britskými tématy pro československé architekty byla zahradní města, kolonie rodinných domů a specifický britský urbanizmus. Británie tak často hrála roli vzoru a inspirace. Obecné povědomí o Velké Británii bylo u architektů poměrně nízké, situace se zlepšovala až na přelomu dvacátých a třicátých let. Ve třicátých letech se o Británii příliš nepsalo, protože tato země už nenabízela odpovědi na aktuální architektonické otázky.

Vybraní zástupci novinářské profese o Británii psali z řady různých pohledů. Tím největším byla zcela jistě politická situace, jež ve třicátých letech zastihuje ostatní možná britská témata. Tento vývoj koresponduje s klíčovým významem Velké Británie pro tehdejší Československo. U vybraného okruhu pramenů převažuje vesměs kladný názor na Británii, a to v průběhu celého meziválečného období. Autoři se museli vyrovnávat s nízkou informovaností společnosti o Británii, jejich články mají mnohdy osvětový charakter a snaží se bořit mýty, jež o této zemi panovaly. K tomu se ve třicátých letech často přidává uklidňování ohledně postoje Británie k sudetoněmecké problematice v Československu a k případné agresi hitlerovského Německa.

Británie ovšem nebyla jen tématem politickým. U řady novinářů se můžeme setkat s názory na nejrůznější britské skutečnosti, například na anglický jazyk, výchovu, sport či monarchii. Také zde platí, že články se snaží zasvěceně a z řady úhlů představit Velkou Británii méně znalým čtenářům.

Vztahy Československa a Velké Británie v meziválečném období představují v mnoha ohledech zanedbávané a přehlížené téma české historiografie. Svojí prací jsem se snažil přispět k částečné nápravě této situace a na vymezeném prostoru ukázat několik možných okruhů, od nichž by se mohl odvíjet další případný výzkum této bohaté a nezmapované problematiky.

Abstract

This thesis deals with a perspective of selected Czechoslovak architects and journalists on Great Britain between two world wars. Considering unexplored state of this topic, it was necessary to conceive it as a marking of possible themes for further exploration.

From research of contemporary specialized press results the main „British“ topics for Czechoslovak architects were the garden cities, colonies of family houses and the special British town planning. Britain was often considered as a good example and source of inspiration. Common awareness of Britain was pretty low between architects and this situation improved during late twenties and the beginning of thirties. In the thirties, there were only a few mentions about Britain because this country didn't offer answers to the actual architectural questions any more.

Selected journalist representatives wrote about Britain from many views. The largest one was certainly the political situation, which overshadows the other possible British topics. This development corresponds with the signification of Great Britain for the first Czechoslovak republic. In the selected area of sources, there is altogether a predomination of positive look at Britain during the whole interwar period. Authors had to conciliate with low knowledge about Britain in the society and their articles often had educational orientation with ambition to shift away myths about this country. In the thirties, they were also calming down the strain around British attitude towards the question of German minorities in Czechoslovakia and possible aggression of Germany.

Britain wasn't only the political topic though. Many journalists wrote about various British themes, e.g. English language, system of education, sports or monarchy. These articles were trying to present Britain from many views to the people, who were mostly unfamiliar with this country.

Many aspects of the relations between Czechoslovakia and Great Britain during interwar period are ignored by Czech historiography. In this thesis I was trying to partially improve this situation. On defined place, I wanted to show a few possible topics that could serve as a base for further research of this theme.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

- Bařa, J. A., *Za obchodem kolem světa*, Tisk, Zlín 1937
- Bařa, T., *Úvahy a projevy*, Institut řízení, Praha 1990, 3. vydání
- Loos, A., *Řeči do prázdna*, Tichá Byzanc, Kutná Hora 2001, druhé vydání

Periodika

- Architekt SIA
- Lumír
- Obzor národohospodářský
- Přítomnost
- Stavitel
- Styl
- Stavba
- Stavitelské listy
- Tribuna

Literatura

- Dejmek, J., *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992)*, CEP, Praha 2002
- Dejmek, J., *Nenaplněné naděje, Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie (1918-1938)*, Karolinum, Praha 2003
- Flegl, M., *Ořechovka: od vinice přes barokní zahradu k zahradní čtvrti*, Knihovnička časopisu Břevnovan, Praha 2000
- Kárník, Z., *České země v éře první republiky*, Díl první – *Vznik, budování a zlatá léta republiky*, Libri, Praha 2000
- Kárník, Z., *České země v éře první republiky 1918-1938*, Díl třetí – *O přežití a o život*, Libri, Praha 2003
- Novák, P., *Zlínská architektura 1900-1950*, Čas, Zlín 1993
- Pepník, J., *Anglie očima české literatury*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2001
- Švácha, R., *Od moderny k funkcionalismu*, Victoria Publishing, Praha 1995
- Vočadlo, O., *Anglické listy Karla Čapka*, Nakladatelství Jan, Praha 1995